

14.993/
4/19

LAURENTIUS
NYASÓTÁPA

BOURGÉT
Bűnös
szerelem

OSZK

L.

N.M.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

~~2. elv. 9.~~
643.

(XLVIII
szám)

AZ ATHENAEUM OLVASÓTÁRA.

KÖTELES PÉLDANY
A MAGY. NEMZETI MÚZEUM RÉSZÉRE

BŰNÖS SZERELEM.

*

— REGÉNY. —

IRTA

PAUL BOURGET.

FORDITOTTA

TÓTH BÉLA.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1896.

KÖTELES PÉLDÁNY
MAGY. NEMZETI MUZEUM RÉSZÉRE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

14993/4/19

~~25.443~~

M. N. MŰZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomtatv. Növedéknapló

1896. év. 778. sz.

OSZK

ELSŐ RÉSZ.

Országos Széchényi Könyvtár

AJÁNLÁS.

GASTON GRÉHANGENAK.

Sok idő múlt el, kedves barátom, a mi gyermekségünk óta, de akkori szeretetünk mindmáig nem változott. Szívünk, lelkünk felhőtlen barátságának emlékéül jól esik nevedet irnom ama könyvemre, melyet te valamennyi között legjobban szeretsz. E könyvben mondtam el legőszintebben: miként gondolkozom korunk erkölcsi életének egynéhány legfőbb problémájáról. Alkalmasint ez az őszinteség ragadt meg téged, a legbecsületesebb, legigazabb embert, akit valaha ismertem. Bárcsak védelmezője lehetnél e könyvnek amaz olvasói előtt, akiket a rajz némely merészségei s az analízis némely kegyetlenségei megriasztanak! De akármi is legyen a közvélemény ítélete a Bűnös szerelem-nek neveztem lelki betegség ez aprólékos diagnózisáról: e regénynek előttem mindig megmaradt az a nagy érdeme, hogy neked tetszett s új alkalmat adott megmondanom kedves Gastonom, hogy örökké hű barátod vagyok.

PAUL BOURGET.

Párisban, 1886. februárius 2-án.

OSZK

Georgios Széchényi Könyvtár

I.

A kis szalont enyhe fényvel világította be három lámpa. A magas lámpák japáni edényekben állottak; golyóikat vékony, halaványkék ernyők tarták. Az ajtót szőnyeg fődte. Egy nagy alakokkal szöttes szőnyeg a falon függött. A két ablak vastag, sötétvörös kárpitjai össze voltak vonva. Az így köröskörül elzárt szoba otthoniasságát növelte a sok szanaszétszórt csecsebecse: keretbe foglalt fényképek, lakk iskátulyák, régi szelenczék, meissenai porcellán szobrocskák és füzött könyvek ama régi szövetekből készült tokokban, melyeknek a divatja épp az évben, 1883-ban kezdődött. Egy sarokban ágas-bogas zöld növény lappangott. Errébb a nyitott zongora billentyűi fehérlettek. Egy színes üvegü angol szélfogó, meg egy teázó, olvasó vagy dolgozó asztalka a kandallóhoz támaszkodott. A tűz barátságos pattogással égett, a lángtól nyaldosott teás kannában pedig zubogott a víz. A kissé szűk szalon butorzatának a manapság szokásos innen-onnan összehordott karaktere volt és mindenben látszott, hogy nemrég került ki a boltból. Az ember holmi

apró jelekről első pillantásra is észre vehette, hogy ezek a párisias külsőségek keresettek. Mert némely tárgy ellene mondott az egésznek. Például az asztalon divatját mult formájú ezüst kanálkák hevertek. A falon két kis, különben kitünő szentkép-másolat gyermekkori emlékekre vallott és csakis valami régi vidéki házból kerülhetett ide. A fényképeken látható rokonok és ismerősök is igen falusias színben mutatkoztak. Ez az ellentét még inkább érzett a többi szobában, hol kétségtelen jelek árulták el, hogy az itt lakók nemrég költözhettek Párisba.

Ez a kis szalon a rue de La Rochefoucauld egy kis házában volt. Ezen a rue Saint-Lazare felé meredek lejtőnek induló utcavégen sokféleképpen épült bérházak és kertekkel körülvett magánlakok vannak. Ezt a palotácskát az első császárság idejében egy híres tőzsér építtette egy színésznő számára; ekkortájt a rue de la Tour des Dameson a szinpad sok királya és királynéja lakott. A kis palota szük lett volna igen gazdag családnak és a berendezés hiányainál fogva kényelmetlen az angol comfort aprólékosságaihoz szokott lakóknak; de félig falusi életet élt embereket elragadhatott, mert igazi »otthon« volt, a környéke pedig nyugodt, mert ezen a meredek utcavégen ritkán fordult meg kocsi.

Ezen a novemberi estén a kis szalonba, bár az ablakok az utcára nyitak, csak messziről és

elmosódva hatott a város zaja. A kéményben az éjszaki szél fütyült. Az este jó hideg lehetett. Legalább így vélekedett a háromtagu társaságban egy még elég fiatal ember, ki üres teás csészéjét a tálczára tette és a fali órára pillantva felsóhajtott:

— »Már tizre jár . . . Hát csakugyan el kell mennem Malhoureékhoz? Igazán szerencsétlenség, ha okos feleségünk van, aki mindig jövőnkre gondol! Armand, ne házasodj meg soha! . . . Halljátok ezt a szelet? . . . Oly jó volt itt veletek lenni. Mondd csak, Hélène«, folytatta felesége székének hátára támaszkodva, »mi történnék, ha nem mennék el erre a mulatságra?«

— »Az történnék, hogy csuful bännánk azokkal a kedves emberekkel, akik mindig oly szivesek voltak irántunk, mióta csak Párisban lakunk«, felelt a menyecske.

Azzal a kandallótűz felé nyújtotta finom lakkcipős, mályvaszin harisnyás lábát.

— »Ha nem volna nevralgiam!« beszélt tovább és megtapintotta homlokát. »Kérlek, ments ki nálok. Most pedig eredj, szegény Alfredem.«

Fölállt és kezét nyújtotta férjének, ki magához vonta, hogy megcsókolja. Hélène szép arcán szenvedés látszott, mikor el kellett türnie e nyájaskodást. Így, talpon, csipkével diszitett mályvaszin ruhájában, még erősebb volt az ellentét az ő nagy eleganciája és urának félszege között. Sugár, nyulánk, hajlékony termete volt. Finom keze.

gömbölyü karja, melyen arany karperecz csillogott, karcsu dereka, zsenge kebelének bája mind arra a testi szépségre vallott, mely harmonizált fejének szépségével. Egyszerűen ketté választott világos gesztenyeszin haja félig eltakarta talán nagyon is magas homlokát, mely annak a jele lehetett, hogy ítéletén a hevület szokott uralkodni. Bőre olyan volt, mint a szőkéké, de szeme barna, vagy fekete, a szerint, a mint a szemepillája összehúzódott vagy kitágult. Az egész arcz szenvedélyre, erős akaratra, büszkeségre vallott, a kissé erősen is határozott ovális vonaltól, mely a fő felső részét határolta és az antik medaillonhoz hasonló álltól az egyenes orrig. E szépség tiszta és eleven volta érthetővé tette, miért olyan szerelmes a férj, mikor megcsókolja feleségét, de egyszersmind érthetővé tette azt a látható idegenkedést is, melylyel a menyecske az ő ura iránt viseltetett. Ez a két teremtés nem volt egy fajból való. Alfréd Chazel igazi típusa volt a közép osztálybeli francziának, a kinek fejlődése korában nagyon sokat kellett dolgoznia, vizsgálatokra készülődnie, rajzolnia és asztalnál görnyednie. Bár alig lehetett több harminczkét évesnél, már is látszottak rajta a testi kopás jelei. Haja gyér volt, feje kopaszos, válla széles és csontos, mozgása szögletes, valamint hogy az egész ember mindig félszegséget árult el. Magas termete, csontossága, nagy keze arra vallott, hogy természettől fogva igen erős legénynek kellett volna lennie, de a tanulás meg-

akasztotta fejlődését. Chazel csiptető szemüveget viselt, de mindig rosszul tette föl, s ezért a szemüveg minduntalan leesett. Ügyetlen volt az a két hosszú kéz, a mit különben bizonyított az immár gyürődött gallér körül kötött fehér nyakkravaló gyarlósága is. De mikor leesett a szemüvege, jobban lehetett látni kék, szemét, mely oly kék, oly tiszta, oly eleven, oly gyermekes volt, hogy az ember törődöttségét még a legrosszabb akarat sem tulajdonithatta másnak, mint a sok gondolkozásnak. Mosolygása egész fiatalos maradt; ha ajka nyílt, kicsillantak szép, fehér fogai. A kerek szőke szakál is illett ehhez a gyermekesen őszinte arcához.

Chazel élete folytonos, nehéz munkában telt el. Nem értett semmihez, a mi nem az ő dolga, mint mondani szokta. Atyja szerény kémia-professzor volt, nagyatyja pedig paraszt ember. Atyjától a természettudományra való tehetséget, nagyatyjától a szívósságot örökölte. Alfred erős akarattal és közepes tehetséggel került föl a műegyetemre, melyről sok okos ember azt mondja, hogy agyondolgoztató rendszerével, kora vizsgálataival gyilkos módon hat fiatalságunk fejlődésére. Chazel huszonkét esztendőskorában jeles bizonyítvánnyal került ki ez intézetből és három év múlva a legnagyobb kitüntetéssel végezte a hidépitők egyetemét. Bourgesba kerülve, beleszeretett de Vaivre kisasszonyba, kinek második házasságban élő atyja csak nagyon kevés hozományt adott. Történt azonban, hogy de Vaivre

hirtelen meghalt és csakhamar követte őt a sirba felesége és kis gyermeke is. Ezen a réven a fiatal pár egyszerre gazdag lett. Alfredet kinevezték Párisba városi mérnöknek s egyszerre azon vette magát észre, hogy százszorosán teljesedett ifju korának minden merész reménye. Hélène vagyona körülbelül kilenczszázezer frankra rugott; ehhez járult saját tizezer frank évi fizetése és az atyjától öröklött kis tőke kamatai. A jólét nem hogy tunyává tette volna a fiatal embert, de sarkalta. Igyekezett a felesége és közötté levő rangkülömböséget megszüntetni. Ujra lázas hévvel folytatta matematikai tanulmányait. Álmainak szemhatárán az akademia ragyogott, mint valami végső apotheozisa sorsának, melynek boldogsága ebben a bölcs apai tanácsban gyökerezett: »Mindig arra tarts, a merre a többiek járnak.« Volt már egy fia is, kiből önmagának mását látta; hogyné örülhetett volna hát ez az ember, hogy az életbe a vele született engedelmességgel nyugodott bele.

Ezek a gondolatok annak a fejében jártak, a kit Chazel az imént Armandnak szólított. A vendég orosz cigarett-füstjén át nézte ezt a családi képet. Hogy szabad volt dohányoznia, eléggé mutatta, mily bizalmasa a háznak. Armandt épp olyan ellentét választotta el Alfredtől, mint Hélènet. Egész fiatal embernek látszott, bár már harminczkét éves mult. Ha Alfred soványságát és félszepségét még jobban feltüntette a vasvillával ráhányt ruha, de

Querne bárón — ez volt Armand vezetéke — az ő feszes kabátjában meglátzott, hogy kicsiny, de erős ember, a ki viv, lovagol, labdáz és üzi a sportnak mindama fajait, melyekkel a gazdag fiatal-ság az angolokat majmolja, mióta a diplomácia, az államtanács, a főszámvevőszék megszűnt számukra pálya lenni, őszinte, vagy csak affektált ellenzéki ségök miatt. A bárón minden a sok idővel rendelkező gazdag emberre vallott. A diskrét éksze-rek, a gondosan ápolt kéz, a tökéletes nyakkendő és gallér, a göndör fekete haj és a kissé fitymáló ajk fölött a szép bajusz. De Quernet azonban még-sem lehetett a férfi-divat potomságaival bibelődök banálisságaival vádolni; az ilyen gyanutól megóvta őt a többnyire nyugodt arczából kivillogó, nyugta-lan éles tekintet. Ez az éppenséggel nem fiatalos tekintet annyira meghazudtolta magát az egész alakot, hogy szinte különös embernek látszott az, a ki így néz, bár egész viseletén az a törekvés lát-szik, hogy kifogástalan korrektségével sikerüljön menekülnie a megjegyzések elől. Mig Chazelnak egész valója elárulta, hogy szive fiatal maradt, ez embernek már csak fekete szemén is észre lehetett venni, hogy lelke és elméje vén, hiába maradt meg a teste ifjunak. Arcza kissé hosszukás és barna volt, mint az epés embereké; a homloka redőtlen, arcza finom, széles állán egy kis gödör. Lehetetlen volt elképzelni, hogy ennek az embernek valami hivatása, vagy akár csak foglalkozása is van; és

mégis egész valójából valami olyan fensőbbség sugárzott, mely hihetlenné tette, hogy ez az élet csupa henyélés; az ajak körül pedig egy bánatos vonás ellene mondott a kéjhajhászásnak. A báró nyugodtan dobányzott és valahányszor kibocsátotta szájából a füstöt, látszott apró sűrű fehér foga, melynek alsó sora rendetlen növési volt; ezt néme-lyek a kegyetlenség biztos jelének tartanak. Nézte, hogyan csókolja meg Chazel a felesége halántékát és hogyan süti le szemét a menyecske, nem merte ő rá tekinteni. Ha azonban az asszony pil-lantása találkozott volna a fiatalemberével, nem fájdalmat, hanem a gunynak és a kíváncsiságnak meghatározhatatlan elegyét látta volna benne.

— »Igazad van«, szólta Alfred válaszulva a néma szemrehányásra, melyet Hélène arcza kifeje-zett, »izléstelenség a feleséggel nyiltan szerelmes-kedni, de Armand megbocsátja nekem. Hát Isten áldjon meg«, folytatta kezét nyujtva barátjának. »Legföljebb egy órát töltök ott. Ugy-e még itt talállak? . . .«

A báró és Chazelné hát magukra maradtak. Egynehány perczig mind a kettő hallgatott, abban a helyzetben, a melyben Alfred hagyta őket. Az asszony állt, de most már Arandra emelte sze-mét; a fiatal ember pedig mosolygással viszonzta e tekintetet, miközben egyre sűrűbb füst felhőbe burkolózott. A menyecske ajkát félig kinyitva szivta be a kissé csipős füstöt. Az ablakok alatt kocsi-

robogás hallatszott. Chazel fiákere indult utnak. Hélène most Armand zsöllyeszékéhez közeledett, kedves mozdulattal elvette a cigarettet és a tűzbe dobta, aztán letérdelt a fiatal ember előtt, megölelte fejét és ajkon csókolta. Mintha csak elakarta volna tüntetni azt a kellemetlen hatást, melyet férje hagyhatott kedvesében és megszólalt oly derült hangon, melynek vigsága elárulta, hogy jól esik a szabadság oly hosszú lenyügzés után:

— »Jó estét, Armand, szeret ma engem?«

— »Hát maga engem?« válaszolt a fiatal ember és arczon czirógatta a nőt, ki most már egész lebecsátkozott a földre, fejét szeretőjének térdére tette és rajongás lázával nézett rá.

— »Maga kaczér!« mondta, »hiszi, ha nem is mondom.«

— »Tudom, hogy szeret . . . nagyon szeret . . . de mégsem eléggé.«

Hangjában volt valami guny, mely czélozni akart. Sokszor megujult keserüséget illetett ez a vágás. Hélène azonban a feleletre kész asszony mosolygásával fogadta.

— »Önben hát csak mindig megmarad ez a bizalmatlanság«, és bár igen boldog volt, szemében bánat árnyéka látszott, mikor így folytatta: »hát nem hisz szerelmekben anélkül az utolsó bizonyág nélkül . . .«

— »Bizonyág! Ön ezt bizonyágnak nevezi, holott az nem a szerelem bizonyága, hanem maga

a szerelem . . . Igaz«, beszélt tovább komorabban, »valahányszor nem akartál egészen az enyém lenni, kételkedtem . . . nem őszinteségedben, — hiszem, hogy azt hiszed, hogy szeretsz engemet, — de szerelmed igazságában . . . Az ember nagyon gyakran képzei, hogy érez, pedig nem érez. Ha csakugyan úgy szeretnél engem, a mint mondod, a mint gondolod, vajjon ellenkezni még velem? Megtagadnád a légyottot, melyet annyiszor kértem? Bizony megadnád, éretted is, érettem is . . .«

— »Armand . . .«, kezdett szólani Héléne, de pirulva hallgatott el.

Fölkelt és csipőre tett kézzel föl s alá kezdett járni, mint mindig, mikor nagyon töprenkedett. Mióta csak szeretni kezdte de Quernet és meg is vallotta neki, tudta, hogy el fog következni az idő, mikor le kell mondania a tiltott, de tiszta szerelem szép álmáról. Tudta, hogy oda kell adni egész valóját, miután odaadta szívét és kedvese lesz annak, kinek megengedte, hogy ázt mondja neki: Szeretlek. Mindezt tudta, de mind mostanig volt ereje védekezni, nem kaczérságból, — semmi asszony nem tudott nála kevésbé számítani arra, hogy a férfi be nem tellett vágya lobogtatja a szenvedélyt, — de a benne állandóan lakozó kötelességérzet révén. Melyik az a férjes asszony, a ki nem ringatózott abban a kába ábrándban, hogy összeegyezteti szívének hűtlenségét az esküdt hittel? A teljes szerelem gyönyörüségéről való lemondást eleinte elég

vezeklésnek itéli. Aztán folytatja a házasságtörést abban a hiszemben, hogy nem fog átlépni bizonyos határt, és rövidebb-hosszabb ideig valóban tartózkodik is. Ez idő hossza a szeretett férfi karakterétől függ. De az életet kormányzó hajthatatlan logika gyakorolja a maga jogait. A lélek és a test nem válik el; a szerelem nem tűr más törvényt, mint a magáét.

Hélène érezte, hogy most ütött a végzetes óra. Két hét óta hányszor folytatta ezt a borzasztó vitát kedvesével, ki szüntelen kívánta tőle a szerelemnek e végső bizonyítékát. Tudta, hogy e jelentekek alatt mindig alacsonyodik ez ember szemében. Még egy-két ilyen beszélgetés és Armand nem fog többé hinni nagy, esztelen érzelmében; mert szerette ezt az embert és szerette őt szeretni. Nem birt szenvedést látni szemében és nem birta tűrni a gondolatot, hogy ez a lélek bizalmatlan iránta és távolodik tőle. Az asszony mindezzel számot vett magában; látta, hogy a bűn kikerülhetetlen és elhatározta, hogy feláldozza magát »szerelmének«. Így szokta leveleiben szólítani Armandt, mert a »barátom« nagyon hideg volt, a »kedvesem« pedig elpiritotta őt. Igen, eltökélte, hogy megadja érzelmének a legfőbb bizonyosságát, melyet követelnek tőle; a beleegyezés pillanatában azonban elhagyta ereje. Megint kezdje azt a gyűlöletes alkudozást? Ó, ha szabad volna, — vagyis nem volnának kötelességei gyermeke iránt, akit nem áldozhatott föl

szerelméért, — ha szabad lett volna, nemcsak egy titkos légyottot adni ez embernek, de megszökni vele és feláldozni neki egész életét! Ezek a gondolatok kóvályogtak szegény fejében, mialatt a szobában járt-kelt. Végre megint barátjára tekintett; és azt vette észre, hogy ez imádott arcz vonásai megváltoztak.

— »Armand«, szól, »ne legyen szomorú. Beleegyezem mindenbe, a mit csak kíván.«

A fiatal embert inkább meglepték, mint megindították ezek a női szív legtitkosabb redőiből fakadó, mély hangon mondott szavak. Sajátságos tekintetét rászegezte Hélènere. Ha a szegény asszonynak ereje lett volna reá nézni, szurós szemében nem vette volna észre, azt az isteni meghatottságot, mely a vétkező nőt feloldozza a szerető boldogsága révén. Az a pillantás még mindig az a megvető és kíváncsi pillantás volt, melylyel az imént Armand, Alfred és Hélène ölelkezését nézte. Az asszony azonban sokkal zavartabb volt attól, a mit kiejtett a száján, semhogy elég hidegvérü lett volna bármit is megfigyelni. Odaborult Armand térdére, kebeléhez szoritotta és ekkor az ifjú arczára egy uj indulat rajzolódott: a csaknem mámoros vágyódás. Magához tapadva érezte e karcsu test szépségét; karja közt tartotta a gyönyörű vállat, melyet bálokban már látott födetlenül; itta a minden asszony körül lebegő meghatározhatatlan illatot és ajkával érintette a szempillát, mely remegett csókja alatt.

— »De legalább boldog leszel?« kérdezte az asszony, mintegy aggódva.

— »Hogy kérdezhetszilyent? Hát még nem láttad a szemedet«, — és ismét ajkával érintette, — »rózsás arcodat«, és megczirógatta, — »selymes hajadat«, — és beszivta illatát, mint valami virágét, — »édes szádat«, — és megcsókolta.

Mit tudott volna felelni Hélène, szépségének ez imadására? Téveteg mosolygással engedte át magát ez érintésnek, e zenés beszédnek. Valami oly benső és oly sejtelmes rezgett meg valójában, hogy öszetörve, szinte felholtan bontakozott ki ez ölelésből. Nem most először engedte meg, hogy Armand megcsókolja őt. De bármily édesek, bármily mámorosak is voltak azok a csókok, melyeknek nem birt ellent állani, mindig maradt elég ereje menekülni, a nagyobb merészségek elől. Nem, sohasem adta volna így meg magát, még ha nem is fenyegeti a meglepés veszélye, e kis szalonban, hol anyjának, férjének és fiának arczképe emlékeztette arra, hogy mit készül feláldozni. És most e pillanatban is, mikor látta Armand arcán azt a vonást, melytől annyira rettegett, volt bátorsága elmenekülni. Leült egy zsöllyeszékbe és reszkető kezével nyitogatni kezdett egy legyezőt:

— »Holnap a tied leszek, ha akarod.«

Armand, mintha magához tért volna ittasságából. Hélènere nézett és a menyecskében ismét föltámadt az a kínzó érzés, hogy kettejük közt

megint valami olyan van, mint egy elválasztó fátyol. Vajjon mit mondhatott, a mi Armandnak nem tetszett? Bizonyosan az bántja, hogy elmenekült előle. Mert a mit neki mondott, eleve a megadás volt és barátja miért ne kívánhatta volna, hogy boldogságuk ott teljék be, a hol mindig találkoznak?

Armand azonnal megfelelt e kérdésével:

— »Hát hol találkozunk?... Nálam?... Tőlem függ, hogy inasom egész délelőtt ne legyen otthon.«

— »Nem, nem«, válaszolt mohón az asszony, »nem nálad...«

Megjelentek előtte azok az asszonyok, a kik már Armandnál jártak; ezek a többi asszonyok, a kiket az új szerető mindig maga közt és kedvese közt lát, fenyegető, gyászos összehasonlításképpen; mert a szerelem, voltaképp mindig azon egy külső formáiban. »Legalább ne történjék ugyanazon butorok közt«, gondolta magában.

— »Hát kölcsön kérjem valamelyik barátom lakását?...« kérdezte Armand.

Az asszony megint csak csóválta a fejét. Előre a fülében csengett, mit beszélne egymással az a két férfi. Asszony és eddigelé becsületes asszony volt. Érezte, hogy ő saját hiúságát egészen más szemmel nézi, mint az az ismeretlen jó barát nézné, a kihez Armand fordul. Az ő szemében a szenvedély megszentelt mindent, még a leggonoszabb eltévelyedéseket is; megfinomított mindent, még a

leglángolóbb kéjt is. De az az ismeretlen ember, mi egyebet látna itt, mint egy kalandot, melyen tréfálkozni lehet. Összeborzadt és ismét Arandra tekintett. Ó, hogy megborzadt volna kedvese gondolataitól, ha kiolvashatta volna! De Quernenek nem ez volt első ilyes kalandja; és nem hitte, hogy Hélène most botlik először. Az asszony azt mondta neki, hogy ő első szerelme. De mi teszen bizonyosságot az ilyen esküvések igaz voltáról? Ez a fiatal ember sokkal többet hazudott már maga is, és sokkal többen hazudtak már neki is, semhogy a bizalmatlanság ne lett volna egész természetes. A légyott helyét illető csúf tanácskozást csak azért idézte föl, hogy Hélène beszédében fölfedezhesse a szerelem dolgaiban levő jártasság nyomait; és a puszta kíváncsiság ösztökélte, hogy ne térjen el a tárgytól, mely gyilkos szégyennel árasztotta el a menyecskét. Hogy Hélène nem akart az övé lenni saját otthonában, a kéjelgés számításának ítélte. Abban pedig, hogy nem akart hozzá, a férfihoz menni, óvatos számítást látott. És mikor az asszony vonakodott a jó barát lakásától is, azt gondolta magában: »Fél, hogy valakit bele kell avatni a titokba. De mit akar hát?«

— »Hátha egy kis lakást rendeznénk be?...« szolt ismét.

Az asszony fejét rázta, bár titkos vágya ez volt; de attól félt, hogyha rááll, Armand azt fogja hinni, hogy ismét halogatni akar. Meg aztán

ha mindig ugyanarra a helyre járna, kitenné magát a házbeliek kíváncsiságának... Nem bir lenni az a fátyolos, kinek jöttét már lesik!... Mégis beleegyezett volna ebbe, bár irtózott a gondolattól, hogy miatta pénzt költsenek, ha nem lett volna még egy érzelme, melyet meg is vallott, lázas fejét rázva:

— »Ne ítélj el, Armand, inkább érts meg. Olyan helyen szeretnék a tied lenni, melynek nem marad többé nyoma... Ládd, mi lenne abból a lakásból, ha már nem szeretnél engemet többé? Ezt a gondolatot, már most sem birom elviselni. Kérlek ne légy irántam igaztalan, érts meg egy kicsit.«

És mikor így beszélt, föltárta természetének erősen regényes oldalát és föl szívének titkos sebét is. Bár nem ismerte Armand lelkét, — ezt a gyöngéd külsőbe burkolózott száraz lelket, mert ez emberben a képzelet és szív teljesen elvált egymástól, — tudta, hogy kedvese mindig hajlandó rosszra magyarázni a legkisebb jeleket is. Látta, hogy a bizalmatlanság, szinte beteges hirtelenséggel szokott feltámadni lelkében, érezte, hogy Armand kétkedik benne, de azt hitte, hogy csak azért, mert annyiszor tagadta meg már, hogy az övé legyen. Épp ezért egyezett bele abba, hogy megadja neki a végső bizonytságot. »Nem fog többé kételkedni«, gondolta magában és egész szive fölmelegedett. Csak bűnül ne tudja be neki mostani feleleteit!... Odament hozzá a zsöllye hátára támaszkodott és körülfogta homlokát két kezével:

— »Ó, ha tudnám mi történik itt«, szóló sőhajtva. »Milyen kicsi tér ez, és mégis benne van az én egész boldogságom, az én egész boldogtalanságom.«

— »Ha olvasni tudnál benne«, válaszolt a fiatal ember, »csak saját képedet látnád ott.«

— »Holnap majd olvasok benne«, szóló a menyecske furfangosan.

— »Holnap«, mosolygott de Querne. »De hol? Valóban nincs más választás, mint a hónapos lakás, vagy a fogadó...«

Hónapos lakás!... Fogadó!... Hélène e szavak hallatára megborzadt. Ez egynehány szótagban benne volt a házasságtörés minden gyalázata. A kocsiba szállás, a fiákeros csúfolódó mosolygása, a beosonás a házba, melynek küszöbén már annyi aszszony lopózott át dobogó szívvél: a butorok, melyek már bizonynyal voltak ily jelenetek tanúi és most az ő isteni érzelmét környékezik. Csakhogy mind-ebben megvolt a névtelenség, a személytelenség, az idegenség. És mivel már itt a szenny, ez legalább a legkisebb. Sokkal jobban bizott Armand gyöngédségében, semhogy föltette volna róla, hogy olyan helyre viszi, a hol már más nőkkel volt. A személyes undorodást el bírta tűrni, de semmit, a mi érzelmét magát érintheti. Bátor elhatározással felelt hát kedvesének:

— »De vajjon tud lakást találni egy délelőtt?«

— »Tudok«, mondta a fiatal ember egy kis gondolkodás után. »Eszembe jutott igen tisztessé-

ges ház, a hová angol ismerőseim szoktak szállani... Tizenegy óra felé majd könyveket küldök önnek, meg egy névjegyet. Megírom rajta, hol van az a ház és mi a szoba száma, olyan formán, mintha ezt az adreszt egy vidéki barátnője számára küldeném. Hanem azért a névjegyet jó lesz azonnal elégetni... Jőjjön a mikor jöhet, én egész délután várni fogom, és ha nem jó, sem haragszom meg, mert tudni fogom, hogy valami gátolta...»

A menyecske félig fájdalmasan, félig gyönyörködve hallgatta; — fájdalmasan, mert nagy áldozatába került ígéretének állani; gyönyörködve, mert mindaz a mit ez az ember mondott, a szerelem bizonyosságának látszott. Tovább beszélgettek a csendes szalonban a hamvadó tüznél, míg végre egy kocsi robogása Alfred visszatértét adta hírül.

— »Isten hozzád, édes...«, szolt Hélène és megcsókolta Armand kezét, a mit gyöngéd hizelgésből gyakran meg szokott tenni; és már himzését forgatta, midőn Chazel belépett. A jó ember nyilt, szerető pillantást vetett a feleségére és nagy vigan azt mondta: »tyhü!...«

Mily jól ismerte Armand ezt a pillantást, mely nem változott gyermekkoruk óta, mikor együtt voltak a Vanaboste-intézetben, a honnan a IV. Henrik-liceumba jártak. A nevelő intézet a Panthéon mögött volt, a rue du Puits-qui-Parleban, melynek neve ma rue Amyot. De Querneben egyszerre valami rossz érzés támadt. De nem a lelki furda-

lástól, hogy gyermekkori barátját megcsalja, hanem attól a gondolattól, hogy Hélène csalja meg ezt a bizó lelket. A férfiúi önzésnek vannak ilyen szörnyű együgyüségai. A csábitó, ki jégre vitt egy nőt, megveti ezt a nőt, a miért engedett neki, de elfeledi megvetni magát, a mért elcsábitotta azt a teremtést.

Alfred most megfogta Hélène kezét:

— »Keservesen unatkoztam ma este, mivel pótolsz?...«

Hogy fájt az asszonynak ez a tegezés! Hogy szerette volna a szemébe kiáltani annak a semmit nem gyanító férjnek: »Hát nem látja, hogy mást szeretek... Hadd megyek innen... Nem akarok már hazudni...« De, két szobával arrább, fehér kárpitos ágyacskában aludt az ő kis fia Henri. Miért volt e szőke fürtü fej képe gyöngé arra, hogy megállítsa őt a házasságtörés végzetes ösvényén; de arra mégis elég erős, hogy meggátolja szenvedélyének kitörését! Mig férje beszélt, előtte lebegett a gyermek. Az eszébe sem jutott, hogy megvesse Armandt, a ki barátja feleségét szereti el. Önmagát vetette meg, a mért nem szereti őt eléggé, mert nem szereti a szenvedéseket, melyeknek ő az oka; és megerősödve a gondolattól, hogy ezt is csak érette teszi, szinte büszkén nyujtotta homlokát férje felé és kedvesen mondta:

— »Lám, milyenek a férfiak, meg kell őket fizetni, még pedig mindjárt, mikor kötelességet teljesítenek.«

II.

Armand de Querne tizenkettőfél órakor búcsúzott el Chazeléktől. A szél elsöpötte a felhőket; az ég csupa csillag volt. »Mily szép éjszaka van!« gondolta magában Armand, »gyalog megyek haza.« Jó messzi lakott, a Champs-Élyséesen túl, a rue Lincolnban. Itt, egy kertre hajló épületszárny második emeletén volt lakása, melyet egykor, csupa kedvtelésből, furcsán, keresetten mindenféle régi czók-mókkal tömött teli. De mióta nem töltötte már az estét ez otthonában! . . .

Ment, mendegélt a rue Saint Lazareon, mely eleinte szűk és keskeny, de aztán egyszerre kitágul, mint a mellékfolyóktól neki szélesedő folyam. A place de la Trinitétől fogva a rue de Chateaudun, a Chaussée-d'Antin, a rue de Londres csakugy ontja belé a járókelők és fogatok özönét. A bérkocsik robogtak, az omnibuszok döcögtek, a sokaság hullámzott. Olykor, egy-egy kapu mellől, utczaileány állta utját a fiatal embernek trágár szavakkal. Armand szeliden elhárította magától e teremtéseket. Halálosan szomorú volt. Vajjon e kis szalon bizal-

masságának és az utcza nyüzsgő szégyenének ellentétét érezte? Alfred és Hélène arcza mindig előtte lebegett, egymás mellett. Hát féltékeny volt talán?

Nem. Gyermekkori emlékek ébredtek benne, mint az imént, de még élénkebben. Látta Chazelt, a »vanabosteisták« egyenruhájában, mely olyanforma, mint a Sainte-Barbe-kollégium növendékeié. Mindig Alfred volt az ő párja. A szegény Chazel bizony nem dicsekedett földi javakkal. A nevelőintézet igazgatója ingyen tartotta, csakis a reklám kedvéért, pályadijnyerő masina gyanánt. Hányszor fizetett helyette Armand a kis bódénál, hol a házmester a diákoknak süteményt, czukros gesztenyét és szörnyű sűrű, szörnyű édes pályinkával töltött csokoládé szeleteket árult. Szakadatlan együtt járták az iskolát a negyedik osztálytól kezdve, együtt töltötték a kommün rossz napjait és mikor az ostrom után visszatértek a vidékről, együtt vonultak Párisba. Alfred a felsőbb reáliskolát járta. Meglehetős nevetséges volt katonai egyenruhájában; a kardjában minduntalan belebotlott, a kalapja hol cselőre, hol csára állt a fején és az arczán mindig az ügyetlen borotválkozás nyomai látszottak, mikor szerdán és vasárnap meglátogatta régi pajtását, ki már elbucsúzott a deákélettől és a gazdag, semmi foglalkozást nem üző fiatal emberek módjára töltötte napjait.

Mikor Alfred a műegyetem hallgatója volt, Armand kóborolt. Körülutazta a világot egy amateur képiró társaságában. Visszatérve Párisba ba-

rátját már nem találta ott. Aztán egyre gyéribben leveleztek. Vajjon tudták miért? Armand talán tudta. Az ő élete és Alfred élete között nem volt többé semmi kapocs. Chazel megházasodott, elvette de Vaivre kisasszonyt. Egyszer, kirándulásképpen feljöttek Párisba és Armand még emlékezett, mily kellemesen lepte meg, hogy igen előkelő az a menyecske, a kit ő eleve félszegnek, felfuvalkodottnak és vidékiesnek gondolt. De ez időben más nő foglalta el őt: a kis Aline, egy kitartott leány, a kivel szemben azt az egyetlen igaz érzést érezte, melyre képes volt: a fájdalmas és az érzékek őrzöngésével elegy féltékenységet. Később valaki beszélt neki Chazelnéről és pedig rút historiákat mondott el róla . . .

Kicsoda? Egy régi iskolatárs, a ki mint Alfred és ő szintén a Vanaboste-intézetben növelkedett; a kövér Lucien Rieume. Beszélte pedig e dolgokat ama bizalmas reggelik egyikén, mikor a régi iskolatársak szive az osztrigákkal egyszerre nyílik meg. Lucien sok mindent fecsegett össze jókedvűen, kiméletlenül, zagyván, az egykori jó barátokról. Armand még most is hallotta, a mint előre hajolva, lobogó szemmel, csúfondárosan pletykázott: »Annak a szegény Chazelnek jókora szarvakat rakott a felesége . . . Hallottam is az illető tisztelt úr nevét . . . Valami Marades, Tarades, azaz hogy várj csak: Varades a neve . . . Tüzértiszt . . . Egész Bourges tudta a dolgot, mert a tiszt úr mindig a Chazelék házában ült . . .«

Armand karakterének egyik szerencsétlensége volt, hogy a gyanakvás kísértésének nem birt ellentállani. Ha valami rosszat mondtak neki, kitörülhetetlen nyom maradt benne. Nem egészen hitte, de arra mégis eléggé hitte, hogy gyanakodjék, és az izgató gyanu állandóan lelkébe költözött. Mikor most tiz hónapja Chazelék Párisba költöztek és Armand érdeklődni kezdett Hélène iránt, a régi barátság érzete talán erősebb lett volna a negédes vágyakozásnál, ha a kövér Rieume beszéde nem cseng a fülében. Elgondolta: »Igazán ostobaság volna nem tenni meg...« — és ez az a bűnös egynehány szó, melylyel a férfiak annyi aljasságot szoktak igazolni maguk előtt. Hélène csakhamar vonzódni kezdett iránta s ezt ő a vidéki asszony könnyü lelkesedésének tulajdonította. »Én vagyok az első párisi, a ki udvarol neki«, gondolta magában ismét. És sejtette, hogy ez a bájos, szelid arczu, egész valójában gyöngéd és nemes teremtés, kinek nevelését az előkelőség dolgában ő fejezte be, remek egy szerető lesz. A menyecske azonban napról-napra halogatta, hogy igazán a szeretője legyen és ez az ellentállás izgatta a fiatal embert. Eltökélte, hogy csakugyan a kedvesévé teszi ezt az asszonyt. Eszébe jutott az a katonatiszt és elgondolta azt is, hogy ez a tiszt úr aligha volt az egyetlen. Ügyes beszélgetés révén kivette Alfredből, hogy Varades egy időben mindennapos volt házuknál; hiszen egyszerre hallgatta

Alfreddel a műegyetemi tanulmányokat. Armand nem kétkedett többé és Hélène vonakodásában egyszerű kaczérságot látott. De Querne ennek utána, mint minden férfi, kiben a csábitók furcsa morálja él, a kaczérságot olybá tekintette, mint ami minden rosszat igazol. A hosszú ostrom után végre elkövetkezett az áhitott eredmény. Chazelné légyotot ígért neki holnapra. Huszonnégy óra múlva új szeretője lesz, még pedig épp oly kívánatos, épp oly csinos, mint azok, kiknek emléke hizelgett hiúságának. Miért nem volt hát boldog, és miért volt ilyen halálosan szomorú? A lelkiismeret bántotta, hogy megcsalja barátját?

Barátját? Hát igazán barátja volt neki Alfred? Az, mert hiszen barátok voltak egymás közt és mások szemében. Csakhogy a barát olyan ember, a ki ismer bennünket s a kit mi is ismerünk; a ki előtt kitarjuk szivünket s a ki előttünk kitarja az övét. Hát közölte-e ön egyetlen reményét, egyetlen örömét, egyetlen bánatát azzal a számológéppel, melynek neve Chazel, és bizott-e reá ez az ember valaha egyetlen titkot? Különben jobb is, mert ezek a titkok csak együgyűségek lehettek volna, az életet a gimnázium folytatásának tekintő jó diák gondolatai. Még mindig az iskola és a gyermekkor emlékei kötötték őket össze.

Gyermekségök? ... Armandnak most egyszerre eszébe jutottak a Vanaboste intézet csütörtöki sétái. Hármásával mentek és egy szegény tanító

ügyelt rájuk, mindig a csapat mögött lappangva, hogy utczaí járó-kelőnek lássék és nem juhász-kutyának, a ki a nyáját őrzí. Haj, milyen volt ez a nyáj! A legtöbb növendék sápadt arcza, beesett szeme, elkényszeredett satnyasága titkos bűnökre vallott. Mennyi förtelem és mennyi aljasság rejtőzött e világban, hol a legidősebbek tizenkilencz a legifjabbak nyolcz esztendősek voltak. Ugy börtönük falai között, mint a nagy liceumban, hova napjában kétszer mentek, mindig csak csúf szerelmekről beszéltek a nagyok és a kicsinyek. — —

— »Szörnyü, szörnyü hely«, gondolta magában a fiatal ember, visszaemlékezve a rútságok és gyermekességek ez elegyére. Alfred és ő ama kevesek közé tartoztak, a kiket a ragadvány nem ért el. Ez utálatnak reá nézve legalább megvolt az a foganatja, hogy már igen fiatalon leányok után járt. — — — »Hát ezeket az ifjukori emlékeket tiszteljem én«, gondolkozot tovább Armand. »Hát tartozom én neki valamivel, a miért együtt gályaraboskodtunk?«

Nem, bizony nem Alfred miatt volt ilyen szomorú, miközben haladt és most már szinte durván lökdöste el magától a szerelem koldusasszonyait, a kik mindig ugyanazokkal a szavakkal állták utját. Hej, régtől ismerte már ezt a leküzdhetetlen szomorúságot. Ez a szomorúság gyakorta harapott szí-

vének sebes helyére, mióta nagykoruvá lett és évi harmincz ezer frank jövedelméből kedvére élhetett. Kedvteléseit csakhamar az érzelembeli tapasztalatok útjára tértek. Ez a gyötrő, rideg szomorúság meglepte már fiatalságában is, valahányszor új kedves légyottjára várt; és meglepte akkor is, ha ezt az új kedvest mód nélkül kívánta. Valami szorongó félelem volt ez, a lélek rejtett, homályos haldoklása. Ezt a különös tüneményt eleinte a fizikai félénkségnek tulajdonította meg a lelki furdalásnak, hogy nem méltó az érzelmekre, melyeket kelt a nőben; azt hitte, hogy mind ennek az oka a tisztaság után való vágyódás. Most már tudta, mi az igazi nyitja e hirtelen keletkező aggodalmaknak, az életében lappangó e sötét válságoknak. Ó jaj, ismerte már a megdönthetetlen bizonyosságot, hogy nem bír többé szeretni.

Most is azon tépelődött: »Hát csakugyan szerelmes vagyok én Hélénebe?« Összekutatta egész belső valóját, mint mikor az orvos ujjával tapogatva keresi a fájdalmas tag bibéjét. Armand azonban nem találta meg ezt a szerelmi bibét. bármily fájón édes is lett volna megtalálnia. »Nem,« válaszolt magának, szörnyű szomoruan, de bátran, — mert borzasztó gyöngeségében is volt elég ereje megismerni magát; — »nem vagyok szerelmes Hélénebe. Kivánom őt, mert szép, udvaroltam neki, mert unatkoztam; aztán bele melegedtem a dologba, mert visszautasított. A hiuság és az érzékiség, meg egy kis

regényesség, ez az igazi, a gyökeres ok. De hát akkor mire való az egész? Mi haszna? Minek kezdjem elülről azt a kalandomat, mely de Ruglenével volt?...»

És egyszerre eszébe jutottak azok a kalandok, melyekbe belevitte a csábítás gonosz kedvére, fiatalságának e végzetes büne. Fölmerültek előtte ezek az egyhangu szerelmek émelyítő ürességekkel és a szakítás keserősége. Mire való volt ez, vagy amaz?... Mire való volt tavaly az a mulatság, hogy magába bolondította Juliettet egy ismerős családban szolgáló nevelőnőt? Mire való az a komédia, a melyet a kis Mauddal játszott, a szép angol leánynyal, a kivel egy fürdőn ismerkedett meg? »Arról álmodoztam, hogy szerencsém legyen a nők körül, hogy afféle kis don Juan legyek. Valóban úgy látszik, hogy a végzet megbüntet bennünket, mikor teljesíti ifjúságunk gonosz ábrándjait. Kalandjaim csak arra valók voltak, hogy hizelegjenek ostoba hiúságomnak. Milyen nyomorúság!...» Mindamaz asszonyok közt, akiknek visszaemlékezett arczára és csókjára, nem volt egyetlen egy sem, a ki boldogította volna őt, ha csak egy napig is; és — bizarr anomáliája a beteg szívnek, — nem volt egy sem, a ki nem okozott neki valami szenvedést. Ez az erkölcsi zűrzavar döntötte őt folytonos lelki szerencsétlenségébe: hogy türte a szerelemnek minden kinját, a jelen féltékenységét, a mult türhetetlen undorítótságát, a jövő hűtlenségeinek keserü vízióit; és még se érzett soha

egyebet testi mánornál; nem adatott neki a lelki kéj, mely pedig megvan, mert hiszen akárhányszor látta irigykedve egy-egy kedvesének arczán.

Főképp egy nő jelent meg előtte, egy, a kinek meghódítása pedig nem is hizeleghetett hiuságának, mert hiszen csak közönséges leány volt; Aline, ki mellbajban halt meg 1880 őszén. Látta beesett szemét, sorvadt arczát, a vele született tisztaság és a romlottság elegyét. Látta, hogyan gondoskodik négy éves hugáról, kit magánál tartott. Mily megindító jóság a bűnben, mely ártatlanság a becstelenségben! Aline szerette Armandt, jóllehet ugyanekkor még három-négy más szeretője volt. A fiatal ember szeretett kijárni e szép, elveszett teremtéssel a zöldre. Ott aztán gyermekeskedtek, virágokat szedtek, hallgatták a madarak énekét; és a leány úgy támaszkodott a fiatal ember karjára, mintha sohasem üzte volna rut mesterségét. Rejtelmes egy dolog az a visszaemlékezés! Ime, holnap van első légyottja Hélénel; és most mégis a szegény Aline gondol, a kit mégis szeretett, vagy csaknem szeretett néha, — például egy nyári este, mikor a leány egy négy ismerősüktől hajtott csónak orrában ült a Szajrán. Ott ült, világos nyári ruhában, és nézte őt az evező fiatal emberek hol lebukó, hol felemelkedő feje fölött. Mély csend nehezedett a folyóra. Az ég alján narancsszinű csik égett. Mely leirhatatlan megindulásba ringatta lelkét a muló idő, a futó víz, az élő teremtés, a haldokló fénysugár! . . .

E gondolatok közepett haladt föl lépcsőjén. Miért üldözi minden szerelmét az a végzet, hogy ne legyen teljes? Miért nem érhetette el soha azt a teljes érzelmet, melyet képzelt, remélt, áhitott minden új kaland küszöbén? ... Soha sem lett semmi-ből semmi! ... Pedig mennyi szerencséje volt már. És mialatt inasa lesegítette róla a kabátot, s mielőtt bement a szalonba, hol lefekvés előtt olvasgatni szokott, elősorolta elméjében az ő szerencsáját: van vagyona, kedvére élhet és nem sokat kell takarékoskodnia; van régi nemes neve, és a társadalomban ott foglalhat helyet a hol akar; van egészsége, soha nem volt még beteg csak egy hétig is; van érzéke a művészet iránt, tehát foglalkoznia is van mivel, mert személyes törekvése ugyan nincs, de dilettáns módjára szüntelenül vonzódik az irodalom és a művészet felé. Holnap találkozója lesz egy gyönyörű menyecskével, a kit kíván; és életének zabolátlansága nem oltotta ki érzékeinek tüzeit ...

Miért busította hát mégis e pillanatban természetelégtségének valami meghatározhatatlan érzése? Hálóköntöst öltött, kiküldte inasát és leült a kandalló mellé. Maga elé idézte Hélène képét, oly éles emlékezéssel, hogy látta mályva színű harisnyáját és ajka mellett jobbra a kis lencsét. Hát pedig nem szerette ezt az asszonyt és tudta, hogy nem is fogja szeretni soha. Egy pillanatig azt remélte, hogy érezni fog általa, hogy elkövetkezik szívének ama nagy dobbanása, melyet

eddig hiába várt; most azonban már meggyőződött, hogy ez a reménye is dugába dől, mint a többi. — Mint a többi! . . . És mint rendszeren szokta, igyekezett meggyőzni magát, hogy ez így van. Kinyitott egy kis szekrényt, melyben hat-hét különböző nagyságu füzet volt. Többnyire iskolás irkák, de kettő japáni papiros. Ezek voltak az ő naplói, életének legkülönbözőbb szakaiból. Néme-lyiket a nevelőintézetben, a padon körmölte, néme-lyiket hajókon, másokat fogadóknban, sőt e szalonban is. — Lapozgatni kezdett e füzetekben és megjelent előtte régi énje, mely kora embergyü-löletével hasonló volt a maihoz, érzékiségének hirtelen és muló ébredése, a kinzó analízis, a tehetetlen vágyódás elérhetetlen édességek után, a semmittevés unalma és az érezni nem bírás élő lényekkel és eszmékkal szemben egyaránt. 1883-tól fogva a század gyermeke volt, de minden elégiás érzés nélkül, a szerencse nihilistája . . . Ime egy-nehány a lapokból, melyen most már sötét és bágyadt pillantása tévedezett. Hélènenek megszakadt volna a szive, ha valamely varázslat révén meglátja e két szemben a szomoruságot, melyet még testének-lelkének odaadása sem birt elüzni.

Páris, 1871. május havában.

Rossz napok. Vanaboste tegnap délután egy órakor azt mondta, hogy készülődjünk fel, mert már a Sainte-Barbe intézet növendékei is elmentek

igazgatójokkal együtt. A Panthéon teli van puska-
porral és levegőbe fog repülni. A fegyverropogás
reggel óta lassan, egyre jobban közeledett. Furcsa
egy zaj! Olyan, mintha a város fölött milliom
és milliom diót ráznának rengeteg nagy zsákban.
Alfreddel fölmentem a padlásra és néztük, hogyan
kigyózik az égen a lángba borult házak tüze. Alfred
szomorú volt, én azonban vig, kegyetlenül vig vol-
tam és ideges vigságomban sértő paradoxonokat
mondtam filozófiaprofesszorunk szép elméleteire.
Vajjon igazán paradoxonok voltak azok? Ó, hogyan
tud csufolódni a sors! Utolsó filozófia leczkénk a
a haladásról szólt.

Sebten összepakoltuk mindenünket, hogy odább
álljunk. Egyszerre lélekszakadva érkezik egyik tani-
tónk a rue Tournefort felől a kis ajtón és mind-
járt be is reteszeli maga után. Elmondta, hogy a
kommunisták senkit nem eresztenek át torlaszaikon.
Ő is csak nagy bajjal tudott átjutni. Nincs itt
többé a jókedvű nemzetőr, a ki hétfőn azt mondta
a liceum kapujában: »Gyerekek kiáltásatok: Éljen
a kommün! És szabadok vagytok . . .« Vanaboste
a hírek hallatára fehér lett, mint a rongy. A házi
tanitónak az az ötlete támadt, hogy szalmazsákokat
teregetett széjjel az udvaron. Ha a Pantéhon leve-
gőbe repül, legalább szép lágyan nyel el ben-
nünket a föld. Vagy két óráig voltunk e halálos
félelemben, mi tizennégy növendék, a két nevelő és
az igazgató. Alfred és én egy sarokban beszélget-

tünk; furcsa, de igaz, csaknem nyugodtan. Noha a lövöldözés egyre jobban közeledett és a falakra golyók pattogtak alig száz lépésről, nem éreztük, mi történik. Úgy rémlett nekünk, mintha a veszély messzi, bizonytalan, hogy úgy mondjam: elvont dolog volna. És ugyan miről beszélgettünk? Gyermekségünkről. Alfred azt mondta, hogy ő boldog volt, még itt is; én kiontottam előtte mindent, a mi a szivemben van, s a mit erről az iskolai lupanarról és gyámom önzéséről gondolok. De azért mégis jobb szeretem ezt a gályarabságot az ő házánál.

E haszontalan fecsegés közben a puskaropogás egyre jobban közeledett. A Panthéon még sem repült levegőbe . . . Egyszerre nagy kiabálás hallatszott közöttünk. A legfelső emeletről eredt, a hol kinéztek az ablakon, kitéve magukat a lövéseknek. »A vadászok befordultak az utczába . . .« Ez volt a legaggodalmasabb percz. A szivem majd megszakadt, úgy dobogott; torkomat szoritotta valami . . . A határozatlan veszély nem bolygatta meg nyugalmamat. De mikor megjelent maga a baj, durván és határozottan, fogyott az erőm . . . Lövések hallatszottak egész közelben; aztán puska-tussal, dühösen verték a kaput. Az a nevelő, ki az imént oly hidegvérű volt, hogy szalmazsákokat rakatott az udvarra, most előre rontott és félrehárította a puskákat, melyeket két füstös, dühtől égő szemű vadász ránk fogott. Rakásra lőnek bennünket, ha nincs ott az a nevelő. Aztán megérkezett a

hadnagy; egy kis ember, keféletlen czipő a lábán, a csákó szijja az állán, a kezében pisztoly. Vanaboste jött vele. Elmúlt minden baj.

Ez tegnap történt. Ma magint itt vagyunk az iskolában, mely e zürzavar közepett gyermeki életünk szimboluma. Én gyönyörködő megvetéssel lapozgatok egy spiritualista filozófus könyvet és miután elolvastam a hivatalos frázisokat istenről, a halhatatlan lélekről, a szelidségről, az erkölcsi szabadságról az intuitív észről: behunyom a szememet és előttem van a Panthéon tere, a minő az éjjel volt: a szanaszét heverő halottak valamennyi mezitláb, mert lelopták a lábukról a czipőt; valamennyi szétzuzott koponyájú, mert puskatussal verték őket agyon; lábunk alatt tocsog a vér, az egen piroslik a tűzvész fénye, utcza hosszat pedig szalmán, mint elcsigázott barmok alusznak a hajléktalan vadászok. — *Homo homini lupior lupis.*

Dieppe, 1874. júliusában.

A leány szakasztott az anyja. Még csak tizenkét éves, de már érzem kaczérságát, látom, hogy kacsingat és hogy férfi közelében fölébred benne a nő. Persze csak azon fogja végezni, a min az anyja: *mariage de convenance*, az első mámor, az első szerető, azután egy csomó, végül pedig bizonyos fiatal de Querne báró, a kívül el akarják hitetni, hogy soha mást nem szerettek, csak is őt, s a kit talán ostobábbnak, vagy okosábbnak hisznek, mint a milyen.

Igenis, okosabb; mert a szerelemben a fő dolog a lehető legnagyobb indulat; és az az igazi csalás, mikor szívünket a nagy józanság megbénítja. Vajjon ki volt a megcsalatott a *Liaisons*ban: Valmont — az én kedves Valmontom, — vagy az elnökné? Az asszony a ki érzett, vagy a férfi a ki számított? Elvira vagy don Juan; a ki nem éri föl észszel, hogy csak Elvira az irigylendő, mert csak ő, a leány, egymaga ittasult meg a szerelemtől, ő, a csábító meg nem? Én mindezt tudom, de a belső démon erősebb; és mihelyt asszonynak udvarlok, első dolgom mindent megtudni róla, a mi meggátolhat abban, hogy szeressem . . . Az én koromban még ezt kellene írnom erre a papirosra: Ó, isteni sors, mely oly hamar közelembre hozta azt az asszonyt, a ki az ideál, az egyetlen, a lélek testvére, stb. . . (Gounod muzsikája kéne mellé.) — Pedig hát ez nem így van, de Querne ur; ez tapasztalt hölgy; volt neki már öt-hat szeretője, de még mindig elég jó izlésü, hogy érzelemnek hívja azt, a mi kereken kimondva a legdurvább érzékiség; — tapintatos hölgy, a ki nem csekély fáradságot fordított arra, hogy meggyőzze önt, hogy *ön* csábította el *öt* . . .

Én azonban egy cseppet sem haragszom ezért a kedves álszenteskedésért! . . . És különben is miért haragudnám bárkire, bármiért? Minden emberi teremtés egy büszke kis óra, mely, mikor a mutatója mozog, azt hiszi, hogy ő e mozgás oko-

zója. Ostobaság és hiúság! . . . Mindenben vannak apró kerekék, mely mindent intéz és ezek a kerekék akarják, hogy ***-né érzélgős rima legyen, a leánya jövődöbeli gaz nő, én pedig lator, a kinek nincs öröme, mert a lelkem sorvad, mikor mindezt látom, a helyett, hogy örülnék annak, a helyett, hogy gyönyörködném abban, a mit kapok.

Páris, 1878. május 22.

Tegnap este nagy bolond tivornyázást vittünk véghez. De ez a tivornya vidám és egészséges volt, nyilván azért, mert igaz volt. Bennem már csak az igaz dolgok nem keltenek bánatot.

Durethez, a festőhöz mentem René W . . .-vel.

— — — — —
 — — — — —
 Duretnél találtam Leonidet, a modelt, ki után a legutóbbi szalon *Delilája* készült. Kissé bágyadt ábrázat, finom sas orr, csillogó fekete szem, határozott áll, hosszas arcz, és a profilban egy kis férfiaság, a férfiszerepeket játszó színésznők képtelen férfiasága. De ez mind semmi. A kis bajusz fekete-tére van festve, az arcz nagy lencséjét is érintette a fekete ecset, a két nagy szem még nagyobb a koromtól, az arcz csupa rizspor és ez a halovány, pirossal kevert liszt valami örült és meghamisított színt ad ennek a nőnek; mindehhez járul a nedves, hamis gyöngyhöz hasonló fényes fogsor.

A ruhája is illik hozzá. A nyaka körül fekete gaze szövet van, a kalapja is csupa gaze és virág, ruhája csupa tarkaság és bodor, bal mellén rengeteg nagy piros rózsza virit. »Ez luxus hölgy«, mondja René csufolódva és igaza van, mert ez a leány, a kin olyan kevés a ruha és olyan sok a virág, csupa fölösleges dolgokból élő teremtés. Udvaroltam neki, tetszettem neki és csak ma reggel mentem el tőle . . .

Ó, mely bűbája van az érzékeknek, mikor a gondolatok terhe nem rontja meg az állati mánort! — — — Az ember nem kérdezi, hogy szeret-e, hogy szeretik-e; nem törődik a hogyanal, nem hasonlítja össze érzését azzal az ideális érzéssel, melyet sejt, tud, de *érezni* nem fog soha! . . .

Mikor ezeket írom, gyönyörűségem már eltűnt . . . És csak írom ezeket, pedig magányos terraszon, fák és vizek keretében, egy nő jelenik meg előttem. a kinek olyan szeme volna, a minőről egykor álmodoztam, ismerem ezt a szemet, bár sohasem láttam és ez a nő mintha azt mondaná nekem, hogy eddigi életem csak rossz álmom volt! . . . De csakis akkor tudnám őt szeretni, ha *mindent* meg tudna nekem mondani; ez a *minden* tenné őt előttem drágává!

Páris, 1879. júniusában.

Reggelik, ebédek. Ebédek, reggelik. Esti mulatságok, légyottok. Légyottok, esti mulatságok. — Ó, mily üres az életem! Semmi olyast nem teszek, a mit szeretnék, mert hiszen nem is szeretek semmit.

Ha embert látok, nincs a szivemben egyéb száanalomnál, szánom, mert szenved, mert szenvedni fog, mert rajta van a lét átka. Ha a halál, a kikerülhetetlen halál nem volna testileg fájdalmas, sem pedig a képzeletet nem rémitené az, a mi utána következik, — ó, hogyan rohannék a halálba, melynek gondolata annyi rossz órát szerzett nekem!

Vagyunk; de miért? Gondolkozunk; de miért? És mikor asztalnál ülünk, szép asszonyok meztelen vállai közt, poharazva, miért jut eszembe mindig a sir képe, és az a megoldhatatlan kérdés, hogy mi értelme van annak a gyilkos komédiának, mely a természet, a világ, az élet?

A viszonzott szerelem kéjéről álmodozom; képtelen ábránd, melyet a civilizáció a párosodás egyszerű ösztönére redukált. Ó, ha volna egyszerű érzelem, mely érzékenységet úgy tapasztaná oda egy másik teremtséhez, mint a hogy egy nedves papiros ragad az üvegre!

És ez a deklamáló filozófia mind csak azért van, mert tegnap este a Théâtre-Françaisban láttam de Ruglenét, és látása nem izgatott egy csöppet sem. Mit mond a logika? Hogy ne erőltessük ma-

gunkat indulatokra, mikor azt látjuk, hogy nincs bennünk egy csepp hajlandóság sem; és fordítsunk hátat az asszonynak Chopin polonaiseét füttyülve, melyet az asszony néha estenkint, annyi czélzattal és költőiséggel zongorázott. Ez érzelemből csak ennyi maradt meg.

Páris, 1881. januariusában.

Konstatálom, hogy szörnyen, czudarul önző lettem és ez önzés külső jelenségei csak ma leptek meg elsőben, holott már régen is ilyen önző voltam, csakhogy skrupulusok nélkül, az időben, mikor mégis többet értem, mert ábrándképet alkottam magamnak.

Mikor az ember hazugságok nélkül bölcselkedik magában, úgy megkönnyebbedik, mint ha epét hány. Kutatom karakteremet gyermekségem óta. Látom, hogy képzeletem szertelen és érzelmeimet tönkretette, mert közöttem és a valóság között mindig egy előre kigondolt ideát állított gát gyanánt. Képzeletem nagybátyám rossz bánásmódja révén el is sötétült és a bizalmatlanság felé hajolt. Mindig félttem mindenkitől a ki él, apa, anya nélkül ez a hiba nem javulhatott meg. A nevelőintézetbeli élet és a modern irodalom beszennyezte gondolataimat, mielőtt voltaképpen éltem volna. Az olvasmányok vallásosságomtól is megfosztottak, a hitetlenség, ó, szégyen! mint valami előkelő dolog csábitott. A kommün mészárlásai megmutatták nekem az

embert teljes mivoltában. A következő évek ármányai a politika szennyét tárták föl előttem. Élt bennem a szükség, hogy valami nagy eszméhez ragaszkodjam; de melyikhez? Már igen fiatal koromban, föl tudtam fogni a művészetet nyomoruságait. Vagy legyen az ember lángész, vagy hagyjon békét az egésznek. Ötvenedik lenni az írók vagy a zenészek közt, köszönöm alássan, nem kérek belőle. Vagyonom révén különben sem voltam kénytelen, semmi mesterséghez folyamodni. Hát valamelyik miniszteriumba lépjek, vagy a diplomáciában lábatlankodjam? Minek? Elegen, kelleténél többen vannak a hivatalokban. Hát megházasodjam? Béklyóba verni az életemet sohasem volt kedvem. Én is csak úgy tettem volna, mint B***, ki esküvője napján vonatra ült és sohasem tért vissza többet.

Akkor hát mit? Semmit . . . Szivem még csak nem is öreg, de halva születtem. Kalandjaim, melyeket mégis üztem, mert az asszonyok talán érdeklenek valamelyest, — kalandjaim arról győztek meg, hogy nincsen csók, a mely ne lenne hasonló a már adott és kapott csókokhoz. Mindez oly rövid, oly fölületes, oly hiu volt, hogy valóban kétségbe kellene esnem, ha gyakorta gondolnék magamra, a miről még mindig nem birtam egészen lemondani. Mi ez, ha nem a misztikusok kárhozata: a *nem szeretés*? . . .

Ez csak egynehány lap volt a sok közül. A lélek titkos betegségének e rut monografiája száz meg száz ilyen vallomásra terjedt. Néha csak a kelet volt a papiroson, egy-két rövid szóval: lovaglás, látogatás, klub, színház, mulatság, bál és refrain gyanánt ez: spleen. Armand, mikor az utolsó füzetet is végig lapozta, maga előtt látta összes éveit 1860 óta. Minden évszám után ez volt írva: Szenvedés, legvégül pedig ez: »Én nem kívántam élni. Ha szörnyű vétkeket is követtem el, annyit szenvedtem, a mennyit ember csak szenvedhet; és ha szembe állítom bűneimet és szenvedéseimet, jogom van azt mondani a felfoghatatlan hatalomnak, a mely teremtett és éltet, — ha ugyan ennek a hatalomnak szive van: — Könyörülj rajtam.«

A fiatal ember ellökte magától ezt a papiros-csomót, melyben oly hü képe volt erkölcsi sivárságának. Lassan sétálni kezdett a szobában. Mindennütt benső nihilizmusának nyomait látta. Alacsony könyvesszekerényében kevés könyv volt, a melyekben még gyönyörködött. Rideg analizisü regények, a *Liaisons dangereuses*, *Adolphe*, az *Affinités*, embergyűlölő és önmagukat vizsgáló moralisták, a minő Chamfort, emlékiratok. A falakon szétszórt fényképek utazásait juttatták eszébe, ezeket a haszontalan utazásait, a melyeken nem sikerült unalmát elüzni. A kandallón két elhunyt barátjának portraitje között egy rejtelmes kép volt: két nő; az egyik a másik vállára hajtja a fejét, ez mintegy

eléven emléke volt egy szörnyü történetnek, a legkeservesebb hütlenségnek, melyet valaha elszenvedett. Elég cinikus, vagy elég kaczer volt, hogy nevéssen rajta a két hősnővel együtt. De a halál volt a szivében, mikor nevetett; e tárgyak, élete tanuinak láttára a szivbeli nyomoruság oly teljes érzete támadt benne, hogy kezét tördelve kiáltott fel: »Micsoda élet ez, istenem, micsoda élet!«

Az ilyen lelki válságok adták meg szemének, ajkának azt a csöndes, bánatos kifejezést, mely talán Hélène szerelmét is megszerezte számára. A szánalom a legnemesebb asszonyokat is megejti. Armand e válságai azonban nem szoktak sokáig tartani. Izmai erősebbek voltak az idegeinél. Ismét elővette naplóit és bedobta a szekrénykébe. »Ez ugyan okos foglalkozás, légyott előtt,« gondolta magában. Képzelete ismét Hélène felé fordult. Eszébe jutott e nő előkelő bája és egyszerre elérzékenyedett: »Miért is tolakodom én ez asszony életébe, mikor nem szeretem? Alig tizenegy hónapja, még nem ismert engemet és nyugodt volt. Még mindig van rá idő, hogy ugy tegyek, amint becsületes emberhez illik.« Kisértetbe esett, hogy ismét azt cselekedje, a mit egyszer már cselekedett: lemondani a kalandról, mielőtt helyrehozhatatlan dolog történnék; nem venni el egy szivet, melyért nem adhatja a magáét. »Hélène talán szeret engem«, gondolta magában és íróasztalához ült, hogy írjon neki. Aztán hátradőlt karosszékében és gon-

dolkozott. Egyszerre eszébe jutott Varades és az a tiszta nyugodtság, melylyel Hélène az imént férjének hazudott.

»Együgyü ficzko vagyok,« mondta magának egész hangosan, »ha én nem lennék, lenne más . . . A kikapós menyecske meg a kalandvadász egy huron pendül, összeillik . . .« Ideges kaczajra fakadt és visszaemlékezett, mily véghetetlen megvetéssel illette őt az a nő, a kiről csupa lelkiismeretességből lemondott. Ez a nő volt egyetlen ellensége az asszonyok között, a kikkel foglalkozott.

Az óra ütött.

»Két óra van«, gondolta magában, és korán kell kelnem, hogy egy kis szállást foglaljak le a jó Palmyrené asszonyságnál, mint a Ruglené idejében. Ha még tovább virrasztanék, fáradt találnék lenni és majd sajnálnák azt a Varades urat!

Félóra mulva már aludt, fejét karjára hajtva; álma olyan volt mint egy kis gyermeké, ettől az egytől nem fosztotta meg életmódja. Ily alvó kisednek ábrázolta őt a hálósoba falán atyjának egy rajza. Vajjon a holt ember és a holt asszony, kinek a fia volt, ha most látják őt, elítélték volna? Vagy talán sajnálják vala?

III.

Másnap reggel féltizenegyre járt az óra, mikor Chazelnének egy kis csomagot adtak át de Querne báró részéről. A csomagban két könyv volt, — új regények, — és egy levél, olyan levél, a minőt minden uri ember írhat uri asszonynak, a kivel ismerős. Az utóirat azonban mint vasmarok szorította össze Hélène szívét. »Ha vidéki barátnője csakugyan Párisba jön, nem ajánlatok neki jobb szállást, mint, a mely a rue de Stockholmban 16-ik szám alatt van, a második emeleten jobbra.« Hélène benső remegés fogta el ez egyszerű szavak olvasására. A mint egyre jobban közeledett a cselekvés, mely el fogja választani multját a jövődjétől, már tegnap óta emésztő láza nőttön nőtt. Épp a fürdőből szállt ki és fehér pongyolába burkolózva meghúzódott a kandalló mellett egy alacsony székből. Meztelen lába papucsban volt, a puha szövet testére omlott, hajának nehéz tekercse vállát verte. Didergett a meleg, bélelt pongyolában és hol a levelet nézte, melynek érintése is égető volt, hol pedig a szobát, melyet még a kis szalonnánál is jobban sze-

retett, s melybe mindig oda vonult, mint az igazi birodalmába. Már mikor Párisba költöztek, boldog volt, hogy megvan neki ez a kis szobája.

Hány éjtszaka szenvedte a gyötrelmet, egy férfi mellett feküdni, a kit nem szeret; — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — a testi idegenkedés valóságos állati gyűlölséggé növekszik. Alfred mozgása, lélekezése, sőt csak a léte is már bosszantotta, bántotta őt ez órákban, melyeket mellette töltött; és míg csönd nehezedett nyugalmukra, ő virrasztott, remegve és lázongva.

Mikor elkülönözte hálósobáját, még nem sejtette, hogy magányos ágya egyszer még fegyver lesz kezében a testi közösség ellen, melyet az okos asszonyok bátorság kedvéért fogadnak el a házasságtörés szörnyű váltságdíja gyanánt. Azok az asszonyok, a kik férjüket megcsalják, ritkán laknak külön szobában, nem szeretnek kedvesükhöz azzal a gonddal menni, hogy gyanakodnak rájuk, mert ez zavarná a gyönyörüséget. Hélène nem birt volna így számíttgatni. Az ő lelkének legkedvesebb vonása az önkéntelenség volt, mely nagy veszedelmekbe vihette őt, de megóvta attól, hogy fontolgassa a bünt, a mi mindennél megalázóbb.

Most az alacsony széken kuporogva sem gondolt tettének következményeire, nem okoskodott, csak érzett. Armand levele nagyon felizgatta őt.

Alig vette észre ágya mellett játszó kis fiát. A szökefürtü gyermek kiabált, futkározott. Egymás mellé tett két széket, aztán átbujt alattuk, és azt képzelte, hogy ő most alagutban menő vasut. Hélène, mióta Armandt szerette, mindig különös elszomrodással pillantott az ő kis Henrijára. És szemrehányásokat tett magának, hogy nem eléggé szereti. Azt hitte, hogy e szomorúság oka a lelki mardosás. Pedig az igaz ok az volt, hogy fia megdöbbenően hasonlított férjéhez. A gyermeknek még játéka is atyjára emlékeztettek. Chazel képes könyvek gyanánt tudományos munkákat adott neki. A szeme is szakasztott az atyjáé volt; keze ép oly ügyetlenül mozgott, anyjától csak a homlokát és a száját örökölte. Hélène most még jobban kényeztette e gyermeket, mióta elgondolta: mit vesz el tőle, hogy másnak adja.

A kis Henri játszott, de olykor anyjára pillantott. Az asszony végre nagyot sóhajtott, összegyűrte a levelet és a tűzbe dobta. Nem bírta volna tovább a kezében tartani. Elismerte, hogy barátja óvatosan cselekedett, mikor az idegen udvariasság hangján irt neki; de az ilyen óvatosság dermesztő; Hélène izgatottságának e perczeiben olyan levelet szeretett volna, melynek minden szava csókol, mint egy láthatatlan, forró száj. A levél összezsugorodott a tűzben és a gyermek előbujt a székek alól nézni az égő papirost.

— »Mit nézel, kicsikém?« kérdezte tőle Hélène.

— »Az apáczákat, mamám«, felelt a gyermek.

Igy hívta a fekete, elszenesedett papiroson czikázó tüzes pettyeket. Azt képzelte, hogy ezek a pettyek apáczák, a kik az égő kolostorban rémülten szaladoznak.

— »Hogy sietnek, hogy félnek! Nézd azt az egyet mama, nézd. Most a klastrom összeomlott, mind meghaltak . . .«

Chazelné nem bírta túrni a gyermek fecsegését. Erkölcsei helyzetének gyűlöletessége kézzelfoghatóvá lett előtte azon a réven, hogy fia játékszernek tekinti a levelet, melybe kedvese az első légyottot kitüzi. Azt szerette volna, ha lelkének életében elkülönződik a szenvedélytől, melybe valami, az eszénél erősebb vonta; valami, a mely homályos, de mégis oly való. Hát ez az elkülönzés csakugyan lehetetlen volna? Ime már az első nap összeelegyedik minden, a mit elválasztani akart!

— »Eredj játszani Miettettel«, mondta fiának, »egy kicsit fáj a fejem . . .«

Miette a kis fiu bonneja volt. Egy komorna, egy szakácsné és egy inas egészítette ki a cselédséget. Miette a vidékről jött föl a családdal és Henrit már kis gyermekéje óta gondozta. Este mindig énekelt neki, hogy elaltassa; még pedig szent énekeket, melyek közül főképpen egy bájolta el és félemlítette meg a fiúcskát: »Ó, jövel Messias . . .« — »Ki az a Messiás?« kérdezte Henri. — »Az Antikrisztus . . .« — »És mikor jön el?« —

»A világ végén.« — »Hány év múlva?« — »Hét év múlva«, felelt a bonne. — »Akkor én tizenkét éves leszek«, számitgatta Henri.

Ez a meglepő jóslat annyira hatott a fiura, hogy alig hallotta a bonne nevét, mindjárt elmesélte anyjának, mit beszélt neki Miette. Az asszonyt máskor mulattatta volna ez a fecsegés; de Henri világosszürke szeme most emlékeztette őt valamire.

— »Neked nem kell félned, mert jól viseled magadat,« mondta fiának; »eredj játszani.«

A kis fiu egy pillantást vetett a tűzbe, a hol már csak a fekete pörnye mutatta a leégett klastrom helyét; aztán a székekre, melyek alatt nem volt többé alagut, s végül az anyjára; hogy szabad-e itt maradnia. Valami öntudatlan meghatottság lepte meg ama szomorú arcz láttára. Az ideges gyermekek szinte állati intuicziójával észrevette, hogy jelenléte bántja anyját. Kezet csókolt neki, aztán egyszerre sirva fakadt.

— »Mi bajod, angyalom, mi bajod?« szólt Héléne és megölelte és összecsókolta fiát.

— »Azt hittem, hogy haragszol rám,« felelt Henri.

Aztán mintegy fölmelegedve a czirógatástól, azt mondta:

— »Most megyek és jó leszek...«

»Vajjon sejtelmei volnának a gyermekeknek?« gondolta magában Héléne, mikor maga maradt. Az ember szinte azt hihetné, hogy ez érzi, hogy

valami történik.« Térdére könyökölt, állát két öklére támasztotta és ismét abba a lázas állapotba merült, mely egész éjszaka ébren tartotta. Szeme alatt a sötét árnyék elárulta ezt az álmatlanságot. Mikor fölkelte és a tükörbe tekintett, azt mondta magában: »Nem vagyok szép ... nem fogok neki tet-szeni.« Nem a szemérem, nem az erkölcsi érzés emésztette őt, hanem valami égő bágyadtság. Maga előtt látta Armandt és mikor forró vérhullám tódult a szívébe, toroka összeszorult és akarata elernyedte. Nem csupán első kalandja volt ez, de első szerelme is.

Chazelné leánykorában kinos megpróbáltatásokon ment keresztül. Üldözte őt mostohaanyja, ki gyűlölte, bár csak azt hitte, hogy jól neveli és javítja. A Bourgestól négy kilométerre fekvő kastélyféle épület, melyben de Vaivreék laktak, igazi börtön volt a kis leányra nézve. Atyja, a gyöngé, jámbor ember, ki a régiséggyűjtés ártatlan mániájában szenvedett, nem is sejtette, mily néma dráma folyt tizenkét éven át a mostoha anya és a mostoha leány között. De Vaivrené szerette férjét és maga sem tudta miért, féltékeny volt a halottra, az első feleségre, kinek föltámadt báját látta a gyermek vonásaiban, mosolygásában, mozdulataiban. Semmi sem veszedelmesebb a rosszindulatnál, melynek létét magunk sem tudjuk egészen. Kielégítésére mindenféle mentséget találunk, s így módunkban van betölteni gyűlölségünket, de a mellett még

mindig tiszteljük magunkat. Így történt, hogy de Vaivrené, magára vállalva Hélène nevelését, minden leczkéből, minden intésből valóságos torturát csinált. Ez a csinos, de száraz asszony sokat tartott a dekórumra, mert élete nagy részét Párisban töltötte atyja mellett, a ki a juliusi monarchia idejében kormánypárti képviselő volt. Ez az asszony vallásosnak is tartotta magát, nagy pontossággal végezte ájtatosságait és ösztöne révén gonosz volt, mint minden teremtés, a ki megszokta, hogy ne tisztelje a mások jogos érzékenységét.

Mikor Alfred Chazel megismerkedett de Vaivrevel, — mind a ketten bolondultak az ásásokért és a régiségekért, — az asszony örömmel látta, hogy a fiatal ember beleszeret Hélénebe. Titkos öröme tellett benne, hogy mostoha leányát vagyontalan ember veszi el és hogy, mivel a hozomány alig valami, Hélène éveken át szüken fog élni. A halál azonban nem törődik sem gonosz számításainkkal, sem jó szándékainkkal; és dugába döntötte az asszony gyülőlködő reményét, a melyet a szegény Hélène nem is sejtett. A leány, mikor Chazel megkérte, csak azt tudta, hogy most meg fog szabadulni mostohájának igája alól. A házasságról és a házasság fizikai dolgairól mit is tudott volna? Mikor tehát kijöttek a templomból, igen veszedelmes erkölcsi helyzetbe került.

Folytonos elnyomásban töltött gyermeksege kifejlesztette benne a regényességet; előre megal-

kotta egész életének képét s aztán összehasonlította vele a valóságot. Megszabadulásán való örömeben igazi paradicsomnak tekintette házasságát. A balsors azonban aképp rendelkezett, hogy Alfred Chazel azok közül az emberek közül való legyen, a kik bár jók, de szivük mélyén sohase tudják megösmerni a nő természetét. Az egybekelés betellése Hélènere nézve épp oly gyűlöletes, mint váratlan dolog volt; olybá tekintette, mint egy ügyetlen brutalitásnak fizetett adót. Ebből az következett, hogy férje kedveskedéseit rosszul titkolt kedvetlenséggel fogadta, a mi még félénkebbé tette ezt a természetől félénk és esetlenül szerelmes embert. Ilyenek szoktak lenni azok, a kik ifuságok első tüzét nem lohasztották könnyü ismeretségekkel. Alfred titokban félt föltárni egész szerelmét a felesége előtt és titkolta érzelmeinek nagyságát, mely talán meghatotta volna az asszonyt, ha láthatja. A házas felek erkölcsi elválásának első és rejtett oka csaknem mindig a testi különködés. Ha a megosztott kéj a leghatalmasabb eszköze a két lélek egybeforrásának: a férj gyötrő szerelme a leküzdhetetlen idegenkedés kufjeje. Chazelékkal a rendes dolog történt meg; ez a rendes idegenkedés hétről hétre nőtt, mert két teremtés, a ki arra íteltetett, hogy együtt éljen, szüntelenül okot ad a nagyobb szeretetre vagy a nagyobb gyűlöletre. Belejátszik ebbe minden legapróbb esemény. Az izlés, a gondolatok, a szokások különbözősége, mely ezt a házaspárt

elválasztotta, ürügy lehetett volna a fiatal asszonynak, hogy férjét mintegy nevelje női gyöngédségével. Hélène azonban nem szerette ezt az embert és minden csak arra szolgált, hogy még jobban elszakadjon tőle.

Alfred Chazel alantas származású volt és bár két nemzedék révén az értelem dolgában már megfinomodott, paraszt eredete még mindig meglátszott testállásának és mozdulatainak félszegségén. Nem lehetett őt ép közönségesnek mondani, de nem volt modora. Hélène ellenben nemes családból származott és mostoha anyjának folytonos felügyelete szeretelenül kifejlesztette benne a személyét és környezetét illető apróságok iránt való érzéket. Sértette őt minden; a hogy férje evett, járt, kelt, ült és a hogy különös lassúsággal fogta föl az élet materiális oldalát. Ha valami gyors és határozott mozdulatot kellett tenni séta közben, ebédkor vagy boltban, Chazel megszeppent, szinte eltátotta a száját és nem tudta mi tévő legyen, akár csak egy nagyvárosi pályaházba került paraszt. Alfred különben szerette mondogatni, hogy ő absztrakt ember és a külső világ őreá nézve ugyszólván nincsen; és ez igaz volt, mert két hatás csakugyan elvonta őt a külső világtól: az egyik az volt, hogy családja hirtelen költözött át az egyik társadalmi osztályból a másikba; a másik matematikai tanulmányainak természete volt. Felesége nem tudta kivívni, hogy szemüvegének zsinórját ne szakítsa el mindig és ne köttözze

össze két-három helyen; felöltőjének gallérja mindig föl volt hajtva, czilindere borzas volt, nyakkenőjének kötése pedig gyarló. A gondolatoknak élő emberek hanyagsága látszott egész személyén. Hélène elpirult volna a méltatlanságtól és a szégyentől, ha eléje tárják, mely szerepet játszik idegenkedése révén. De a sziv élete éppen olyan mint a testi élet, véghetetlen apró dolgok összesége. Ezek az apró, de együtt nagy dolgok voltak a gyökeres oka e két hitvestárs eltávolodásának, e két lélek összeegyezhetetlenségének.

Hélène tanultsága nem volt valami alapos, mert hiányoztak belőle a pozitív ismeretek, melyek egymagok tartják egyensúlyban az ábrándozás fejlődését. A leány s a menyecske olvasmányai mindig a képzelem alkotásai voltak s ezek iránt Alfred az irodalmi műveltség nélkül szükölködő tudós együgyü megvetésével viseltetett. Nagy jámborul megvallotta, hogy valóban csodálatos, hogy a kémia, a gőz és az elektromosság századában értelmes fők ilyen balgatagságok gyártásával foglalkoznak. Így történt, hogy a férj és feleség egymással beszélgetvén, sohasem volt egy véleményen. Alfred érezte, hogy Hélène között és közöttte áthidalhatatlan mélység tátong. Ez az érzés fájt neki, de úgy fogta föl, mint egy szerencsétlenséget, melynek oka ismeretlen. »Miért nem boldog az én feleségem«, gondolta magában és aztán rendszeresen elősorolta a boldogság mind ama föltételeit, melyek Hélène körül csoportosulnak.

»Van vagyunk, van gyönyörű gyermekünk; feleségem Párisba kívánkozott, ime itt vagyunk. Nem korlátozom akarataiban; föltétlenül bizom benne; társadalmi helyzetem köztiszteletben részesíti; minden mosolyog ránk, minden kedvez nekünk — és ő mégsem boldog!«

Bizony, Hélène nem volt boldog. És ezen a téli reggelen, mely életében oly fordulópontot alkotott, reá szakadt multjának egész bábánata. Ezer apró dolog ismétlődött lelkében, és az a meggyőződés ébredt benne, hogy mindezek által szükségképpen közeledett ez órához, melyben, — azt hitte — igazi élete kezdődik. Mikor Bourgesban férjével a Seraucourt-sétatéren járkált, gyakran eltépelődött: lesz-e boldog valaha és megvilágítja-e egy meleg sugár a hideg homályt, melyben bágyadoz. Férje mindig terveiről, egyetemi életéről és tanuló-társairól beszélt neki, az életet legjobb oldaláról fölfogó és mindenbe belenyugovó ember nyugalmával. E beszédek a nőt leverték, elszomorították. Ő sejtelmesen mindig ama nagy indulatok után sóvárgott, melyeknek nyomát a szerelmes regényekben látta. Az élet érzelmeiből épp csak ezeket nem ismerte. Szerette apját, de vonzódásában kegyetlenül csalódott. Szerette hugát is, de a kis Adél, az atyja második házasságából való leány olyan volt mint az anyja, és Hélène sohasem tudott igazán ragaszkodni hozzá. Voltak barátnői is, de mindig azt vette észre, hogy ezek a barátnők nem éreznek úgy mint

ő és sohasem mert nekik beszélni szívének legmélyebb, legdrágább dolgairól. Vallásos is lett volna, ha mostoha anyjának buzgósága meg nem tanítja arra, hogy a religió gyakorlása a legrutabb önzés palástolására szolgálhat. Anya is volt és szerette fiát; de mint egykor mostoha hugával szemben, most is egy hasonlatosság akasztotta meg érzelmét. A kis Henri olykor rettenetesen hasonlított Alfredre. Ilyenkor is első ifjúságának elveszését érezve, képzelme elejébe hozott egy mindent jóvá tevő titokzatos érzelmet, mely, bár ismeretlen, maga az édes-ség, az erő, a boldogság.

»De,« gondolta magában, »szeretni bűn, mikor nem vagyunk szabadok«. És ekkor eszébe jutott, miket beszéltek bourgesi barátnői a jourokon és hogyan emlegették egy orvos feleségét, ki megszökött egy fiatal megyei tisztviselővel. Majd föltűntek előtte azok a férfiak, a kik oly kevésbé voltak hasonlók a képzelmeiben élő amaz alakhoz, a kit ő szeretni tudna. Visszaemlékezett, mily kinosan lepte őt meg épp az a de Varades, a kit de Querne előtt emlegettek. Bizott e fiatalember vonzódásában, de Varades járt hozzájuk, zongoráztak együtt, és ime ez az ember egy este, mikor maguk voltak a házban, erőszakot akart tenni rajta. Hélène nem szólt férjének, mert félt a botránytól és a párbajtól, de négyszemközt sohasem fogadta többé az ifju katonatisztet. Azt tudta, hogy ez az ember azzal áll rajta bosszút, hogy világgá hirdeti, hogy a sze-

retője volt. Vajjon mi tette ilyen merésszé a garnizon e don Juanját? Ő sohasem kaczerkodott vele. Sohasem akart tetszeni ez idegennek, sőt huzódozott tőle. Nem volt kaczer Armand de Querne-nel szemben sem. Ez volt az az ember, a kinek elcsábitására legkevésbbé gondolt világéletében. Férje mindig emlegette, mikor a kollégiomban voltunk Armand és én ... Armand azt mondta ... Armand azt írta ... Hélène azt hitte, hogy ez az ember az Alfred mása, csak valamivel követelőbb. Előre sejtette, hogy, ha majd Párisba költöznek, a nyakára fog járni ez a jó barát, a ki ellenséges biró lesz és férje közt meg közte uj és uj visszavonást fog támasztani. Már is száz ok különíti el őket; de saját mérséklete és Alfred jósága legalább gátat vet holmi jeleneteknek és viták kitörésének. »Mi fog történni, ha ez a gyermekkori pajás közénk tolakodik?« — ezen töprengett szinte aggódva, mikor Párisba utaztak.

Első találkozásuk eloszlatta ezt az aggodalmat. De Querne eljött értük a hôtelbe, aztán együtt ebédeltek hárman egy vendéglőben. Hélènet meglepte Armand külseje, mely annyira különbözött Alfred hanyagságától. De bizalmatlanság borzongását keltettek benne a fiatal ember kérdései, éles nézése; minden szavában gúny és valami meghatározhatatlan fitymálás volt Alfreddel szemben, melyet az asszonyi tapintat rögtön észrevett. Hélène azt óhajtotta, bár soha ne látná viszont ezt az em-

bert. Meg nem állhatta, hogy idegenkedését ne árulja el férje előtt. »Külsőleg csakugyan ilyen,« felelt Chazel, »de lelkében jó és mindig nagyon boldogtalan volt...« Aztán elbeszélte feleségének Armand gyermekségét, gyámjának önzését, szomorú ifjúságát és sajnálkozva emlegette rejtelmes szenvedéseit is. »Eltévesztette életét. Gazdag. De nem használta szép tehetségeit... Aztán — nekem ugyan nem mondta, de mindig sejtettem, — valami nagy szenvedély emészthette őt...«

Hélène ugyan meglepődött volna, ha valaki föltárja előtte, hogy az aggodás, melylyel e félelmes ember ismeretségére gondolt, már a szerelmet megelőző érzelem volt. Párisba költöztek. Armand járnai kezdett hozzájuk. Eleinte kis szállásukba, aztán palotájukba. Ő szemelte ki számukra ezt a házat és részt vett a tömérdek sok járáskelésben, a melylyel az új lakás berendezése járt. E sok együttlét, hol a boltokban, hol az egyik kereskedőtől a másikhoz menve, hol kocsizva megismertette Armand Hélènenel minden kellemes külső tulajdonságát. Ő nem volt olyan mint azok az emberek, a kik Chazelhez jártak és csak a tudománynyal és saját boldogulásokkal törődtek; de Querne a szerzett érdemekre a pozitív ismeretekre félvállról nézett; csak a szív kérdései érdeklették őt. Hélène eddig csak olyan férfiakat ösmert, a kik a szerelmet fiatalos bolondságnak és olyan másodrendű dolognak tartják, a melyet az okosoknak sohasem szabad

összemérni a család vagy a pálya érdekeivel. A menyecske a fiatal emberrel vitatkozva csakhamar észrevette, hogy Armand sokat gondolkozott a két nemnek egymáshoz való viszonyáról. Szíve képzelni tudott, a mit a nők oly gyakran tévesztenek össze az igazi érzelmességgel. És megvolt benne az a szerelmes dolgokban való tapasztaltság, mely még a legbecsületesebb asszonyokban is bizonyos tisztelgetet ébreszt a zabolátlan életüek iránt. Arczának mindig bánatos kifejezése mintha azt mondta volna, hogy ezt a tapasztaltságot kegyetlen csalódások árán szerezte meg.

Ez ismeretlen szenvedések fejezték be a csábítás művét, melyet a vidéki nőnek a párisi ember iránt való félnék meglepődése és csodálata kezdett és folytatott. A fiatal ember előkelő életmódja Hélène sok elnyomott vágyódását illette meg. Armand izlését megtalálta kis szalonjának falán; ő fődözte föl és ő helyezte el azt a régi kárpitot itt a sarokban, ő válogatta össze a butorokat. Ez a gyöngéd csodálat indította Hélénet arra a gondolatra, hogy mily boldogság lenne megvigasztalni azt, a ki ennyit szenvedett. És csakhamar az a reménység támadt benne, hogy már jelenléte is kedves Armandnak, mert látható érdeklődéssel foglalkozott vele. Akárhányszor mondta: »Ma este ide és ide vagyok hivatalos, de kimentettem magamat, hogy az estét önnel tölthessem.«

Hélène egy nap megvallotta magának, hogy

szereti őt; s erre az alkalmat ama jelentéktelen események egyike adta meg, melyek olyanok a szív éjében, mint a végtelen mélységet föltáró kis világosság. Armandnak náluk kellett volna ebédelnie, de egy névjegyén azt írta, hogy rosszul van. Hélène hozzá küldte férjét és Alfred nem talált otthon senkit. Az asszony megismerte nagy fájdalomán, mennyire érdeklődik de Querne iránt és szerencsétlenségére épp oly pillanatban ösmerte meg, mikor sejthette azt is, hogy érzelmét nem viszonozzák. Nem küzdött e szerelem ellen, mint küzdött volna, ha azt hiszi, hogy Armand szereti őt; hanem azt gondolta: »Miért nem váltotta be ígétét, kivel töltötte az estét?« Mikor újra találkoztak, Armand egy kissé keményen szólt hozzá; Hélène arcza eltorzult a fájdalomtól. Armand gyöngéden megfogta kezét, ő meg sirva fakadt. Hélène ettől fogva nem bírta eltitkolni, mennyire hat rá ez embernek csak látása is. És belekerült abba a periodusba, melyben a lélek szüntelen megoszlik a legnagyobb boldogtalanság és a legnagyobb boldogság között. Lehet-e ilyenkor okoskodni? Armand sokkal járatosabb volt a szerelem dolgaiban, semhogy ne vegye észre, hogy mint foglalja el lassankint Hélène szívét. Ügyesen azt mutatta, hogy kétkedik ez érzelemben, s hogy ez a kétség gyötri őt. Így lassankint odáig vitte, hogy az asszony megvallotta szerelmét és engedte, hogy Armand megfogja kezét, átölelje derekát és megcsókolja arczát, szemét, száját. Ez az

egyre növekvő bizalmasság ellenkezett mindazzal, a mit Hélène arról gondolt, hogy mint kell viselnie magát a nőnek a férfival szemben, a kit szeret. Mint minden őszinte lélek, úgy gondolkozott, hogy egy keveset csalni, erkölcsileg, épp annyi, mint teljesen csalni. De engedett a legkisebb szenvedély kifejezésének is, melyet a fiatal ember szemében látott; gyöngeségét aztán szemére hányta magának és megint csak gyöngé lett. — »Csak te ne szenvedj, bánom is én, ha vesztembe megyek ...« ezt fejezte ki a szegény asszony nézése, és ezt mondta halkán az ajka. Nem hazudott, mikor ezt a fájdalmas kérdést intézte hozzá: »És legalább boldog leszel?« és az a remény, az a bizonytalanság küzdött benne: »Ó, föl fog-e a szeme ragyogni, aztán nem bánom, akármi lesz belőlem ...«

Itt tartott tépelődéseiben, mikor egy csók fölriasztotta. Alfred jött neki jó napot kívánni. Chazel már nyolcz óra előtt elment hazuról és még nem látta. A feleség oly szép volt puha pongyolájában, mely elárulta vállának, mellének formáit, oly szép volt meztelen fehér lába a fekete papucsban, hogy a férj nem állhatta meg, hogy egy csókot ne lopjon nyakára a füle mögé. Az asszony ugy elmerült gondolatainak végtelenségében, hogy fölsikoltott a meglepődéstől.

— »Ó, te röst, te didergős, te félnék,« szólt Chazel, hogy tréfával üzze el a harag kifejezését e bájos arczról. »Tudod hány az óra? Három-

negyed tizenkettő ... Mikor fogsz reggelihez öltözni?»

Pillantása a kis asztalon heverő két kötetre esett, melyet de Querne küldött.

— »Mit olvasol?» folytatta. »Megint regényeket? ... De hiszen föl sincsenek vágva. Mit csináltál egész délelőtt?»

— »Iratokat, számadásokat rendeztem.«

Hogy ilyen hazugságokra vetemedett! Pedig minden hazugság, még a legkisebb, legártatlanabb is, borzasztó megerőltetésébe került.

— »Csöngess Juliének,« mondta aztán, »megfésülködöm és tíz percz alatt felöltözöm.«

— »Nem háborgatlak, ha itt maradok?»

— »Dehogy ...« felelt Hélène és befordult öltöző szobájába.

Vékony batiszt köntöst öltött magára és kibontotta szép, gesztenyeszinü haját, melyet mindig maga szokott fésülni. Alfred az egyik ajtószárnyhoz támaszkodva állt és olvasta a zsebéből elővett ujságot. Még a papiros zörgése is bántotta Hélène idegeit, mert eszébe juttatta ez ember jelenlétét, s e jelenlét most neki szentségtörésnek tetszett. Hej, ha Armand lett volna ott, s nem ez a másik, mily szívesen avatta volna szépsége ápolásának titkaiba; de a nem szeretett ember részéről ez a bizalmaság annyira bántja az asszonyokat, hogy még a nyilvános személyek is szenvednek bele. Az asszonyoknál, akár erényesek, akár nem, a szemérem ott

kezdődik, a hol a szerelem végződik. Alfred ezt nem tudta. Mindig szerelmes volt Hélénebe; és néma boldogságot szerzett neki, ha belepillanthatott felesége öltözőjébe, félénken vágyódva, loppal tekintgetve. A nyitott ujság fölött nézte, hogyan jár a két fehér kéz a selymes haj között; és nézte Héléne karját, melynek szép formáit olykor látni engedte a némely mozdulatoktól lecsuszó bő ruhaujj. Hogy szeretett volna játszani ezzel a hajjal! De felesége nem engedte soha. Az asszony, bár férjének ottléte bántotta, maga is boldogan nézte a haját, mert látta, hogy ez a haj épp olyan hosszú, épp olyan hullámos, mint leánykorában. Valahányszor szépségét ápolta mostanában, mindig gyermekes aggódással vizsgálta magát: van-e redő halántékán, ajka mellett, nyakán; eltöprengett magában: vajjon elég szép-e még, hogy megittasítsa azt, a kit szeret. Haját csavargatva a tükörbe mosolygott, de mikor egy kicsit lehajolt, meglátta a tükörben férje arcát és lobogó szemét. Ismerte és gyűlölte ezt a vágytól lobogó szemet. Úgy megborzadt, mintha arra ébredne, hogy meztelenül áll a piacz közepén. Fülíg pirult és azt mondta:

— »De miért nincs itt az a Julie? Csengess neki, kérlek, és hagyj magamra . . .«

Aztán felállt és hátra tuszkolva Alfrédet, behuzta az ajtót. Mikor maga maradt, érezte, hogy szeme könnybe lábbad.

»Én rosszul szeretem őt. Ezeknek a nyomo-

ruságoknak mind édeseknek kellene lenni, mert hiszen érette szenvedem őket! . . .« Így gondolkozott reggelizés közben az asztalnál, most már sötét színű ruhában és lábán a cipővel, melyben mindjárt menni fog, — mert az óra már félegyre járt, — menni a rue de Stockholmba, melynek Armand levele előtt a nevét sem hallotta soha . . . Hol van az az utcza? . . . És milyen az a ház? . . . Már csak e gondolatra is azt érezte, hogy részegítő, égető folyadék hömpölyög ereiben. Egy helyben maradnia valóságos gyötrelem volt, enni nem birt. Ugy rémlett neki, hogy a torka annyira össze van szorulva, hogy egy darabka kenyér sem tudna lemenni rajta. A kis Henri atyjával csevegett.

— »Milyen furcsa vagy te ma«, szólta a férj, mikor Héléne már két vagy három kérdésére nem felelt. »Csak nincs valami bajod?«

— »Sőt igen jó kedvem van«, felelt az asszony és nevetni, hangosan beszélni kezdett.

»Csak nem gyanakszik?« gondolta magában. »Ej, bánom is én!«

— »Mit csinálsz ma délután?« kérdezte Alfred gépiesen.

— »Ugy-e magával visz engem a mama?«

— »Nem, édesem«, felelt Héléne, hogy ne legyen kénytelen a férjének válaszolni. »Te a Champs-Elyséesre mégy, s majd talán találkozunk oda kint. Szép idő van?« folytatta aztán, bár reggeltől fogva türelmetlen nyugtalansággal nézte az eget és a kö-

vezetet. »Te ülj a kocsiba«, mondta aztán, mikor Alfred igennel felelt, »én majd gyalog megyek, nekem jól tesz a járás«.

Hónapra bérlett kocsijuk volt; a férj dolgaiban járt rajta, az asszony pedig látogatásaira.

— »Végre valahára!...« sóhajtott Hélène, mikor Alfred hivatalába ment, a kis Henrit sétálni vitték, ő pedig egyedül maradt a kis szalonban. A reggel sok aggodalma kellemes bágyadtságra vált. E szalonban, mely Armand emlékezetével volt tele, egészen szerelméé lehetett. Visszahódított szabadsága oly örömmel töltötte el, hogy a jövődő nem ölthetett alakot lelkében. Maga elé idézte kedvese pillantását és meggyújtotta mellette a boldogság fényét, mely felé, mint csillag felé, emelkedett egész valója. »Mindent fölládozok érette«, gondolta magában egy perczre visszatérve a kinos reggeli gondolatokhoz, »de mentől többet áldozok, annál jobban fogja érezni, mennyire szeretem. Ó, hogy szeretem!... hogy szeretem!...« ismételte rajongva egész hangosan. Aztán órájára pillantott: »Már elmúlt egy óra. Dél óta vár rám. Meg fogja lepni, hogy ilyen korán jövök, mert nem reméli, hogy mindjárt...« Nagy sietve föltette kalapját és zsebébe sűrű fátyolt gyűrt, hogy a kocsiban majd elfödje arcát. Ezt Armand tanácsolta neki tegnap. Aztán lement az utczára, mint az alvajáró. Nem mert maga körül tekinteni, úgy rémlett neki, hogy mindenki rá néz, lépteit lesi; és rajongásából

félelem lett, de bátor félelem, mint az első párbajára induló emberé, mikor a place de la Trinitén magához intett egy bérkocsit.

— »Rue de Stockholm«, mondta.

— »Hányadik szám?« kérdezte a kocsis.

— »Majd megállítom«, válaszolt Hélène.

Egyszerre lehetetlennek ítélte, hogy az előtt a ház előtt szálljon le. Keze reszketett, mikor összecsomózta a kétrét fátyolt. A kocsis robogni kezdett, nehezen, lassan. Az asszonynak legalább úgy rémlett, hogy minden kerékfordulás egy percbe telik. Nézte, hogy vonulnak el előtte a rue Saint-Lazare boltjai. meg a pályaház; és egy kocsisát fizető utas láttára aggódva nyult karmantyujába, hátha otthon felejtette bugyillárisát? ... Nem, negyven frank volt nála, tiz frankosokban. Ez baj; de majd egy tiz frankost ad a kocsisnak, mert nem várhat az utszélén, míg visszakap a pénzből. Mindezek az izgalmak szinte beteggé tették. Képzeletét szeretőjére akarta irányozni, — szeretőjére ... mert hiszen nem sokára Armand kedvese lesz.

Kedvese! Hányszor vált megvetővé bourgeois barátnőinek hangja, mikor ezt a szót emlegették, valamely kompromittált asszonyról beszélve! — Ideges izgatottsága aztán még erősebb lett. »Bár ne venné észre, mily nagy áldozatomba kerül ez! Gyáva félelmem ne zavarja meg boldogságát.« — A kocsis ezalatt fölért a rue de Rome lejtőjére és

egy kert fala mellett a rue de Stockholm sarkán befordult. A kocsis lehajolt a bakról, megkérdezni, hogy hol álljon meg.

— »Itt,« felelt az asszony, leszállt és az ember markába nyomott egy kis aranyat: »csak tartsa meg . . .«

Aztán mindjárt félni kezdett, hogy a kocsis sejteni fogja, miért nem kér vissza. Majd megállt egy hirdetés előtt és nézte, de nem olvasott el belőle egy betűt sem. Végre hallotta a távozó kocsirobogását. Most utnak indult. A szive úgy dobogott, hogy szinte beleőrült. Fölpillantott, 8, 10 még két szám és ott volt a levélben megjelölt ház. Befordult a kapu alá; nem látott semmit. Elhaladt a házmester ajtaja előtt; azt hitte, hogy lábai nem bírják tovább, térde rogyadozott a lépcsőn. Végre kimondhatatlan erőfeszítéssel följutott a másodemeleti ajtóig.

Oda támaszkodott a zárt ajtóhoz. Semmi zaj nem hallatszott a lépcsőházból; semmi zaj nem hatott föl az utcáról. Hélène hallotta saját szívének dobogását és nem csöngetett, csak ott állt. Egy kis nyugalomra akart szert tenni, mielőtt Armand szeme elé kerülne. Mert miért jött ide? Hogy boldoggá tegye őt! Minek mutassa hát neki, mennyit szenvedett? Szive most már kevésbé gyorsan vert, mosolyogni próbált és a boldogság gondolata, melyet adni fog, máris nagyobb boldogság volt neki, mint a milyen nagy az imént kiállott szenvedés

volt. Végre rászánta magát a csengetésre. Bent azonnal léptek hallatszottak, a kulcs megfordult a zárban és Hélène oda roskadt Armand kebelére. A fiatalember rögtön magával vonta őt, egy kék butorzatú szalonba. A kandallóban tűz lobogott. Hélène első pillantásra meglátta, hogy e szobában ágy nincs. Nagy kő esett le a szivéről és véghetetlen hálát érzett Armand iránt, hogy ettől az első szégyentől, melytől úgy rettegett, megkimélte őt. De Querne leoldozta fátyolát, levette kalapját, egy zsöllyébe kényszerítette a kandalló mellé, lábához térdelt és szinte örülten csókolta:

— »Csakhogy eljöttél édes, csakhogy eljöttél!...«

Pillantása szerelmes volt a kielégítését biztosnak tudó vágy örömétől. Bizony csak a vágy öröme volt ez. Mert Armand, mikor látta Hélène mosolygását, e nyugodt mosolygást, melyet az asszony arczára erőltetett, hogy ne bántsa meg kedvesét: tüstént azt mondta magában: hogy ez az asszony nem most van először ilyen légyotton és rettenetes dualitás támadt benne, gondolatai és érzelmei közt. »Szeszély vonja felém,« így elmélkedett. »Bolond volnék, ha nem venném hasznát. De miért hazudja nekünk minden asszony, hogy mi vagyunk első szeretője?« Aztán csókokkal halmozta el haját és kibontotta.

— »Ne félj,« mondta, »gondoskodtam én mindenről,« és a hálósobán át egy kis öltöző kabinetig

vezette az asszonyt, hol az asztalon egy uti nécsaire volt. »Majd megfésülködhetsz.«

— »Ön megszégyenit engem ...« szólt az asszony elpirulva.

Armand most bevezette őt a hálósobába és mikor lesegítette róla kabátját, valami kis tárgy esett a szőnyegre. Egy sárga tekenősbéka zsebfésű, melyet Hélène mindig magához szokott venni, ha elment hazulról. »Lám, ő is gondolt erre,« szólt magában a fiatal ember, s aztán szerelmes esdek-léssel mondta:

— »Légy az enyém.«

— »Hiszen a tied vagyok«, válaszolt az asszony.

A hálósobában félhomály uralkodott, mert Armand leeresztette az ablak kárpitját, s az ágyét is, az ágyét, melyre Hélène csak most mert először rápillantani. Mennyire szerette volna most ez a nő kérni ezt az embert, hogy távozzék tőle!... Réá pillantott. Armand ki kezdte gombolni a ruhaderekat. Hélène már-már azt mondta neki: »Éredj innen ...« mikor meglátta szemében a boldogság ama kifejezését, melyről annyit álmodozott és nem ellenkezett, azzal az isteni bágyadtsággal, melynek hizelgő voltát oly kevés férfi érti meg. Hélène nem sejtette, mikor Armand, szépségétől ittasan elragadta őt karjai közt, miután csókjaival melengette lábát és megfosztotta minden ékétől, karpereczétől a hajtükig; Hélène, mondom, nem sejtette,

hogy ez az ember még e perczben is, mikor vágyainak oly nagy áldozatot hozva föltétlenül meghódol, talál valami ürügyet, hogy ne higgyen neki.

— »Boldog vagy?« kérdezte az asszony egy óra mulva, Armand kebelére hajtva fejét és átengedve magát kéjes bágyadtságának, »mondd, boldog vagy? Ládd én olyan boldog vagyok!...«

És igazat beszélt, mert e szeretett férfi csókjaitól, most először érezte, hogyan ébred föl benne egy eddig ismeretlen indulat.

— »Ó, nagyon boldog vagyok«, felelt Armand, és hazudott, mert elősorolva magában ez első légyott apró részleteit: a mosolygó érkezést, az elhozott fésűt, a minden ellenkezés nélkül való vetkezést s a nő lángoló érzékiségét: megint csak arra gondolt, hogy bizonynyal nem ő a Hélène első kedvese. Aztán titkon megvetette azért is, mert nem ellenkezett semmiben. Azt látta, hogy ennek az asszonynak lelkiismeretét nem bántja semmi; ez annak a bizonyosága, hogy egy csepp erkölcsi érzéke sincs. Az már nem jutott eszébe, hogy akkor meg álszentnek mondta volna, ha lelki mardosást mutat.

— »Attól fogva szeretlek, hogy először látalak, sóhajtott az asszony. Éreztem, hogy nem vagy boldog és azon álmodoztam, hogy én üzzem el minden bánatodat... A homlokodon van egy redő, a melyet nem bírok nézni... Mikor azt kívántad, hogy a tied legyenek és én nemet mondtam, megláttam szemöldököd közt ezt a redőt, ezt ni«, — és

megcsókolta — »s mikor aztán igent mondtam, a redő eltűnt. Lám, ezért vagyok most itt és büszke vagyok, hogy itt vagyok, mert büszkeségem téged szeretni!...«

— »Milyen furcsa«, gondolta magában Armand, »hogymint semmi asszonynak sincs annyi lelkiismerete, hogy azt mondja magában: Hitványságot követek el, hazudok, csalogok, a dolog mulattat, de azért mégis hitványság. Az oltár leple vagy hónapos szoba ágyának lepedője, — az nekik mindegy. »Csak dalold, angyalom, a románczot«, és csókokkal zárta be a száját. »Ej, igazán csinos«, gondolta magában. »De csak legalább lenne benne annyi jó ízlés, hogy hallgatna!«

IV.

A láz, a gyötrődés, a boldogság e napjára következő estét Hélène kínos és kéjes vágyódás közepett töltötte. Sajnálta boldogságát, tehát mindig reá gondolt. De miért kívánta kedvesétől, hogy ez este ne jöjjön hozzájuk? Ott, mellette, azt gondolta, hogy fájdalmas volna egynehány óra mulva találkozni vele saját otthonában. Most azonban ebéd után, mikor az Armand zsöllyéjében ülve horgolt, bánatosan gondolta el, hogy mily édes volna, ha ő is itt lenne vele. Olykor érintené barátja kezét. Érezné a gyöngye illatszert, mely azonos az övével, mert maga kérte, hogy Armand is ezt használja. Képzeletében érezte azt az asszonyi léleknek egyszerre fájó és édes gyönyörűséget, mikor az a csókos száj, mely délután azt mondta: »Szeretlek«, este felé »nagysád«-nak és »ön«-nek hívja, és mikor a leghétköznapibb frázis is a titkos egyetértés báját leheli.

Hélène finom ujjaival ügyesen forgatta a horgoló tűt, Alfred pedig némán lapozgatott egy könyvben. Az asszonymak, mikor haza tért, volt egy keserű percze. Nem adhatta vissza a kis Henri csókjait.

Megölelte a gyermeket, arczához szoritotta arczát, de nem bírta megcsókolni; és azt érezte, hogy épp úgy, sőt még jobban szereti mint azelőtt. Ez a sokféle izgalom nyomot hagyott máskor rózsás arczán, melyen ez este valami különös sápadtság volt, az a sötét, titkos sápadtság, melyet a teljes kéj hagy nyomául. Szeme körül a fáradság árnyéka sötétlett, mosolygása bágyadt volt és egész valóját az a puha, ernyedt gyöngeség vette körül, mely csupa szerelem és csábítás. Rettegett a gondolat-tól, hogy ez a csábítás hatni fog Alfredre. A férj egyre nézte őt, a mint kézimunkájára hajtotta édesen fáradt fejét. Fehér ruhát viselt, mint mindig, és szeme héjának sötétsége még jobban látszott, a mint pilláit lesütötte. Tekintete látszólag a gyapjuszálakon függött, pedig valójában a lelkét hevítő víziókat nézte. Alfred boldogan gondolta el magában, hogy ez az ő felesége, — az ő felesége... Szerelmesebb volt bele, mint valaha. Mióta Párisban laktak és elkülönözték hálószo-bájukat, mindig szinte leküzdhetetlen izgalom fogta el, valahányszor közeledni akart feleségéhez. Vagy azt kellett kérnie, hogy Helène jöjjön hozzá, vagy neki kellett mennie hozzá, mikor már lefeküdt. A cselekvés e szükségessége, melyhez a testi kívánság gyötrelme járul, némely férfira nézve oly kinos, hogy vannak fiatal emberek, a kiknek a szive rettenetesen dobog még akkor is, mikor átlépik ama házak küszöbét, a hol a gyönyörüséget készen árulják. Alfredban,

bár tudta, hogy Helène engedelmes, egész este háborgott ez izgalom, mely édes, mert még erősebbé teszi a kivánságot. Nézte az asszonyt és azt, a mit mondani készült, félenkséggel töltötte el őt. Oly makacsul hallgatott, hogy a szegény nő végre egész megfélekedezett róla és fölkelte, hogy elbucsuzzék tőle. Oda tartotta a homlokát és azt mondta neki:

— »Jó éjszakát.«

— »Ugyan! jó éjszakát? ...« szólt Alfred és csókolni kezdte a szemét meg lejjebb is.

Az asszony összeborzadt, hirtelen ellökte magától az embert és rá nézett. Férje pillantásában megint a kivánság ama villámát látta, a melyet reggel, a tükörben, mikor fésülte a haját, a melylyel nemsokára valaki más fog játszani ... Hirtelen fölrettent álmódosításából, egész undokságában elfogta a testi érintkezés kézzelfogható érzése, és mikor Alfred mosolyogva mondta neki: »Édes kis Hélènem ...« sietve menekült egy zsöllye mögé és azt mondta:

— »Hát nem látja, hogy egész este rosszul vagyok?«

Oly sápadt volt, s a szeme körül a bágyadságnak oly sötét árnyéka látszott, hogy Alfred egész megilletődött.

— »De a migraineem már a végét járja«, beszélt tovább az asszony és megfogta a halántékát; »az éjszaka kialszom az egészszet. Hát majd holnap ...«

Elmosolyodott, kedvesen intett a kezével, aztán távozott a szalonból.

A magára maradt férj hallotta, hogyan járkel hálósobájában az asszony. Alfred a felső emeleten hált, dolgozó szobája mellett. »Hogy ez a Hélène így betegeskedik«, gondolta magában szeretettel.

— »Soha, soha többé...« mondta Hélène egész fenszóval, mikor komornája távozott. Azzal leugrott ágyáról és bekulcsolta mind a két ajtót. Alfred a szalonban a kandalló előtt hallotta a zár csattogását. »Ej, hát fél tőlem?« töprenkedett valami különös szomoruság közepett. Hélène pedig végignyújtózott ágyában és halkán megint csak mondta: »Soha, soha többé nem leszek ezé az emberé...« Helyzetének valósága irtózatossággal jelent meg előtte. Látta, mely harc vár rá minden áldott nap, hogy kell küzdenie éjszakáról éjszakára, óráról órára.

Az ugynevezett előkelő élet, — minden este távozás hazulról, a nagy palotában könnyen történő elszigetelődés, a társasélet kedvtellései és kötelességei, — módot ad az egymás mellett nem szívesen élő házastársaknak az elkülönődésre. A jó módu polgárok közt ez azonban nincs így. A hitvestársak együtt élése a rendes, a mulatságba járás kivétel, s a férj és feleség minden pillanatban és az élet minden mozzanatában találkoznak egymással.

— »Istenem, mit tegyek?« mondta magában Hélène. Majd fölbátorodott: »Ki fogom találni a módját . . . Édes lesz érette küzdenem . . .«

Lelke repesett e gondolattól és csakhamar ismét Armand csókját érezte ajakán. Fölmerült lelkében találkozásuk minden részlete: az aggódó érkezéstől a szorongó távozásig. Mely bucsuzás volt ez! Minő az utolsó csók a küszöbön, mielőtt visszatérne rendes életébe! . . . S hogy ment aztán az utczán, a durva sokaság, a kocsik, a vonatok között! Vajjon mit gondolt Armand, mikor maga maradt a kis lakásban, az ágy mellett, a melyet Hélène, valami különös szemérem sugalltából, maga vetett meg, azt mondvá gyöngéd bájosságával: »Lám, hálás kezdek lenni a mostohaanyám iránt, a miért kicsi koromban kényszerített, hogy magam végezzek el mindent . . .« Hallomásból tudta, hogy a férfiak rendszeren meg szokták vetni a nőket, mikor már mindent elértek. Az ő Armandja azonban nem volt olyan mint a többiek, mert hiszen közös elragadtatásuk után a legédesebb csókokkal halmozta el. »Talán csak azért, mert ott voltam, s csak távozásom után ítelt meg . . . Megítélt? . . . Érette csaltam, — de mégis csaltam . . .« Aztán oly szerelmesen jelent meg előtte Armand alakja, hogy mosolyogva aludt el e képtől s a gondolattól: »holnap este látni fogom őt.«

A Variétés színházban töltötték ezt a második estét, melynek órái Hélènere nézve édesek vol-

tak, az édességben, az egyedül igazán boldogok ebben a szomorú szerelemben. Mihelyt fölébredt, egy végtelen hosszú levelet irt kedvesének, de épp mikor el akarta küldeni, egynehány szinte enyelgősort kapott a fiatal embertől, ki most az egyszer hűtelen lett szokásához. A tegnapi ideges izgatottság kiölte e nőből az érzékenységet. Csak szívének nagyobb fogékonysága maradt meg, hogy annál nagyobb belső remegéssel tudja élvezni azt, a mit kíván. Alfred véletlenül nem reggelizett otthon; ezért Héléneben a tegnapi kínos impressziók nem ujultak meg. Mikor pedig a kis páholy ajtajához ért, abban a kéjes lelki állapotban volt, mikor olyasmit érezünk, mintha egy éneklő hang volna bennünk. Az ilyen pillanatokban minden kellemes, valamint hogy máskor meg minden bántó . . . Kilencz óra volt, mikor Héléne, a folyosón a páholynytogató nő levevén válláról a köpönyeget, nem merte megkérdezni, hogy van-e már valaki a páholyban. Mikor az ajtó kinyílt, szíve dobogott és észrevette Armandt, ki fölállt, hogy üdvözölje. Hogy szerette Héléne, hogy de Querne megelőzte őket, őt és férjét! Mikor leült, csak egynehány percz múlva mert a fiatal emberre tekinteni. Armand mintha egy kicsit halavány lett volna, és az asszony aggódni is kezdett, de az ifju szeme olyan volt mint a jó napokon szokott lenni; egész lelkét fölmelegítő, és nem olyan mint máskor, mikor valami szörnyü rejtelmesség lappang benne. Hogy micsoda.

darabot játszottak? . . . Hélène hallotta a zenét, a színjátszók hangját, a tapsot, de őt csak az érdekelte, hogy Alfred kimegy-e a páholyból a felvonások alatt. A kárpit legördült. A szerencsés véletlen azt akarta, hogy egy ösmerős család legyen a nézőtéren; Chazel távozott, üdvözölni a hölgyeket. Hélène maga maradt kedvesével és hozzá hajolt:

— »Ma is szeretsz?«

Armand nem felelt, de az alatt az ürügy alatt, hogy fölemeli leesett szemüvegét, lehajolt és megfogta a lábát. Az asszony a selymen át érezte a szoritást, mely elpiritotta és megrebbentette pilláit. Alig bírta elviselni a nagy, megrohanó felindulást. Hirtelen megragadta az egy szál páfrányból és gyöngyvirágból kötött kis bokrétát, mely a fiatal báró kabátjára volt tűzve és zsákmányát kebelébe csusztatta. Alfred visszatért, a kárpitot ismét felhúzták, felvonás felvonásra, jelenet jelenetre következett, Hélène azonban nem tudott semmiről semmit, csak azt érezte, hogy szinte elviselhetetlenül boldog; és mikor előadás után Armand a karját nyújtotta neki, hogy a kocsihoz menjenek, azzal az elomló mozdulattal támaszkodott a karra, mely a szerelemnek mindennél biztosabb jele. Be kívánta, hogy kedvese mellé üljön! Armand azonban távozott és ő hosszú pillantással kísérte a sokaság között. A kocsi végre kibontakozott a színház körül uralkodó zürzavarból: »Isten hozzád, édes«, mondta

az asszony gondolatában, mialatt férje megfogta a kezét és így szólt:

— »Jobban vagy ma?«

— »Jobban«, felelt Hélène, kiszabadítva ujjait. »de ez csak a színház okozta izgatottság. Nyugalomra van szükségem . . . Már az ötödik éjszakája, hogy nem alszom.«

Chazel untig eléggé értette, mit jelent ez a válasz. Némán huzódott meg a kocsi sarkában. Hélène is hallgatott. De már egy terv ért meg a fejében. Holnap elvezetetti magát Alfreddel házi orvosukhoz, kinek épp rendelő napja van. Maga fog bemenni a doktorhoz és elpanaszol neki egyet-mást, a mi épp az eszébe jut. Aztán azt fogja mondani, hogy az orvos egyelőre eltiltott neki minden férjével való érintkezést. Ismerve Alfred félnk szemérmességét, tudta, hogy ez az ember csak sajnálni fogja őt, a miért beteg, de nem kutatja a baj titkát. Egész megerősítette őt ez a terv, melytől ugy irtózott volna, ha nem kellett volna boldogságát biztosítani; és gyönyörűséggel merült félig éber álomba . . . Mikor alszunk, valami ébren van bennünk: a lelkünk boldogabb része, mely szüntelen érzi a holnap örömeit. Tudjuk, hogy boldogságunk megint kezdődik, mihelyt kinyitjuk a szemünket.

Az első mámorban ringatózó Hélène azonban sem ezen a reggelen, sem a következőkön nem nyitotta ki mindjárt a szemét, mikor felébredt. Per-

czekig lehunyva tartotta pilláit, hogy mielőtt bármely külső hatás érhetné, tisztán, teljesen láthassa Armand képét. Ha közönséges nap virradt föl, vagyis mikor nem volt légyottja, lustán kelt föl. A találkozás gondolata nem forralta véréét; aggodalom nélkül gondolhatott barátjára. Este, lefekvés előtt mindig levelet kezdett neki írni, de csak reggel fejezte be, hogy a jó éjszaka és a jó nap kívánás ugyanazon a papiroson legyen, — szerelme folytonosságának látható jele gyanánt. Hol módját ejtette, hogy elküldje a levelet, hol pedig összehajtva kebelébe rejtette s aztán maga adta át. Kedvesétől sohasem várt választ. Armand megmagyarázta neki, hogy óvatosságból nem ír neki; és az asszony ez óvatosságban nem látta az igazi rajongás hiányát és politikus számítását a nőhódítónak, a ki előre sejti, hogy következnek majd háborus napok is, s azért semmi fegyvert nem akar hagyni jövődöbéli ellenségének keze között. A levelet Hélène S formájú kigyót ábrázoló pecsétnyomóval pecsételte le. Azért készítettett ilyen pecsétnyomót, mert S betűvel kezdődött az utcának neve is, a hol legboldogabb perczeit töltötte. Bántotta egy kicsit, hogy Armand neveti ezt a gyermekességet, de aztán elgondolta magában: »A férfiak nem olyan módon szeretnek, mint mi.«

Vigan forgolódott háza körül, nem volt dolog, a mitől huzódozott volna. Minden munkája közt ez a szó kísérte: »Szeret, szeret ...« s halkán

ismételgette magában. Főképp sokat foglalkozott fiával, a kit most már lelki mardosás nélkül csókolt meg.

»Édes kicsikém, én nem vettem el tőled semmit, a mi a tied«, mondta neki szive mélyén és a boldog szerelmek furcsa álbölcsessége révén, végre így kezdett gondolkozni a férjével szemben is. Hiszen ő mindig csak tisztelte ezt az embert, és ime most is csak úgy tiszteli, mint azelőtt. Mióta az orvosi rendelet ürügye megkímélte őt Afred minden alkalmatlankodásától, nagy együgyűen még erre az emberre is kiterjesztette lelkének örömét. Nem adott neki többé olyan keserű válaszokat, a melyekből minden parányi alkalommal kirí a feleség gyűlölsége a férj iránt, a ki nem tudta magát megszerettetni. Ha Chazel megint valami ügyetlenséget mondott, félszegséget követett el az asztalnál, Hélène nem haragudott meg, mert lelkének minden ereje azzal foglalkozott, hogy számitgassa mikor találkozik ismét kedvesével s hogy a légyott boldogságát festegesse. Az óra elérkezett, Armand vele volt, a nőnek nagy boldogságában eszébe sem jutott, hogy megfigyelje őt. Armand mondta neki, hogy szereti és be is bizonyította, hiszen fölládozta érette társaságát, a színházat, a klubbot, mert minden héten két-három estét töltött vele. Mi oka is lehetett volna hazudni és hogy ne engedte volna át magát ennek az isteni boldogságnak?

Légyott napjain Hélène nem birt háztartásá-

val bibelődni. A gyönyörűség várása szenvedélylyel határosan nagy volt benne. Az ilyen reggeleken, épp mint akkor legelőször, álmodozva, bágyadtan, lázasan ült a kandalló mellett és mindig ugyanaz volt lelkében a kék aggodalma, mint mikor először ment a rue de Stockholmba. Harmadik találkozás után más lakást kellett venniök; bár ugyanabban a házban, de Hélène mégis kérte Armandt, hogy térjenek vissza a régibe, mely első mámorának tanuja volt. E végett ki kellett bérelni a lakást egész hónapra és nem egy-egy napra, mint azelőtt. Armand kezdetben ellenkezett egy kicsit, holmi óvatosságot emlegetett; az igaz ok azonban az volt, hogy tapasztalásból tudta, mennyire megkönnyíti a légyott helyének változtatása a szakítást. Aztán, — bár gazdag volt és könnyen bánt a pénzzel, — az is eszébe jutott (noha magának se igen vallotta meg), hogy meglehetősen különbség van a huszonöt frank között, a melyet Palmyrené egy délutánért kér, meg a havi négyszáz között. »Erre a félévre hagyján ...« gondolta magában. De a bizó Hélènet mily boldoggá tette ez a dolog! A hétköznapi lakásból csakhamar kedves kis fészket csinált. Elárasztotta asszonyos apróságaival. Hozott papucsot, hogy legyen mit huzni meztelen lábára; hozott csipkekendőt, hogy válla ne dideregjen; szövetekkel terítette be az asztalt és a zsöllyék hátát, Armand fényképét pedig keretbe tette. Meg sem álmodta szegény, hogy ezek a csekélységek egyrészt

aggodalmat keltenek de Querneben, hogy majd milyen nehéz lesz az elválás, másrészt pedig csak megerősítik abbéli gyanujában, hogy kitanult teremtéssel van dolga.

Hélène, mint minden regényes asszony, olybá tekintette közös kéljuket, mint a miről gyöngéden, érző szivvel kell gondolkodni. Az ilyen nőt a hódításokhoz szokott férfi teljességgel nem érti, mert szokása elválasztani a gyönyörűség dolgait a sziv dolgaitól és szokása megalázó feltételek mellett élvezni; a szerető és regényes nő azonban, nem ismervén más kéjt, mint a mi a legnemesebb rajongással egyesül, az élvezetet épp oly kultuszban részesíti, mint erkölcsi indulatait. Hélène szerelmes ájtatossággal, igazi misztikus bálványozással engedte át magát az örült csókoknak és öleléseknek. Ez az ájtatos vonzódás, mint valami felsőbb lényhez vonzotta őt a szeretett férfihoz. Armand a testi birás ujságából keletkezett megadás első napjai után hiába árulta el önösségét, kedvese még jobban szerette őt. Ha de Querne későn érkezett a légyottra, az asszony mégis szinte hálás volt iránta. Ha Armand az utolsó pillanatban saját kényelme kedvéért megváltoztatta a találkozás óráját, a szelid nő megint csak örült, hogy rabszolga módjára imádott ura kénye kedve szerint rendelkezik vele, mint a saját jószágával. Mindez kevés volt azért a nagy boldogságért, mikor fölment a lépcsőn, — ó, most már nem törődött vele, hogy látják-e! — Mikor hallotta,

hogyan csikorog a zárban a kulcsa, mert most már saját kulcsa volt; — mikor végig járt ezen a három szobán, a hol életének szerelme tanyázott, s főképp mikor Armand ott volt mellette, ott egészen mellette . . . Bealkonyodott, a tárgyak körvonalai elmosódtak és Héléne ott feküdt Armand karja közt. Hallgatta a város távol zaját, a közel vasut robogását és ablakuk alatt a játszó kis leányok énekét: »Kis kacsza fürdik . . .« Az asszony ilyenkor oly szerelmes csókokkal árasztotta el kedvesét, hogy Armand szinte aggódva kérdezte: »Mi lel? . . .« — »Semmi, csak sze . . .« felelt Héléne. Ó, miért, miért nem ragadós a szenvedély? És mely szörnyű dolog, hogy két szerető közül az egyik oly sokat, a másik oly keveset érezhet?

Oly keveset! És a fiatal ember a légyottok végén mégis ügyekezett olyan formán beszélni kedvesével, mintha örülten szeretné. Vajjon önmaga előtt akarta leplezni szívének szárazságát? Vagy felizgatótt idegeinek rezgése végződött e szerelmes szavakban, szinte akarata ellenére? Hazudott vagy nem hazudott? Ha legalább tudott volna analizálni, azt hihette volna, hogy szerelmes Hélénebe, mert ez asszony mellett olykor csakugyan a leglángolóbb vágyódás ragadta el. De Querne azonban csak azt tudta, hogy mihelyt nincs e nő közelében, nem marad benne más mint erkölcsi zsibbadtság, végtelen fáradtság, a hiábavalóság érzete, szóval megint csak lelkének amaz álmosága, melyből az érzékek láza néha fölgal-

vanizálja, de a melytől menekülni nem bír soha. Hélène a légyott perczeiben ugy itta Armand szavait, mint valami mámorosító italt, a melytől majd részeg lehet, egész a következő találkozásig . . . És mégis egy ily beszélgetés közben, mikor Hélène Armand kebelére hajtva fejét nézte őt, hangzott el a kiábrándulás első szava, mely után az asszony nem többé az álmok délibábján át látta kedvesét, hanem a valóságban, ez ember szívének rettentő, halálos hidegségében.

— »Ó, ha gyermekem volna tőled,« rebegette egyszer Hélène, »gyermekem, a kinek ilyen szeme van«, és megérintette kedvese pilláit, »a kinek ilyen szája van«, és megsimitotta ajakát. »O, hogy szeretném!«

— »Ne kivánd azt«, szolt Armand, »nagyon szomorú volna látnom, mikor más csókolná apja gyanánt«.

— »De az nem történhetnék meg! . . .« kiáltott az asszony.

— »Már pedig az kikerülhetetlen volna.«

— »Hozzád mennék. És kénytelen is volnék vele. Hogy is maradhatnék Alfreddel, mikor többé soha sem vagyok az övé? . . .«

Mig az asszony ezt mondotta, Armand reá nézett és elgondolta magában; »Hát ő is! . . . Ugyan micsoda furcsa szükség kényszeríti a nőt mind arra a mesére, hogy férjök már nem bírja őket többé? . . .« És önkéntelenül szokott gonosz mosoly-

gása vonult át az ajkán, — az a mosolygás, melylyel a hasonló vallomásokat fogadni szokta, és a mely mosolygás mindig elég volt rá, hogy az asszonyok ne emlegessék többé ezt a dolgot. Nekik könnyű a hazudozást más mederbe terelni! . . . De Hélène nem hazudott és nem bírta türni sem azt a mosolygást, sem a vele járó pillantást. Hiszen épp azért adta oda magát kedvesének, hogy *ezt* ne lássa többé. Most történt először, hogy találkozott e bizalmatlansággal, mely ugy kinozta, mióta csak ösmerte Armandt, és őszintén bátran beszélt tovább:

— »Csak nem hiszed rólam, hogy én egyszerre két férfié tudok lenni . . . Mondd, hogy nem hiszed, édes szerelmem, hogy nem vélekedsz így felőlem . . . Attól a naptól fogva, hogy a kedvesed lettem, nem voltam többé az Alfred felesége.«

— »Én nem vagyok féltékeny«, szolt a fiatal ember; »tudom hogy szeretsz«.

— »Mondd, hogy azért nem vagy féltékeny, mert biztos vagy benne, hogy csakis a tied vagyok.«

— »Ha akarod, hát mondom«, válaszolt Armand.

Egy kicsit bosszantotta az asszony nyakassága és nem igen aggasztotta sem az apaság, sem a szökés, sem az a dráma, mely Hélène beszédéből egyszerre eléje tárult. Hangjában oly metsző guny volt, hogy a boldogtalan nő nem szolt többé. »Armand nem hisz nekem«, gondolta magában, »nem hisz nekem! . . .«

Hélène halálosan szomorú volt ez este, mikor haza ért. Azonnal szobájába ment és lefeküdt; azt üzente: rosszul van, azért nem megy le ebédelni. Aztán sokat sirt. Fájdalma közepett sejtelmesen látta, mily különbség van az ő szerelme és Armand szerelme közt. »Mit hisz rólam!...« tépelődött magában. »Nem szeret engem ...« — Aztán megrohanta ugyanaz a kegyetlen félelem, mely az első légyott estéjén gyötrötte: »Igaza van ... a mit én teszek, csakugyan rossz ... De neki érteni kellene, hogy érette teszem és mentenie kellene ...«

A vánkosra nyomta homlokát, hirtelen összemolva, mint az a szenvedélyes lelkekkel a legnagyobb boldogság és a legnagyobb gyötrődés között szokott történni. Ez az első hatás igen erős volt, de nem tartós. Hélène, mikor eszmélkedni kezdett, összevetette bánatát a történetekkel. Az ok és az okozat aránytalanságának látása legott megnyugtatta; s mikor ismét találkozott kedvesével, Armand szemében megint az a vágyódás lobogott, mely mindig meggyújtotta szívét. A fiatal ember tudta, hogy kételkedésével fájdalmat okozott szeretőjének; és elgondolta magában: »Ugyan minek is gyötröm őt, hiszen azért hazudik, hogy annál jobban tessék nekem; és én még haragszom hazugságáért! Ez valóban igazságtalanság ...« E hiúságának titkon hízogó okoskodás eredménye az lett, hogy gyöngédebben viselte magát Hélène iránt.

Mikor azonban a szerető szív egyszer látni

kezd, nem vakul el többé egy könnyen; és Hélène-nek egynehány nappal azután ismét nagy rázkódást kellett elszenvednie. Ezuttal a jardin des Plantes fasoraiban sétált kedvesével, mint néha szokta. Hélène szerette ezt a csöndes, vidékies kertet, melynek szép fái a bourgesi érseki palota előtt álló fákat juttatták eszébe. Főkép azt a hosszú, keskeny terraszt szerette, a hol Armand várta. Leült egy padra, a honnan láthatta a szemközt levő kórház nagy óráját. A szenvedés házának szomoru udvara, a nyesett, lombtalan fák, az ablakok sötét rostélyai, a porladozó kőfalak ócskasága mind tetszett neki, mert ellentét volt az ő kedves szerelmi regényének boldog ifjúságában. Kéjes zsibbadás fogta el, mikor magára gondolt; lába alatt pedig a nagy omnibuszok nehézkesen robogtak az utcán. Az útvesztő sűrűjében gyermekek játszottak; sikitozásuk egész hozzája hatott és régmúlt idők elmosódó emlékeit ébresztette föl benne. Végre meglátta Armandt a terraszt végén és fölállt, hogy eléje siessen. Látta kedvese pillantásából, hogy szebb mint máskor, mert öltözete és rózsás arcza kedves ellentéte a környezet szürkeségének, s a czédruslombok feketeségének. Aztán beljebb kerültek a kert csöndesebb részébe, a hol a növények vannak, az összeropedezett, vasrudakkal föltámogatott százados vén fák között. Hélène mindig verőfényesnek látta a téli eget, akár kék volt, akár ködös, mert maga mellett érezte Armandt . . .

Egy borultas februáriusi délután ismét a nagy kert fái alatt sétáltak. Hélène elmesélte, mi történt Alfred egyik kollegájának a feleségével. A férje elkergette, mert megtudta, hogy egyszerre két szeretője is van.

— »A többi asszonynál egymásután következnek a szeretők«, szolt a fiatal ember az ő szokott gonosz nevetésével. »A különbség tehát igen csekély . . .«

— »A többi asszonynál?« kérdezte Hélène és egyszeribe föltámadt benne a mult hét szomorúsága. »De ön nem hiszi ezt minden asszonyról?«

— »Nem vagyok rólok rossz véleménynyel«, felelt Armand, »csak azt hiszem, hogy gyöngék, a férfiak pedig hazugok. A nők sok férfit találnak, a ki nekik szerelmet esküszik és tiz közül egynek hisznek . . . Ezen a réven aztán szép kis summa kerül ki«.

— »E szerint ön azt hiszi, hogy nincs asszony, a ki csak egyszer szeret?«

— »Nem igen hiszem«, felelt Armand, aztán vidáman beszélt tovább: »De az nem baj; minden uj kaland alkalmával azt hiszik, hogy nem szerettek azelőtt. És ez — mint minden igazság — félig-meddig igaz, mert nem szerettek mindig ugyanazon módon.«

Hélène ajkán egy kérdés lebegett. Azt akarta kérdezni: »És én? Mit gondolsz rólam? Hiszed, hogy szerettem előtted? Hiszed, hogy szeretni fogok

utánad?» De nem mert szólni. Megint kegyetlenül érintette őt az a valami, a mit nem ismert kedvese lelkében. Ez az ember nem benne kételkedett, de egyáltalán nem hitt semmi asszonyban. Már pedig hogy szeressen az, a ki nem hisz? Hát lehetséges bármely vonzódás bizalom nélkül? Nem válaszolt e fájdalmas kérdésekre, de önkéntelenül analizálni kezdte viszonyát és egyszerre világosság áradt sok olyan részletre, melyet eddig még nem próbált megmagyarázni.

Eszébe jutottak ez ember bizalmatlan vonásai, melyek elrémítették és visszatekintve a multba, most már érteni kezdte, miért fogadta néha Armand olyan hallgatagon az ő szerelmes kitöréseit. Visszaemlékezett rá, mikor kedvesének vidéki életéről és lelki magányosságáról beszélt: »Én előre huzódoztam tőled, mielőtt ösmertelek volna«, mondta neki. Armand nem felelt rá. Nem hitt neki. Hélène egyszer a jövőről beszélt neki és mondta mily boldog, ha elgondolja: mely fiatalok még mind a ketten és mennyi évök van még hátra szeretniök egymást. Armand nem felelt. Nem hitt neki. Mikor Hélène azt mondta, hogyha nem volna fia, messze, messze menne, hogy csak neki, kedvesének áldozza egész életét, — Armand megint csak hallgatott, mert nem hitt. Ó, ez a hitetlenség, ez a borzasztó hitetlenség! Hélène már most mindenütt találkozott vele, ott is, a hol legkevésbé gyanította! . . . Vagy talán csalódik? Armand hitt neki addig, a meddig

szerette és most már kezd neki nem hinni, mikor kevésbbé szereti.

»Kevésbbé szereti ...« Az asszony egy pillanatig sem merte volna gondolni, hogy őt e viszony kezdetén nem szerették. Ez becsületes ember, nem szerelmi bűnös, ez nem kívánta volna, hogy az övé legyen, ha a szenvedély nem ragadja minden erejével. Hélène, hogy megmagyarázhassa Armand hitetlenségét, most ismét rátért a fiatal ember multjára és titkos csalódásaira, melyeket férje egykor emlegetett. »Alkalmasint egy asszony rontotta meg a szívét«, mondta magában. Ez a gondolat gyötrötte, még pedig többféleképen. Először is sajnálta Armandt, aztán féltékenykedett rá, homályos, sejtelmes féltékenységgel. Majd eltöprenkedett: »Vajjon visszaadhatja-e valaha elveszett szerelmem hitét?« Annyira elmerült e gondolatokba, melyekből nem árult el semmit, hogy nem is figyelte meg, mily hatást tesz ő maga a kedvesére. Mikor Armand náluk ebédelt, s aztán este Alfreddel hárman üldögéltek a kis szalonban, az asszony mélységes hallgatásba merült. Alfred matematikus létére imádta az elvont vitákat és előhozakodott társadalmi, politikai és közgazdasági teoriáival a fiatal báró előtt, ki látható unalommal hallgatta. Megtörtént néha, hogy az álmodozásából fölébredő Hélène Arandra nézett. Látta az unalmat, de nem tudta jelentéktelen és egyenes okát. »Nem boldog a közelemben«, gondolta magában; »nem boldog ...« Pedig lám ő oda adta

magát, hogy elsimítsa e homlokon azt a bánatos redőt és minden gondolata, minden érzése csak egy czél felé törekedett, hogy Armand boldog legyen!... Néha már de Querne jöttekor első pillantásra meglátta, hogy kedvese szomorú... Ilyenkor egész valója megbénult; nem mert hozzá szólni; félt, hogy bántani találja, a mit mond. Valami meghatározhatatlan rosszullét fogta el; nem merte lelkét megmutatni annak, a kit szeret, és ez annál fájdalmasabb volt, mert a mámor első napjaiban gyönyörúsége volt leplezetlenül érezni ez ember előtt. És ez a nyomasztó gondolat követte őt találkozó helyükre is.

Nem mintha azt vette volna észre, hogy barátja kevésbé rajong szépségéért és kevésbé szenvedélyes, mint az első napokban. De csókjának és ölelésének valóságos dühe félelmes volt. Hélène borzadva gondolta el: mily ellentét van a testi birás ez extázisa és a mindennapös találkozásukkor mutatkozó lelki fáradtság között. Ez a fiatal ember, mintha csak elektromozni akarta volna szivét a testi vágygyal. Mikor Hélène észrevette ezt a kegyetlen valóságot, a légyottok bűbája egyszerre megszűnt. Nem rég lángoló vágygyal várta ez órákat, hogy hallja kedvesének szerelemtől mámoros hangját, mely neki imádatos zene volt. De most már félt e légyottaktól és az ifju csókjaitól, melyekben talán több volt az érzékiség, mint az érzelem.

— »Armand«, mondta egyszer neki, hosszas habozás után, »te jobb szereted a testemet, mint magamat«.

— »Hát nem vagy egészen az enyém, mikor nekem adod magadat?« ezt felelte a fiatal ember.

Hej, be szeretne volna az asszony megkérdezni tőle: »és te, te is egészen nekem adod magadat?...« De aztán elgondolta: minek is kérdezné? Tudta, hogy Armand holmi sima szavakkal ütné el a dolgot és nem engedne a szive mélyébe pillantani. Előtte van e férfilelek rejtelve; szerencséjére vagy szerencsétlenségére, meg tudja-e valaha fejteni? Elárulja-e valaha titkát ez a kegyetlen szív? A csókok lehetnek édesek, de a lélek el van burkolva; ez az asszony pedig úgy szomjazta az igazságot!... De honnan is támadt ez a lelkét marczangoló nyugtalanság? Látszólag nem történt még közöttük semmi, s Hélène máris minduntalan azon tépelődött: »Ugy szeret még, mint eleinte?... Szeret?... Szeretett valaha?... Tud szeretni?...« És minduntalan belebotlott olyan apró dolgokba, a melyek csak növelték kétségét. Látta a megalázó bizalmatlanságot, a sebző gunyt, a kétségbeejtő szárazságot. Ha Bourgesből ismerőseik érkeztek Párisba és Alfred azt mondta de Quernenek: »Ne gyere holnap este hozzánk, unatkoznál, mert vidékiek lesznek nálunk«, másnap a fiatal ember így szólt Hélènehez:

— »Ha terhére vagyok, miért nem értesít maga, és miért üzeni a férjével?«

— »Hogy ön a terhemre van?« kérdezte az asszony.

— »Ugyan mire való volna a hazudozás? Ön a vidéken holmi kaczerkodásokat követett el, a melyeket most röstell . . . Ugy-e semmi szükség, hogy elősoroljam, kikkel bizalmaskodott Bourgesban . . . Egyébaránt bánom is én, hiszen akkor még nem ismert engem . . . Engem az bánt, hogy ön hazudik nekem . . .«

Hazudni, hazudni! . . . Armand beszédében mindig ez a szó ismétlődött és ezt olvasta ki az asszony a szeméből, a mozdulataiból, a gondolataiból. Ha néha az utolsó pillanatban kénytelen volt elmulasztani a légyottot, mindig látta, hogy de Querne nem hisz mentségében . . . Az ilyen ember nem szerethet!

— »Ó, szeress engem, szeress engem . . .« rebegte az asszony lázasan, hozzá simulva, mikor ismét érezte, hogy kedvesének szive mily kevésbé az övé.

— »De hisz én szeretlek«, válaszolt Armand és nem sejtette, mily lelki haldoklás szól e szavakból. Az asszony tudta, hogy ugyanazt a szót másképp érti ő, és másképp a kedvese. Lelki tragédiája, melynek hallgatag és szenvedő hősnője volt, egyszerre borzasztó világitásban tárult elébe. Mint a fogoly, kit legyőzői álmában halotthoz kötöztek, s a ki e félelmes társhoz lánczolva ébred: Héléne is azt látta, hogy élő, szerelmet, boldogságot kívánó

szive egy fagyos, mozdulatlan, megölt, holt szivhez van bilincselve. Mikor megtudta ezt a valóságot, hirtelen visszarettent. Mindaz, a mit igaznak hitt, hazudság volt; mindaz, a mit teljesnek hitt, üres volt, — de nem merte önmaga előtt sem megvallani. Kába képzeteknek mondta e szinte kifejezhetetlen megfigyeléseket, melyek által egy kinzott lélek belehat a másik mélyébe. Szerette Armandt és akarta szeretni. Most már egész élete forgott ezen a koczkán. Mindössze négy hónapja volt ez ember kedvese. Mi az a négy rövid hónap! Rettenetes dolog, hogy ily kevés idő alatt, minden külső-összeütközés nélkül, a tehetetlenség keserű meggyőződéséig juthat valaki, a ki abban a boldog reményben élt, hogy jóvá teheti mindazt a sok igaztalanságot, a mit a sors egy férfira mért. Alig négy hónap telt el, és nem volt boldog sem Armand, sem ő. Hát nincs visszatérés erről a lejtőről? . . . Gyötrő aggodalommal nézett a jövőre. Ha igaz, hogy kedvese nem tud szeretni, mi lesz ő belőle? Ma csak ez ember által él és nem tud élni másképpen. Az meg nem is sejti végtelen szenvedését! . . . Ebben ő a hibás; miért nem tárta föl Armand előtt egész lelkét. És még most sem tudja föltárni. Sőt fogja-e tudni valaha? . . . Mikor kinja már türehetetlen volt, azt suttogta magában: »Különös lélek, miért szerettelek? . . . És még sem tudom bánni, hogy szerettelek.«

V.

Alfred Chazel érezte, hogy valami titkos dráma folyik házában. Eleinte csak sejtelmesen érezte. Nem igen szokták megfigyelni, hogy a képzelet sajátos természete, melyet az elme szokásai fejlesztenek, miképpen hat az érzékenységre, egyszersmind módosítván is azt. Alfred értelme egészen matematikai volt; ügyes az elvont okoskodásokban, de szinte képtelen a valót meglátni. Felesége lelkét több éves házasságuk után nem ismerte jobban, mint aznap, mikor de Vaivreéknél meglátta és beleszeretett. Sőt nemcsak Hélène lelkének mélységeit, bonyodalmaikat, különösségeit nem ismerte, de titok maradt előtte egész élete. A középosztályhoz tartozván, követte a középosztály életmódját, sőt gondolkozásmódját is. Becsületére válik a vidéki francia polgárságnak, hogy erkölcei relative igen tiszták. A férfiak fiatal korukban, igaz, nem valami válogatósak. A férjes asszonyoknak azonban, a kik rászolgáltak, csakhamar olyan rossz hire kél, hogy az ilyen nők nagyon ritkák. Alfredet e tekintetben családi impressziói kormányozták, és ezeket az impressziókat nem változtatta meg semmi,

mert vannak igen tiszta férfiak is, mint ahogy vannak becsületes asszonyok. Senki sem tárja föl előttük bizalmasan az élet szennyes oldalát, az érzélgős szólások mögé rejtőzött durva indulatokat, az önző érzékiséget. Hogy Hélène-t szeretőtartással gyanusítsa, épp úgy nem juthatott eszébe, mint hogy lopással vagy hamisítással gyanusítsa őt; annyival inkább sem, mert feleségének kedvese az ő gyermekkori pajtása, de Querne volt.

Ez ember iránt való barátságát csak növelte a csodálat. Mikor egy padban ültek, bámulta előkelőségét, szépségét, eszét és a fiu társadalmi fensősége valóságos bálványimádóvá tette őt. Ő, a népből való csendes, munkás fiu valami külön fajbelinek tekintette barátját; és mikor az ilyenemű külömbiség látása nem szül se gyűlöletet, se irigységet, szinte vak vonzódás keletkezik belőle. Chazel soha sem ítélte meg de Quernet. Annyira belenyugodott egész valójába, hogy még azon sem gondolkodott: vajjon viszonzozza-e Armand az ő barátságát. Mikor elváltak és a fiatal báró alig egynehány hirtelen firkantott sorral válaszolt régi pajtásának hosszú, hosszú leveleire, Alfred azt gondolta magában: »Armand szeret engem, de az irkálás unatja . . . a mi természetes is, mert annyira szeretetreméltó, hogy kézről-kézre adják őt.« Ez az egyetlen panasz tört ki e derék szivből. Valahányszor fölment Párisba, Armand mindig egyformán fogadta kezét szoritott vele, reggelire, ebédre, szin-

házba hívta. Ez az egykedvű és mégis szíves pajtáság a jó vidéki fiu szemében hű szeretetnek tünt föl. És valamint nem tudta megfigyelni a feleségét, nem tudta megfigyelni Armandt sem, és sejtelve sem volt arról a feneketlen mélységről, a mely az évek során közte és iskolatársa közt támadt. Nem ismerte föl a legnagyobb hidegség jeleit: hogy a fiatal báró magáról sohasem beszél, társalgás közben pedig szórakozott. Mikor például Alfred elmesélte neki, hogyan szeretett bele a feleségébe, hogyan udvarolgatott nagy félénken és hogyan reménykedett: Armand szivarozva gondolt a saját szerelmeire. — — — Előre látta, hogy az Alfred imádottja félszeg és nem igen kívánatos teremtés, a kinek a keze egy kicsit vörös, rossz szabásu ruhát és fehér harisnyát visel. Mint minden férfi, kiben az érzékenység nem eléggé erős és gazdag, ez apró, nyomorult külsőségekben örömet talált, a finnyáságokban, és önkénytelenül megvetette Chazelt, a miért ő is nem ilyen finnyás. Ez a megvetés anyyira folytonos volt, hogy de Querne aztán egész életében nem vette komolyan e jó deák, e társadalmi első eminens egész életét. (Ugy szokta hívni magában Alfredet) Mikor Hélène előkelősége úgy meglepte, csak azt jegyezte meg alattomban: »hogyan ilyen asszonyokra bukkannak ezek a fajankók...« Alfred rettegve várta, hogyan ítéli meg legkedvesebb barátja az ő feleségét, és boldog volt, mikor látta, hogy a menyecske tetszik a bárónak. Rop-

pantul örült annak is, hogy mióta Párisba költöztek, Armand olyan sűrűn jár hozzájuk. Még jobban szerette barátját, mert vonzódik ahhoz, a kit ő szeret; és még jobban szerette feleségét, mert vonzódik barátjához. »Mindjárt tudtam, hogy tetszeni fog neked«, mondta feleségének jámborul. »Szkeptikusnak látszik, de azért érző szív...« És elmondta, hogy kora ifjuságukban egyszer az öreg Chazelnak tizezer frank adósságot kellett kifizetni egy öcscséért; és ezt a pénzt Armand készséggel adta kölcsön. Hélène ezeket a dicséreteket eleinte ragyogó szemmel, boldogan hallgatta. Új okokat talált, hogy még jobban szerethesse azt, a kit szeret. De mióta a fiatal ember kedvese lett, e dicséretetek elkomorították, mintha bántanák szerelmét. A férj bizalma megalázza a szeretőt. Ha Alfred együgyű érzéke észre is vette e jelen, mint a többi sok máson, a felesége lelkében történt változást, még sem bírta kitalálni mindennek a titkos okát. Nagy gyöngédségéből következett az is, hogy nem birt azonnal a gonosz ösztönökre, az aljas tettekre, az árulásra gondolni. Minden gyanu a szív keménységével jár. Chazelt gyötrötte a gondolat, hogy rosszat sejtсен, hát erőnek erejével kiverte a fejéből az ilyesmit.

De mi leli Hélènet? mert mintha csak kicserélték volna. Alfred eleinte azt hitte, hogy beteg; kivált az orvosnál tett látogatás után, mely egészen úgy folyt le, ahogy az asszony előre sejtette. A férj

elkísérte az asszonyt a híres professzorhoz, Armand barátjához és megvárta a szalonban; utólag kérdezősködni szégyelt. Vannak emberek, a kik az asszonyi természetet igazi vallásos tisztelettel veszik körül, s a kik előtt a nemi dolgokat áthághatatlan lepel födi el; az ilyen férfiak még sohasem láttak teljes meztelenséget. Ám egyeztessé össze a ki akarja az asszonyok gyöngédség-követelését azzal a mély megvetéssel, a melyet az ily emberek iránt éreznek, még a legtisztább nők is önkénytelenül vonzódnak az olyan gonosz ficzkóhoz, a ki mindent látott és mindent tett. Mindent? Mit? A hölgyek maguk sem tudják mit, de álmodoznak róla . . .

Alfred, bár a szó fizikai értelmében is, nagyon szerelmes volt Hélènebe, valami gyönyörüséget látta benne, hogy e drága egészségnek föláldozza a kéjt, melyben felesége sohasem vett részt. Ezt azonban a jó ember nem is sejtette, mert alig rendelkezett összehasonlításra alkalmas emlékekkel. Ez a lemondás édes volt a jó embernek; édes, de hiábavaló, mert Hélène arcza napról napra komorabb lett és látni lehetett, hogy beteg. Alfred, mikor látta hallgatag bánatosságát, mikor észrevette, mennyire fogy, mennyire haloványodik ez az egykor telt, rózsás arcz, véghetetlenül megszorodott. »Mileli őt?« töprenkedett magában. »Hátha valami súlyos baja van, s csak azért nem szól, hogy engemet ne aggaszson? . . .« E tépelődéseknek az lett a vége, hogy csupa együgyűségből, csupa bizalom-

ból ugyanazt a lépést tette meg, a mit a gyanu sugalhatott volna beléje. Hélène csupa óvatosságból többször emlegette előtte, hogy újra meg újra járt az orvosnál; tudta, hogy ezzel utját vágja minden közeledésnek.

»Ej, beszélni fogok azzal a doktorral«, gondolta magában végre Chazel és egy téli délután csakugyan elment a professzorhoz. Maga volt a váróteremben, melyet a modern berendezéseket intéző izlés úgy elárasztott csecsebecsékkal, ritkaságokkal, mint valami muzeumot. Az erkélyablakok a régi palota kertjére nyiltak. Louvet a földszinten lakott. Azok közé a nagyvilági tudósok közé tartozott, a kik a reggelt a kórházban töltik, délután betegeiket fogadják, este tíz órakor pedig épp úgy elméskednek valamelyik szalonban, mint a semmittevők. Az ilyen orvosok elég ügyesek, hogy megkönnyíteni szép betegeik hosszú várakozását, olyan termeket rendezzenek be, a hol az előkelő asszonyok szinte viszontlátják azt, a mit otthon hagytak s a mit megszoktak. Alfred, maga sem tudta miért, rosszul érezte magát ebben a nagy szalonban, mely a sok szőnyeg, faragvány és kép révén inkább egy nagy ur elfogadó termének, semmint a szenvedők váróhelyének látszott. Igazán megkönnyebbült, mikor végre bemehetett a doktor dolgozószobájába, a hol már csak csupa könyvet lehetett látni. Ezt az ellentétet szántszándékkal intézte így Louvet, a ki épp oly ügyes rendező, mint kitűnő orvos volt.

E még fiatal, hirtelen szőke ember arcza a Valoisk hagyományos típusát juttatta a néző eszébe. Kicsi és sápadt volt; szemének pillantása mélyre hatott. Mikor fejét kezére támasztva gondolkodott, — e szokott helyzetében ábrázolta őt a fa'on Nittis szép pasztellje is, — különös vegyüléke volt a rendkívüli éleseszűségnek és a betanult attitűdnek, mely főleg az asszonyoknak erősen inponált.

— »Hogy van ő nagysága?« kérdezte szokott udvarias, fesztelen hangján.

— »Kedves doktorom, én épp az ő egészsége felől jövök önhöz kérdezősködni«, válaszolt Alfred.

— »Miért nem jött ő maga?«

— »Nem is tudja, hogy önnél járok. Aggódom miatta. Ön ismeri beteges állapotát ... Hiszen gyakran fordult itt meg mostanában ...«

Louvet doktor a képen ábrázolt poziturájában, félig lehunyt szemmel hallgatta. Olyan ember létére, a ki naponként annyi titkot tud meg azoktól, a kik a veszélytől félve leteszik a színlelés álarczát, teljesen uralkodni tudott magán. De Chazel beszédét hallva, a pillája mégis megrebbent. A szemhéj e mozdulata s a vele járó tekintet alig tellett egy másodperc tizedrészébe, a szegény Alfred azonban mégis meglátta, mert ebben a perczen minden megfigyelő erejét az orvos arczára irányozta. Furcsa dolog; megborzadt e tekintettől és az ajkán lebegett a kérdés: »Mikor járt itt a feleségem? ...«

De még sem bírta ezt kérdezni. Az orvos külömben is válaszolt már:

— »Mikor legutóbb szerencsém volt ő nagyságához, — ez a »legutóbb« »szó mindent és semmit jelentett, — azt vettem észre, hogy főképp az idegeinek van baja ...«

Aztán hosszasan kezdte fejtegetni, milyen érzékeny jószág a nők organizmusa és magyarázgatta, milyen nagy ellentét a párisi élet és a vidéki élet, melyet Chazelné megszokott. Alfred ugyan nem volt valami nagy megfigyelő, de hozzá szokván a határozott okoskodáshoz, észrevette, mennyire habzó és kevesetmondó ez a beszéd.

— »És a férj számára nincs önnek szava?« kérdezte aztán hirtelen.

— »Nincs«, felelt Louvet egy kicsit mosolyogva. »Legfeljebb azt mondhatom, hogy kényeztesse kedves betegünket és kimélje meg minden bánattól ...«

Alfred szive összeszorult és mikor a liberiás inas az előszobában fölsegítette reá a kabátot, lelkét már ez a gondolat mardosta: »Hélène hazudott. Nem az orvos parancsolta neki, hogy ne éljen velem ... Irtózik tőlem ... pedig mit vétettem én neki? ...«

Mit vétett neki? E látogatás óta mély bánat fogta el. Nem említette, hogy Louvetnél járt. Minek növelné még egygyel Hélène bajait? Látta, hogy felesége szenved; de hogy miért, azt nem is sejtette.

Együgyüségében maga magát kezdte vizsgálni; ugyan mivel bánthatta meg? Azt rémitette meg legjobban, hogy kézzel foghatóan érezte felesége lelkének egész ismeretlenségét. Ez a legkeservesebb szomorúság, a mi egy szerelmes férjet érhet. Mikor Hélène ott volt vele és himzésén dolgozott, Alfred rá nézett és eltűnődött magában: ugyan mire gondolhat most ez az asszony? Tudományos képzettsége semmit sem használt e hallgatag teremtéssel szemben, kinek már közelléte is sejtelmesen izgatta. A kívánság, melynek kielégítését nem bírta jog gyanánt kívánni, valami ideges benuultságba ejtette őt; ehhez csatlakozott természetes féltékenysége és az emésztő nyugtalanság: hogy mi lehet ez egyre növekedő halaványság oka. Mindez valóságos kinná egyesült benne.

Mikor aztán a hallgatás ez óráiban Armand megjelent, Alfred önkénytelen összehasonlításokat tett: mily zavart ő, a férj és mily nyugodt barátja. Mily nehezen tud ő feleségével beszélgetni, és hogy ontja a szót de Querne. Hélène is nyilván tett ilyen összehasonlítást, mert Armand jelenlétében azonnal érdeklődött minden iránt, a mit mondtak. E látogatások most már bántották Chazelt; az a sejtelmes érzés támadt benne, hogy fölösleges saját házában. Többször észrevette, hogy megzavarja az Armand és Hélène közt folyó csevegést, hogy jöttére egyszerre megszakadt a beszéd fonala; mindezt látta feleségének szeméből is. Ilyenkor, hogy ne

engedje át magát bosszuságának, elvont disszertációkba kezdett. Láta, hogy iskolatársa inkább barátja feleségének, mint neki. Ez bántotta őt. Szemrehányást tett magának ez érzésért, de már a szemrehányás révén is mindig erre a dologra gondolt. Egész megszokta, hogy Hélène és Armand mindig egyszerre, együtt jelenjék meg lelkében. Mikor azonban egyszerre két élő alak képe van előttünk, csakhamar arra is gondolunk, hogyan hat az egyik a másikra; Alfred így, akaratlanul, kezdett gondolkodni az Armandt és Hélènet egyesítő vonzódásról. Megtudni felesége bajának okát, a matematikai kiküszöbölés módszeréhez folyamodott. Ösztöne arra vitte, hogy mint problémát tanulmányozzon mindent, a mit Hélèneről tud. Valahányszor belemélyedt e rejtelembe, mindig egy gondolat lett az eredmény; elűzte magától e gondolatot; de az csak visszatért. Néha az jutott eszébe, hogy Hélène talán megmondta de Quernenek: mi a baja. Már-már meg akarta kérdezni barátjától, de aztán még sem kérdezte. »Gyöngédtelenség lenne«, gondolta magában; »ha feleségem nem mond nekem semmit, bizonyosan megvan rá az oka.« Egy nap azonban az asszony oly sápadt, oly levert volt, hogy Alfred végre neki bátorodott és megszólította:

— »Te szenvedsz, Hélène. Hát nem én vagyok a te legjobb barátod, a kinek megvallhatod, mi bajod van?«

— »Nekem nincs semmi bajom«, felelt az asz-

szony és megint hazudott. De miért lett a szemetele azzal a nedvességgel, mely elárulja a visszatartott könnyeket? Férjének szerető gyöngédsége új gyötrellem volt gyötrelmében, már csak azért is, mert ellentéte volt ama másik ember szárazságának; amaz emberének, kinek emléke épp e pillanatban vonult végig lelkén. És ugyanekkor miért gondolt erre az emberre Alfred is? Hélène tartóztatta ez emléket, Chazel azonban elüzte magától. »Az én feleségem becsületes asszony«, így elmélkedett. »Armand becsületes ember, nincs jogom őket gyanuval illetni, barátom érdeklődik Hélène iránt... ezt magam óhajtottam. Feleségem vonzódik Armandhoz... és miért ne vonzódnék? Hát nem lehetséges becsületes barátság egy férfi és egy nő között...«

Alfred az okoskodásokkal szokta megfojtani a gyanu viperáját. De mentől többet okoskodott, a gyanu annál inkább nőtt; mert bizalmatlanságával foglalkozva, gyakran gondolt a dologra, mely ezen a réven egyre sűrűbben jelent meg lelkében.

E tépelődésekkel küzködött egy februáriusi délután is, gyalog térvén vissza az orleánsi pályaudvarból, a hol hivatalos ügyben járt. Szép idő volt. Páris fölött langyos téli nap halavány, üde kék ege lebegett. Alfred befordult a Jardin des Plantesba; ezzel került egy kicsit, de sétálni akart. Egy nagy fasor kanyarodásánál hirtelen dobogni kezdett a szive. Azt látta, hogy a lombtalan fák alatt, beszélgetésbe

merülve egy nő és férfi halad. A nő hasonlított Hélénehez, a férfi pedig Armandhoz . . . Csakugyan ők voltak . . . Alfred megismerte Héléne nyugodt járását és Armand kissé vontatott lépteit, melyek eszébe juttatták azokat a napokat, mikor közel ide a nevelő intézet udvarán sétáltak. De voltaképp miért döbbsent meg ily fájdalmasan e találkozástól? Héléne és Armand e sétája igen természetes és igen ártatlan valami. Vagy közkertekbe szoktak menni, a kik roszban járnak? Még csak karjukat sem öltötték egybe . . . Ez világos . . . De akkor Héléne miért nem mondta a reggelinél, hogy Armanddal megy sétálni? Hiszen előre tudhatta, hogy nem talál semmi ellenvetésre! Titkolódzott? Miért titkolódzott volna? »Utólérem őket«, gondolta magában, »és elébök kerülök; akkor majd meglátom, megzavarodik-e Héléne . . . De nem, olyan színben tűnnék föl, mintha kísértem volna őket . . . Hátha pusztá véletlenségből találkoztak? . . . Okosabb lenne talán most követni őket nyomon . . .«

Megundorodott a kémkedés gondolatától.

Azok meg csak sétáltak a széles fasorban, mely a bölények akiai és a medvék vermei mellett vonul végig. Fölöttük óriás fák csupasz ágai rajzolódtak szomorun, feketén a kék égre. Chazel érezte hogy a lába reszket és leült egy padra. Elgondolta magában, hogy ezt a találkozást vagy a legtermészetesebb dolog gyanánt kell felfognia és ez esetben gyermekesség, hogy nem szólítja meg feleségét.

és barátját; — vagy ... E hirtelen támadt föltevés valósággal megbénította őt. »Majd minden kiderül, ha visszafordulnak«, így gondolkodott. Egynehány percz telt el ez aggodalom és határozatlanság közepett. A sétáló pár eltűnt a kis domb mögött, az utvesztő felé. Chazel szinte örült ez eltűnésnek. Ürügye volt rá, hogy ne legyen kénytelen azonnal cselekedni. Végre távozott a kertből a másik oldalon levő kapun és azzal igazolta akarata erejének hiányát, hogy ez a legbiztosabb mód megtudni, mihez tartsa magát. Ha Hélène este emlegetni fogja a sétát, akkor az egész, mint ő is hiszi, maga az ártatlanság. De ha nem ... A gondolatok csakugy kavarohtak a fejében.

Megrendülése oly erős volt, hogy nem ment haza, hanem egész délelőtt sétált. Közeledett a pillanat, mikor beszélni fog feleségével; kívánta ezt a percet, de rettegett is tőle. Már-már visszafordult, hogy ismét a kertbe menjen ... de már késő volt. Rászállt egy szajnai hajóra és a külvárosi nép közé keveredve nézte, hogy törik meg a viz a hidlábakon és hogyan nyaldossa a partokat. Gépiesen kísérte szemével a hidak szerkezetét s a nagy terhes hajókat, melyeken tiszta, élénk színre festett faházacska áll. A levegő csipős lett, de ő csak Auteuillnél vette észre. Elment a viadukt alatt, a komédiásokkal teli népligetbe, a hova délutánonként kósza leányok és pártfogóik sokasága hemzseg. Gyalog tért vissza a végtelen hosszú kőpart mentén.

Szorongása oly gyötrelmes volt, a minő kint még soha sem szenvedett. Fájt a szive, baloldalt, fönt valami nyomta és minduntalan azt hitte, hogy elakadt a lélekzete.

Egészen beesteledett. A téli este jövelete olyan szomorú. A világosság haldoklása gyászosan hasonlít a gondolat haldoklásához! Végre érkezett utcájába, bement az udvarba és föl a lépcsőn . . . Nem kérdezte meg: otthon-e a felesége. Egyenesen az asszony szobájának tartott és lassan bekopogtatott. Hélène csengő hangja szólalt meg odabenn: »szabad.« Szemközt állottak egymással és Alfred akaratlanul a nő lábára pillantott. Még mindig az utcai cipő volt rajta, egy kis por nyomával. Haj, be szeretne volna vallatóra fogni! De ösztönszerűleg megfordult fejében az, a mi tehetetlenné szokta tenni a féltékenységét: minek vitatkozni azzal, a kiből nem bizunk? A bizalmatlanságot nem oszlatja el a tagadásával, mert nem hiszünk neki.

— »Honnan jössz ilyen későn?« kérdezte Hélène nyugodtan. — Hazudni tudó teremtésnek nem lehet ilyen a szeme, a mosolygása . . .

— »Találd ki . . .« szólt Alfred megcsillapodva, mert azt hitte, hogy felesége most el fogja neki mondani, kivel és hol sétált. Mikor azonban az asszony hallgatott, rettenetes aggodalommal beszélt tovább; »Auteuilből . . . járni akartam, mert egy kicsit rosszul éreztem magamat . . . És te hol voltál? . . .«

— »A városban. Vásároltam egyet-mást.«

Ó, mért nem volt ereje a férjnek, hogy szemébe kiáltsa hazugságát! Alfred leült és a hegyes tör még mélyebbre hatolt a szívébe. Hélène, hogy másra térítse a beszédet, könyve után nyult.

— Borzasztó egy regény ez, melyet de Querne adott nekem kölcsön . . . Egy asszony története, a ki megcsalja kedvesét, bár szereti. Mit ki nem találhatnak az írók manapság . . .«

És mialatt ezeket mondta ragyogott a szeme. A »kedvese« szót olyan hangsúlyozással ejtette ki, hogy Alfred bele szédült. Hélène valami rejtelmes mélységet adott annak a három szótagnak. A szegény ember e pillanatban a vérét adta volna, ha felesége a sétáról szól. De hátha nem tulajdonított Hélène a válasznak semmi fontosságot. Csakhogy sem ebédkor, sem egész este nem említette a sétát. Tíz óra felé megérkezett Armand frakkban; társaságba készült. Az asszony e szavakkal fogadta:

— »Mi ujság tegnap óta? . . .«

O, a hazug, a hazug! . . . Alfred egy asztal mellett ült és úgy tett, mintha irományokkal bibe-lődnék; és időnkint rá pillantott a beszélgetőkre, erre a két teremtésre, a kit ő legjobban szeretett a világon. Lehetséges volna, hogy bűnös titok egyesitené őket, hogy megcsalták volna őt? Ez az Armand, a kit ő deákkorában labdázni látott, s a kit úgy szeretett mint a testvérét . . . Mily nemes-ség van homlokán! Mily előkelő minden mozdu-

lata!... Ez az ember lenne gonosztevő? Mert ilyen jó barátot megcsalni gonosztett ... És Hélène? Ez a klasszikus vonásu arcz, ez a szemérmes és büszke tartózkodás! Nem, ő, a férj a bolond. Az a séta ártatlan dolog. Felesége és Armand — mind a ketten jótékonyak, — talán a szegényeknél jártak. De akkor minek ez a némaság, minek ez a hazudozás? És miért hallgat ő maga is? Erre nem tudott felelni és beszélni sem birt, mint a hogy az imént megbénult cselekvő ereje. Azok pedig halkán csevegtek. Alfred hallotta jelentéktelen szavaikat és minden sejtelmes gyanuja, bizalmatlansága egyszerre, összesűrösödve rohanta meg lelkét.

VI.

Mikor Alfred Chazel szokás szerint jó éjszákát kivánt Hélének és magára maradt a szobában, oly hallatlan módon kezdett szenvedni, a minőre soha sem hitte volna magát képesnek. Most már nem volt több kétség. Felesége szemtől szembe hazudott neki. Ez lesujtotta. Hallotta azt a hangot, melynek legparányibb lejtéseit is ösmerte: »Mi újság tegnap óta? ...« Ez a hét szótag rettenetesen hangzott fülében és szive mélyén. Örökre, visszahozhatlanul elveszítette ez édes hangban, e kedves szemekben való hitét. Őszinteség dolgában nincsenek kis vétéségek és a ki egyszer hazudott, akármikor hazudhatott. Alfredet e pillanatban ugyanaz a természeti törvény gyötrötte, a mely meggátolta Armandt, hogy Héléneben higgyen. Hazug teremtés! ... Hazug teremtés! ... És mikor ezt kiejtette, lihegett fájdalmában, köröskörül járva dolgozó szobáját, a hova most is, mint minden este megvonult.

Az egyik falon hosszú, fekete tábla függött teli algebrai formulákkal. A két ablak között magas, nyers fa asztal volt, arra való, hogy

az ember állva írjon mellette. Odább egy alacsony íróasztal, a nagy matematikai kötetekkel teli könyvesszekrény, Lagrange, Fresnel, Cauchy és Laplace arcképei. Egy bőrkerevét és egy szőnyeg fejezte be a békés szoba berendezését. Ez a nyugalom furcsa ellentét volt a föl s alá járkáló dult arcával. És ez az ellentét erősen szimbolizálta a tanulásra, hosszú reflexiókra, boldog munkára született ember lelkében lejátszódó drámát. Ez a szegény hős most végre kénytelen volt cselekedni.

Nem maradhatott meg e gyilkoló gyanuban; sem erkölcsi szempontból, ha nem akarta elveszíteni önmagának becsülését, — sem fizikailag, mert ez a kín türhetetlen volt. Mikor kétségbeesett mozdulattal felemelte fejét, szeme megakadt a táblán. Láta a krétával írott számokat, melyek közt nem volt sehol egy törlés, az ő tiszta munkájának jelül. A mit látott, egyszerre magához térítette. »Okoskodjunk«, szólt fenszóval és önkénytelenül alkalmazta gondolkodásának szokott módszerét e szenvedélyes küzdelem közepett is. »Igen,« mondta még egyszer »okoskodjunk...« Leült a kandalló mellé egy zsöllyeszékbe és tenyerébe támasztva homlokát, összegyűjtötte gondolatait, melyek csakhamar a következő dilemma alakját öltötték: »Két dolog lehetséges: a séta meg a hazudság nyitja valami ártatlan dolog, alamizsna-osztás, véletlen találkozás és azért nem említették előttem, mert oktalannul féltek, hátha megneheztelek; — vagy pedig

a séta és a hazudság azt jelenti, hogy Hélène és Armand közt valami titok lappang, vagyis nevezük a dolgot a nevéen: szeretik egymást. Harmadik eshetőség nincs. Ha az első eset forog fönn, semmi egyéb teendőm nincs, mint megpirongatni Hélénet, a mért engem olyan gyermekesen féltékenynek hisz; de ha a második eset . . . » Itt képzelete megakadt, a váratlan akasztotta meg. Soha sejtelve nem volt ilyen szerencsétlenségről. A fiatal kora óta vérévé lett szabály, melyen egész élete épült, e borzasztó feltevással szemben nem adott tanácsot. Akaratának nem adott irányt a világ rossz nyelvétől való félelem sem, mely az ilyen esetekben a legtöbb férjet vezet; — sem pedig a fizikai kép hirtelen megjelenése, az az ostromló, türhetetlen kép, mely a féltékenyt megőrjiti, föltárva előtte a nemek egyesülését, a test odaadását, a lemoshatatlan szennyet. Hogy Hélène és Armand szeretik egymást, Chazel számára egy pillanatig sem jelentette azt, hogy felesége a fiatal ember szeretője. Azt jelentette, hogy az asszony amannak adta a szivét. De akkor mi az ő kötelessége, a férjé? Előre elfogadott principiumok hiján a matematikusok abszolút és ideális theoriái felé hajolt . . . » Ha én a Hélène boldogságának akadálya vagyok, kötelességem magamat feláldozni. Legyen szabad, váljunk el . . . » De most eszébe jutott fia; látta a hozzá annyira hasonlító gyermek kedves arczát, szemét. » Fiamat nincs jogomban elhagyni«, mondta magában. » De

hát magammal vigyem, megfoszszam anyjától? ...«
 E lehetőség tragikuma ismét megzavarta elméjének irányát, és mint a félénk uszó a ki kelleténél beljebb merészkedett a vízbe, hirtelen visszatért oda, a honnan kiindult. »Hol a fejem?« nyögte, »az a kérdés szereti-e Hélène Armandt, vagy nem.«

Megint fölállt és járkált, most már gyorsabban mint az előbb. »Mit, mit, mit tegyek? ...« töprenkedett magában és a bizonytalanság érzése annyira gyötrötte, hogy végre azt mondta: »Ej, végezek ... Beszélni fogok Hélènenel, — és pedig mindjárt.«

Az órára pillantott. Éjfél volt. Hát már teljes egy órája fetrengett e kinok között. Kiment dolgozó szobájából, kezében a lámpával. A vörös szőnyeges keskeny falépcső üres, néma és sötét volt. A cselédség már lefeküdt. Alfred a lépcsőn a korlátba fogódzkodott; lába reszketett, szája kiszáradt, torkát szorongatta valami. Eljutott az asszony szobájának ajtajáig. Halkan kettőt koppantott rá a keze fejével ... Semmi válasz ... Most megpróbálta a kilincset. Az ajtó zárva volt és a kulcs benne. »Alszik«, gondolta magában ... A lépcsőn való lemenés, a bekopogtatás már elfogyasztotta azt a lázas erejét, a melyet a bizonytalanság adott neki; nem nyult többé a kilincshez. Mozdulatlanul állt. »Alszik«, ismételte; »ha felkölteném, mit tudnék neki mondani?« A lámpát a földre tette és a falhoz támaszkodva hallgatózott. Csak az éjjeli Páris zaja hatott

hozzá. Elképzelte: hogyan fogadná őt Hélène: az ágyában fekve, feje körül hajának fonata, nyakán, kezecsuklóján a hálóing libegő csipkéje. Alfredet ez a gondolat szerelmes merengéssel töltötte el és az a rendes félenkség költözött beléje, a mely mindig, mikor feleségét kívánta. »Mit mondanék neki? ... Azt, hogy hazudtál nekem? És mit felelné rá? ...« Előre tudta, milyen sok mindenféle ürüggyel magyarázná meg Hélène a sétát. »Azt kérdezném tőle: Szereted Armandt ...« Legott érezte, hogy ezt nem birná kérdezni. De mire való is volna? Ha nem szerelmes Armandba, hijába bántaná meg és csak növelné lelki eltávolodásukat. Ha pedig szerelmes bele? ... nem vallanná meg. Pompásan tudott az imént hazudni. Egygyel több hazudság nem is kerül valami nagy megerőltetésébe.

Határozatlansága még nagyobb lett. Nem tett több kísérletet. Fölment dolgozószobájába. Egynehány perczre megnyugodott, mint az a nagy krizisek után már rendes. Az óra egyre járt. »Lefekszem«, gondolta magában. »Majd reggel határozom el, mitévő legyek.« Rendbe szedte asztalán az iratokat, a kandallóban pedig hamut kapart a parázsra, hogy tűz ne támadhasson. Így szokta ezt mindig. Aztán szinte nyugodtan feküdt le.

De alig volt ágyában, kinjai megint kezdődtek. Látta a kert kopár fáit, melyek alatt Hélène és Armand sétált. Vajjon mit beszéltek? Az ismert hang megint kiejtette a végzetes két szót: »Tegnap

óta.« A hazug, a hazug teremtés! És ebben a teljesen spekulatív természetben szükségképpen föltámadt a kivánság, hogy cselekedjék. Gondolatai megint két csoportba oszoltak: »Vagy szeretik egymást, vagy nem . . . Szeretik egymást? . . . Nem szeretik egymást? Hogy lehessen azt megtudni? Hélènetől? Armandtól?«

Egyszerre eszébe jutott, hogy de Quernenel kellene beszélnie. Ez a gondolat kielégítette a cselekvésre vágyást, s egyszersmind elhalasztotta a dolgot egynehány órával. Alfred azért összegyűjtötte elméjében mindazokat az okokat, a melyek mellette szóltak. Ez a beszélgetés nem jár olyan alkalmatlanságokkal, mintha Hélènehez fordul. Ha Armand és az asszony nem szeretik egymást, minden a régibe marad, mert Hélène nem is tudja meg, hogy férje gyanakodott és közbe lépett. Ha szeretik egymást, a vallomást hamarább kicsikarja barátjától, a ki őszinte ember és legalább még nem hazudott neki. Hogyan is felelhetett volna másképp, mint a hogy felelt Hélène kérdésére: »Mi ujság tegnap óta? . . .« Ez a bevezetés eleve megtiltotta a fiatal embernek, hogy szóljon. Meg aztán vannak gyanakvások, a mit a jó barátnak nincs oka eltitkolni jó barátja előtt. Vajjon nem fájna-e neki magának, ha Armand ő iránta sértő bizalmatlanságot rejteget a szívében és nem szól? Nem tekintené ezt a hallgatást nagy bántalomnak? Nos, ő nem fogja de Quernet ilyen bántalommal

illetni. Föltárja előtte szivét. Ez eljárásnak meglesznek még a praktikus hasznai is. Megkérheti barátját, hogy kevésbé sűrűn járjon hozzájuk. Ha megtudta, hogy gyanuja alaptalan volt és ha Armand ismeri a Hélène bánatának igazi okát, erről is kérdezősködhet majd egész bátran . . .

E hosszú éjszakán addig-addig forgatta fejében ezt a tervet, míg akarata végre megerősödött. Reggel felé belemerült abba a homályos és fárasztó álomba, mely a nagy idegerő-veszteségekre szokott következni. Mikor fölébredt, elsőben is föltett szándéka jutott eszébe és érezte, hogy, ha nem cselekszik rögtön, erre a szörnyü éjre még szörnyübb nap következik. Kilencz óraker hát becsöngetett Armand ajtaján. Szive remegett, de határozott volt. Az ilyen absztrakt, a cselekvéstől irtózó lelkeknek van energiája is, ha ezt az energiát támogatja az okoskodás. A szenvedélyes lelkek erejüket a vak ösztönből meritik, a száraz lelkek pedig az érdek világos szempontjából.

Chazel már jó ideje nem járt Armandnál. A csengetyü szavára előjövő inas a de Querne család régi szolgája volt, a ki egykor gyakran megfordult az intézetben, hogy urfiát ünnepnapokon haza kísérje. Alfrednek nagyon jól esett, mikor ez az ember most régi bizalmasságával kérdezősködött egészsége felől. A föltámadó emlékek valami barátságos hatást tettek rá.

— »A báró ur épp fürdik«, szólta az inas,

»de csak tessék besétálni a szalonba«, — és föltárta az ajtót, — »ott vannak a friss ujságok.«

Odanyújtotta a lapokat és a kandalló elé térdelt, hogy a tüzre tegyen.

— »Chazel ur a báró urral téázik?« kérdezte aztán.

Ezek az apró előzékenységek elérzékenyítették Alfredet; mintegy megtestesült előtte a bizalmaság, melyben Armandnal élt. A szoba képe még jobban növelte ezt az érzést. Jól ismerte e szobát, évről-évre látta, hogyan gyűlnek benne a butorok, a holmik. Minden látogatáskor észre vett valami csekély változást. »Nini ez is uj? ...« szokta mondani barátjának, a ki aztán elmagyarázta neki, hogy mit ér a bevásárlott tárgy.

Alfred az alacsony könyvszekrényhez lépett és észrevette egynehány könyv kötésén, hogy ez még az iskolában nyert jutalmak közül való. Kivett egy kötetet és a zöld bőrről meglátta a Vanabostekollégium jegyét. Visszatette a könyvet, de egyszerre szeme előtt volt az intézet udvara. Mily boldog órákat töltött e kis zöld folton, Armandnal sétálva, a ki, bár annyi év mult el azóta, ma is hasonlított az egykorihoz. Hogy még jobban meggyőződjék e hasonlóságról, reá pillantott barátjának képére, melyet Bastien-Lepage festett meg az ő mesteri finomságával és határozottságával. Majd a kandallópárkányon szétszórt fotografiákat nézegette. Ezeket a holt vagy élő pajtásokat ő is mind ismerte.

Minden tárgy beszélt itt tiltakozva a barátság nevében, mely de Quernet és őt összefűzte. Éjszakai szenvedése után, hatalmasan érintette szivét a vonzódás e levegője. Megcsillapodott. »Milyen jó, hogy ide jöttem,« gondolta magában és zsöllyébe ülve, nézte a vigan lobogó tüzet. »Nyiltan meg fogok neki mondani mindent. Minek ravaszkodnám? Biztos vagyok benne, hogy minden kimagyarázódik.«

Idáig jutott elmélkedésében, mikor egy kéz érintette vállon. Armand volt; de az elmélyedt Alfred nem hallotta az ajtó nyílását. A fiatal bárón pompás tüzdelt fekete selyem köntös volt, lábán lakk czipő és körülötte az az üde mosdóvíz-illat lengett, melyet Alfred igen jól ismert. Ugyanezt az illatot terjesztette reggelenkint a felesége is, mikor testének vonalait eláruló pongyolájában járt-kelt. Lelkének ez állapotában az a gondolat, hogy Hélène és Armand egy parfüm használ, épp elég volt arra, hogy a gyermekkori emlékek nyugalmit egyszeriben elfoglalja az a meghatározhatatlan, sejtelmes, kinos gyanu, mely az este és az éjjel gyötörtte. Az inas egy kis asztalt tolt a kandalló mellé; rajta volt a reggelihez való: az ezüst teás edény, a csésze, a piritott kenyér, a vaj és a méz.

— »Még egy csészét, Chazel urnak«, szólt Armand.

— »A nagyságos ur mondta már, hogy nem reggelizik«, válaszolt az inas.

— »Akkor hát megengeded . . .« szolt Armand vidáman.

Leült és csészéjébe öntött az igen fekete teából, aztán forró vizet rá; úgy számított a keverést, mintha barátja nem is volna ott. Hát lehet ilyen nyugodt az olyan ember, a ki valamit titkol? »Nem«, gondolta magában Alfred, »ha titok lappangana közte és Hélène között, látogatásom megzavarta volna és rögtön kérdezősködnék, mit akarok? . . .«

— »Nem lep meg, hogy ilyen korán nálad vagyok?« kérdezte aztán; mint minden jóhiszemű ember, nem birt szinlelni: hangjában benne rezgett egész lelke.

— »Azt hiszem, hogy valami kis szolgálatot kívánsz tőlem és csak parancsolj velem . . . felelt Armand.

Aztán elgondolta magában. »Még milyen ügyü is ez a szegény Alfred! Még azt kérdezi tőlem, hogy nem vagyok-e meglepődve, az azt teszi, hogy meg kellene lepődnöm; tehát nem várhatok egyebet, mint hogy Héleneről lesz szó. Ez az aszszony soha sem akarta nekem hinni, mikor mondtam neki, hogy férje végre is féltékeny lesz. Nos, hát most hazudni fogok, a hogy csak tudok, mert ez a kötelességem a nővel szemben . . .«

És vaját kent a piritósra, meglehetősz szomoruan, hogy kénytelen hazudni; mert megmaradt

benne a hiúság, mely oly gyakran tuléli az igazit, az érzelmek hiúságát.

— »Igen«, szólt Alfred olyan hangon, melynek komolyságából kiérzett, mily életbevágó őreánézve ez a beszélgetés, »te barátom vagy . . . hiszem, tudom . . .«

Azt hihette volna az ember, hogy maga magát vallatja, meggyőződni saját őszinteségéről, még egyszer mondta: »hiszem«, és úgy nézett Armandra, a hogy még sohasem mert rá nézni világéletében. Szeme most még jobban fejezte ki azt a félszeg félénkségét, melynek révén Alfred minden vitában eleve a vesztes fél volt, lett légyen bár százszor igaza.

— És épp azért jövök most hozzád, mert barátom vagy«, beszélt tovább Alfred. »Armand, én a világ legboldogtalanabb embere vagyok . . .«

De Querne fölemelte fejét, mert az imént lesütötte, hogy kikerülje barátja tekintetét. Ugy tett, mintha csak azért nézne föl, hogy teát öntsön; pedig csészéje több mint félig volt. Most szemébe nézett ennek a becsületes embernek, a kit gondolatában olyan olcsón árult el ugyanebben a szobában, az első légyott előtt való este. Ohazel leejtette az orráról a csiptetőt. Tiszta szemében egész lelke látszott. És egyszersmind oly szörnyü és igaz szenvedés nyilatkozott meg benne, hogy meghatóvá és tragikussá tette ezt a helyzetet, melyet Armand máskor mindig nevetségesnek ítelt volna; mert hiszen nevetséges a megcsalt férj, a kit a csalás gyanuja emészt

a csalóval szemtől szembe. Ez az egyszerű, pusztán emberi fájdalom volt, az az igaz fájdalom, mely a vesénkig hat, mint az utcza sarkán kocsitól elgázolt járó-keelő orditása. Armand egyszerre érezni kezdte ezt az emberi vonzódást, aztán rögtön benső roszszullét fogta el a gondolattól, hogy e látható fájdalomnak ő az oka; és hallgatta Alfredet, ki így beszélt tovább:

— »Olyan dolgokat mondok most neked, a miket voltaképpen nem lehetne nem elmondani. Hallgass meg! . . . Barátom, én igen boldogtalan vagyok, még pedig fölöttebb közönséges okból, az én történetem egy csöppet sem romantikus. Nagyon rövid: szeretem a feleségemet, a feleségem pedig nem szeret engem . . . Hogyan és mennyire szeretem őt, nem érheted föl észszel, nem, még te sem. Tudom, hogy félénk, ügyetlen ember vagyok; mindig is tudtam. Fiatalkoromban ábrándosan megalakítottam magamnak a nő ideális képét . . . Ezt az alakot az én madonnámnak hívtam . . . Bolond dolgokat beszélek neked . . . De csak hadd mondok tovább. Ez az egyetlen egy nő volt az, a ki megvigasztalt, a miért a többiek fitymáltak. Mikor először láttam Hélénet, azt éreztem, hogy hasonlít ehhez a kimérához, a kivel sohasem találkoztam . . . Ne mosolyogj . . . Érts meg egy kicsit . . . Feleségül vettem őt . . . Csakhamar észrevettem, hogy nem boldog. Azzal vigasztaltam magamat, hogy az idő majd segít. De az idő nem segített. Mártirom-

ság volt látnom, hogy mindég unott, bágyadt, szomorú, és én nem változtathatok a dolgon. El nem képzelheti senki, micsoda gyötrelmem ez! Kivált mióta Párisban lakunk, látom, hogy egyre szomorubb, az arcza soványodik, a szeme beesett. Beteg; naponként jobban fogy a szemem láttára és én mind ennek nem tudom az okát. Barátom, föl tudod-e fogni, mi az: mikor az ember azt látja, hogy egy asszony, a kit úgy szeretünk, mint a hogy én a feleségemet szeretem, óráról órára pusztul és még azt sem tudjuk miért?

Beszéltében fölállt. A mint a szavak az ajkára jöttek, egészen elrontották azt a tervet, a melyet hazuról idáig jövet csinált, hogy majd mit fog mondani. Egész addig jutott, hogy hangosan érezett. Végigsimitotta a szemét:

— »Messze tévelyedtem . . . Miért is mondom neked ezeket a dolgokat? Azért jöttem ide, hogy megkérdezzelek, tudod-e mi baja a feleségemnek . . .«

És megállt Armand előtt, ki szintén fölemelkedett. A báró fürkészte: mire czéloz régi pajtása. Számot vetett magával, hogy az ilyes beszélgetésben az a legfőbb dolog, hogy az ember semmi olyast ne találjon kiszalajtani a száján, a mit a másik nem tud. Erre a hirtelen kérdésre, a lehető leghatározatlanabbul felelt:

— »Hogyan tudhatnám én azt jobban te nálad?«

— »Armand«, szólt Alfred és de Querne vál-

lára tette a kezét, »ne hazudj nekem, én kész vagyok mindent hallani, én el vagyok szánva mindenre. Igen, ha Hélène szeret valakit, én nem leszek utjában, én elmegyek. Magammal viszem a fiamat, ő pedig hadd kezdje az életét elejéről . . . A bosszúálló férjet megvetem . . . A férj vagy nem szeret és akkor miért áll bosszút? Megsértett hiuságáért? Nyomoruság! . . . Vagy szeret, és ekkor köteles boldoggá tenni a szeretett nőt, saját boldogsága árán is . . . Én nem gondolkozom úgy, mint a többség! . . . felelj a kérdésekre Armand, szeret valakit Hélène?»

— »Még egyszer mondom: hogyan tudhassam én azt?»

— »Ej!» kiáltott Chazel és megragadva barátjának két karját teljes erejéből megszorította; »hát ki tudhatná, ha te nem? Annyira vaknak hiszel, hogy nem látom, hogy te az ő legbensőbb bizalmasa vagy? Ha Hélène nem magáról, életéről, érzelmeiről szól neked, ugyan miről beszélgettek mindig olyan végtelen sokat? És«, folytatta indulatosan, »miért hallgattok el, mihelyt én jövök, ha nem olyas dolgokról beszéltek, a miket nem akarjátok, hogy én is megtudjak? Miért bujkáltok előlem?»

— »Mi bujkálunk előled? . . .«

— »Hallgass«, kiáltott Alfred és befogta a száját. »Ne hazudj! Nem bírom tovább tűrni a hazugságot. Az igazságot akarom tudni, bármi legyen is . . . Láttalak benneteket tegnap a Jardin

des Plantesban a nagy fasorban! Ott voltam ... Láttalak benneteket, együtt sétáltatok és Hélène neked este mégis azt mondta: Mi ujság tegnap óta? Hát ez nem előlem bujkálás? Miért hazudtatok nekem mind a ketten?»

— »Igazad van«, felelt Armand, »azonnal szólnunk kellett volna neked. Lám hogy válnak a legártatlanabb dolgok rejtelmes színüvé!...«

És a legnagyobb nyugalmat tétetve azt mondta magában: »Hélène meg van mentve ...« Következetes volt folytonos óvatosságában, minden légyott után megegyezett kedvesével, hogy mit fognak mondani meglepés esetén.

— »A feleséged valamelyik szegényétől jött és én találkoztam vele a kertben«, folytatta azután. »Együtt sétálgattunk egy kicsit, mert szép idő volt. Ő nagysága kért, hogy ne szóljak neked, mert megpirongatnád, a miért a külvárosokban, az isten háta mögött jár.«

Alfred ebben a tekintetben csakugyan vidéki maradt; gyakran emlegette, micsoda veszedelmek fenyegethetnek egy úri nőt, a ki Páris messzi zugaiban jár-ke.

— »Módodban van meggyőződni, hogy hazudom-e vagy sem«, beszélt tovább de Querne. »Ülj kocsira, eredj haza és kérdezd ki ő nagyságát, a kit csakugyan nem tudnék hamarabb értesíteni. Majd meglátod, hogy ő is csak ezt fogja mondani.«

— »Kinek tartasz te engem?« mondta Alfred.

»Én irtózom a kémkedéstől, már azt is szégyellem, hogy így beszéltem veled ...

Azzal még közelebb lépett barátjához:

— »Armand, add nekem a becsületszavadat, hogy Hélène és te nem szeretitek egymást!«

— »A feleséged és én!« kiáltott de Querne.
»Hát én a becsületszavamot adom, hogy köztünk nem esett el soha egy szó sem, a mely ne lett volna a tiszta, becsületes barátság szava. És most én kérdezem tőled: kinek tartasz engem? ...«

És egész büszkeségének benső undorodásával gondolta magában: »Milyen gyávaságokat követtethet el egy nő egy férfival!«

-- »Akkor hát én kérek tőled bocsánatot, a mért gyanusítottalak benneteket«, szólt Alfred. »Azaz hogy én sohasem hittem, hogy köztetek valami rossz van. Nem. Mindkettőtöket sokkal jobban tisztellek. De azt hittem, hogy Hélène érzelemmel vonzódott hozzád, te meg ő hozzá. Hélène gyönyörű, te pedig, Armand, mennyivel különb vagy nálam! Szép, elegáns, elmés vagy. Bennem pedig nincs egyéb, csak ez«, és fájdalmas mozdulattal szive tájkára ütött. »Istenem, mit nem szenvedtem volna, ha igaz lett volna. Gondold meg csak: elveszteni mindkettőtöket, őt, a ki az életem és téged, a kit annyira szerettem! ... Armand, te nem is sejtet, milyen az én barátságom teirántad. Hadd mondok el végre. A mi korunkban az ilyes vallomások nevetségesek. De törődöm is én a nevetségességgel.

Édesapám és Hélène után tégedet szeretlek legjobban. Én olyan vagyok mint a neu-foundlandi kutya: szükségem van valakire a kihez ragaszkodjam. Ez a valaki egész ifjúságomban te voltál. Gyermekkorunkban mindig azt szerettem volna, hogy valami áldozatot, valami nagyon nehéz, szinte lehetetlen dolgot kívánj tőlem. Olyan voltál a szememben mint egy édes testvér, a ki különb nálam. Nem irigykedtem rád; büszkélkedtem benned . . . Mikor megházasodtam, nem jöttél Bourgesba, te tudod miért . . . Mikor feleségemet bemutatam neked Párisban, dobogott a szívem; boldogtalan lettem volna, ha nem tetszett volna neked . . . Mindezt gondold el édes barátom«, és megszorította a kezét; »ha elgondolod, megbocsáthatod, a mi kínos, sértő dolgot mondtam neked . . . Elveszteni mindkettőtöket: téged és őt! . . . Világá mentem volna . . . Szerelem, barátság! Mindent föláldoztam volna boldogságtokért . . . De tudtam: behaltam volna! . . .«

Leroskadt egy székre. Nagy indulatai kimerítették. Eltorzult arcán ott volt minden fájdalma és Armand minden fájdalma, e gyöngeség láttára, kimondhatatlanul megindult. Alfred a lélek erejének igazságával föltárta előtte az egész helyzet valóságát. A férjek azért nevetségesek, mert vagy megálázott hiuságuk vagy diadalmaskodó hiuságuk látszik bennök. Alfredből azonban a megcsalt embernek olyan bizalma, olyan komoly szeretete és minden áldozatra készsége szólt szemben a hiuság aljassá-

gaival, hogy Armand nem birt szólani. Ez ember vonzódása és tisztelete mint pofoncsapás érte őt. Ó, be szívesen mondta volna neki: »Hát igenis, én elszerettem a feleségedet. Az a mentségem, hogy nem tudtam, mennyire szereted őt és mennyire szeretsz engem. Most válaszszt olyan elégtételt, a minőt csak akarsz. Megadok mindent. Végezzünk«.

Igen ám, de Hélène? A házasságtörés titka nem csak egyé. Alfred iránt való kötelességével szemben állt egy másik kötelesség, és egy becsület. Mint a meghuzódott iskolás gyermek hallgatott hát e becsülettel szemben, mely ott szenvedett és sirt előtte. Ez a becsület, meglehet, igaztalanságot türt, de hogy együgyü volt, az bizonyos. Ha valaki reád bizza a tárczáját, te pedig ellopsz belőle egy pár bankót, az az ember a bizalmával való visszaélést szenvedett, de egyszersmind együgyü is. Te azonban tolvaj vagy. Armand, bár mennyivel különb volt is Alfrednél, most árulása és barátjának jó hiszemúsége révén oly megalázódást érzett, a mely minden magasabb léleknek türhetetlen; ez csak egynehány perczig tartott, de keserves volt.

— »Ne vess ügyet jajgatásomra«, szólt Alfred. »Ez csak az idegek gyöngesége, igazán nem tudom mi lel, hiszen megtaláltam azt a megnyugtatót, a melyre szükségem volt ... Köszönöm! ...«

És megcsókolta barátját, mint testvér a testvért. Armand érezte, hogy e csóktól vére az arczába szökik.

— »Ugyan csillapodjál«, szólt zavartan.

— »Hiszen nyugodt vagyok. Te oly jó voltál, oly szívesen hallgattál meg. Hej«, folytatta fájdalmasan, »miért nem beszélhetek Héliènenel is így? Ő előtte olyan szégyellős, olyan félénk vagyok!...«

— »Igaz is, hogy te minden csekélységből nagy dolgot csinálsz...« mondta Armand és az volt a célja, hogy kedvesét megkimélje holmi kegyetlen jelenetektől. »Akarod tudni, hogyan vélekedem a feleségedről? Ez a véleményem egyre erősebb lett, valahányszor csak beszéltem vele. Neki az a baja, hogy az életmódja megváltozott. A párisi levegő, a párisi szokások, a párisi emberek, minden bántja őt. Nagy kimélettel kell vele bánni. Főleg a vitatkozást kerüld, légy iránta gyöngéd.

— »Igazad van«, mondta Alfred.

Eszébe jutott, hogy körülbelül ugyanezeket a szavakat hallotta az orvos szájából is, s ez a találkozás egyelőre megnyugtatta. Megrázta fejét és egy nagy jámborságot mondott, a melyen azonban Armandnak nem volt kedve mosolyogni:

— »Én önző vagyok, mindig csak a magam fájdalmát látom. De Héliène bizik benned, ládd már nem vagyok féltékeny. Beszélj neki rólam; mondd meg neki, mennyire szeretem, mennyire kívánom boldogságát... Magyarázz meg neki mindent, neked hinni fog. Istenem, oda adnám az életemet, ha szemében, mikor rám néz, a szeretetnek egy csillámát láthatnám...«

VII.

Mikor Alfred Chazel távozott, a magára maradt Armand szükségét érezte, hogy tisztán lásson saját lelkébe. Gyermekkori barátjának látogatása valami különös rosszullét érzését költötte föl benne; és ez érzéstől nem tudott megszabadulni se reggel, se délután, mikor ügyes-bajos dolgaiban járt el. Légyott is volt kitűzve e napra, de irt Hélénenek és holmi potom ürügygyel kimentette magát. Aztán szobájában és a kocsiban, mely egyik utczából a másikba vitte, bátran, őszintén vallatta önmagát. Testi mozgással akarta elűzni azt a meghatározhatatlan, kinos szomorúságot, mely ama jelenet óta reá nehezedett. Végig járt egy csomó boltot, számlákat fizetett, névjegyét hagyogatta családoknál, a hol hónapok óta nem járt; és e közben szüntelenül vizsgálta lelkiismeretét: miért rázta meg ennyire egy természetes dolog, melynek előbb-utóbb el kellett következnie és a melyből ime nem lett semmi baj.

És mégis, mikor Chazelre gondolt, égő seb vérzett lelkében. Hiusága szenvedett nagy vereséget.

Alfredet ő gyermeksége óta alsóbbrendű teremtésnek szokta tekinteni; e szerencsétlen ember feleségét egy csöpp lelki furdalás nélkül szerette el; és most egyszerre összezúzza őt nagylelkűségével. Hiába ellenkezett volna. Kettejük közül ő, Armand játszotta a hitvány szerepet és egész valója szenvedett bele, mert gyermekkoruk óta megszokta, hogy minden legcsekélyebb dologban is ő legyen az első. Ha vendéglőbe mentek, ha kirándultak, mindig Armand fizetett, valamint hogy ő győzött a játékokban is, és ő volt az első eminens. Hiusága nem engedte, hogy valami pályára lépjen. Hiusága vitte a szerelmi kalandokba is. És most porig meg volt alázva. De levertségének volt egy nemesebb oka is. A szánalom hurja rezdült meg benne, mikor teljes egy óra hosszáig azt a szörnyű panaszkodást hallgatta. Armand de Querne lelkének szárazsága nem volt teljes. Abból eredt, hogy minden indulata előbb az agyvelőn ment át, mielőtt a szivbe jutott volna. Ama lelki torzultság révén, mely vele jár minden olyan szerelemmel, mely nem a szivből fakad, okokat kellett keresnie, hogy így vagy amúgy érezhessen. E sajátságosságából keletkezett betegsége, a szeretni nem bírás. Soha sem tudott hinni a női sziv igazságában és aztán ezzel igazolta maga előtt, hogy semmi asszonyt sem tudott teljes lélekkel szeretni; az e fajta természet a legnyomorultabb, mert az önzés leggonoszabb cselekedeteire visz, de nem adja meg az igazi önzők fagyos és

semmivel sem törődő derültségét. Így történt, hogy ez a fiatal ember minden lelki furdalás nélkül lett Hélène szeretőjévé és olyan nyugodtan taposta lábával a barátságot, mint légyottos szobájok szőnyegét.

És ime az Alfred szenvedése mégis megrázta egész valóját. E szenvedés őszinteségében nem kételkedett; érintette, mint valami tárgyat, hitt benne, érezte. És ekkor egyszerre, először vetett számot tetteinek egész súlyával. Ha csak gyanította volna, milyen mély a Chazel szerelme Hélène iránt! Ha tudta volna, a barátságnak mely hevével szereti őt ez az ember! De lám szokásunk másokról fogalmakat alkotni, a melyek aztán nem válnak be igazaknak. Gyakran mondjuk valakiről, ez senki; és nem igen gondolunk többet vele, mint egy állattal, vagy egy növénynyel. Megesik azonban, hogy szembe kerülünk egy szívvvel, mely dobogott és mi általdöftük; egy boldogsággal, mely élt és mi megöltük. Mily félreértés ilyenkor a vétek és hány vétek van, a mely csupán helyrehozhatatlan rosszulismerés!

Armand de Querne fejében egész nap ezek a gondolatok jártak és mindig velök volt, mindig uralkodott rajtuk Hélène képe. Kiért csalta meg Alfredet? Hélèneért. Kinek áldozta föl gyermekése és ifjusága emlékeit olyan könnyen? Hélènenek. Ki miatt adta azt a szégyenletes becsületszót? Hélène miatt. Most a fiatal ember kedvese iránt

való érzelmeiben odáig jutott, a hol már a legcsekélyebb bántódás is türhetetlen; hát még az a nagy megalázás! Nem csalódott az első légyott való este, mikor arra a meggyőződésre jutott, hogy ezt az asszonyt soha sem szeretheti. Aztán a kék mámorának egy elég édes korszaka következett, a melyben átengedte magát az örömnök, hogy ilyen gyönyörű és szenvedélyes kedvese van. De ekkor sem hitegette magát illuziókkal érzelmének mivolta és tartóssága felől. Hélène szerelmének kitöréseiben csak azt a romantikusságot látta, melyet a rossz könyvek és ostoba álmok között töltött vidéki élet megmagyaráz. »Ez egy madame Bovary,« gondolta magában és ez ötlettel megfelelt mindenre. Ha a hitetlenség nyavalyája beleveszi magát egy szivbe, minden apróság csak növeszti. Hélène ellen lett minden: öröme, bánata, beszéde, hallgatása. Ha mélyen megrázkódott lelke egész erejével engedte át magát impresszióinak, Armand rosszul ítélte meg; azt mondta rá: ez parázna teremtés, semmi más. Ha tartózkodó szomorúságba merült, Armand rosszul ítélte meg: hatásra vadászik, pozitúráz. Ha Hélène róla és életéről kérdezősködött, Armand azt mondta rá, hogy zsarnok. Ha pedig hallgatott, kész volt az ítélet, hogy álszenteskedő . . . És Armand látszólag következetlenül mégis engedelmeskedett Hélène szerelme követeléseinek. Ilyesmit gyakran cselekszenek a közönyösek, a kik szeretnek kikerülni minden összeütközést. De Querne, hogy

megkimélje magát holmi apró kellemetlenségektől, sok szokásáról lemondott. Egyre-másra utasította vissza az ebédeket, látogatásokat mulasztott el és ritkán ment klubjába, a hol addig mindennapos volt. »Már soha sem látni önt . . . — Azt hittem, elutazott . . . — Gonosz ember, ugyan micsoda boldogságot rejteget előlünk . . .« Ilyes frázisokkal fogadták őt mindazok, a kikkel az utcán, a vendéglőben, a színházak folyosóin találkozott. E frázisok eleinte mosolygásra indították. Most azonban már mintha sajnálni kezdte volna régi életmódját. A mint a megszokás csökkentette benne Hélène birásának kéjét, azon vette magát észre, hogy valóságos honvágygyal gondol vissza szabad életének izetlen szórakozásaira, a melyeket, mihelyt folytatja őket, ismét gyűlölt robotnak fog tekinteni. Mind-ezek a sokféle impressziók terhessé kezdték tenni Hélènenel való viszonyát, még jóval a jelenet előtt, melynek kínos emléke most üldözte . . . És most, hogy az a jelenet megtörtént, lehet-e folytatnia ezt a viszonyt?

Nem. Nem lehet. »Elvégre is«, gondolta magában, »én hajlandó vagyok magamat megvetni bizonyos fokig, de azon tul nem. Ha Alfred nem is beszélt volna . . .« beleragaszkodott ebbe a gondolatba és hangosan, kaján nevetéssel folytatta: »ha nem is beszélt volna, akkor is csak ott volnék, a hol most vagyok. De nem érezném ennyire. Megelégettem ezt a hazudságot . . . Piha! Piha . . .«

kiáltotta és szájában valóságos fizikai keserőséget, szinte igazi hányást érzett arra a gondolatra, hogy Alfredet őszinte, gyöngéd lépése után is tovább csalja. — »És nem tehetem a nő miatt sem«, gondolkozott tovább. »Ha a gyanu fölébredt, soha sem alszik el többé egészen. Alfred végre is megtudna mindent. Kémlelné, vagy kémleltetné feleségét . . . Mi lenne ebből? Tettenérés, botrány, és az a boldogtalan Hélène egyszerre elvesztené helyzetét, gyermekét és alkalmasint vagyónának egy részét is, s mind ezt csak azért, hogy kénytelen legyen velem élni, a ki nem szeretem, és a kit ő nem szeret . . .«

Hogy erőt adjon a végleges szakítás tervének, mely már alakot kezdett öltetni fejében, ragaszkodott az utóbbi gondolathoz. Nem, Hélène nem szereti őt. Csak hiszi, hogy szereti, mint a hogy hitte, hogy szereti Varadesot, meg a többit; mert hiszen volt több is, amaz axioma szerint, hogy az ember sohasem lehet egy nőnek sem első, sem második kalandja. »Majd ha szakítunk, nagy sirásos jelenet lesz és Hélène egynéhány hétig melankoliában fog szenvedni, hogy majd következő szeretőjének égre emelt szemmel mondhassa: »Mennyit szenvedtem, édesem! . . .« vagy a legjobb barátnőjének: »Ó, azok a férfiak, azok a férfiak! . . .« Egy pillanatra csuf vidámság lepte meg, majd tovább folytatta elmélkedéseit: »Furcsa állatok az asszonyi állatok! Lám itt egy fiu, a kinek van szive, naivsága, hite,

mint ők szokták mondani; tud szeretni (ez is az ő szótárukból való), és a felesége mégis megcsalja. Kiért? Egy magamfajta cinikusért, ki amannak épp az ellentéte vagyok. De ha én nem lettem volna, lett volna valaki más, még rosszabb. Ez ugyan megalázó a hiuságra nézve, de könnyíti a lelkiismeretet . . . Igenis, lett volna más . . . » Egynehány percz múlva aztán így folytatta . . . » Ez különben gyönyörű egy okoskodás az igazolásom kedvéért! Hiszen a gyilkosságra is lehetne alkalmazni! Ha nem öllek meg most, ugyanis meghalsz előbb-utóbb, valami más módon. Az az igazság, hogy a házasságtörés szörnyen undok. Piha! Piha! . . . »

E szomorú ítéletet forgatva fejében ment haza. Mikor ismét szalonjában volt szemben a karosszékkal, melyben Alfred reggel ült, még jobban érezte, hogy nem lehet tovább a Hélène kedvese, — nem egy napig sem. »Végezni és szakítani kell mindjárt«, mondta fennszóval. Leült, írni Hélènenek; de csak légyott-kérést, mert örülség levélben szakítani és ilyen fegyvert hagyni a nő keze közt. Hogy elutazzék és ne lássa többé viszont Hélénet, mint már több szeretőjével tette? Az a jelen esetben lehetetlen, mert akkor Alfredet sem láthatná többé viszont. Tehát jelenettel kell szakítani. A kérdés csak a hely megválasztása. Hélènenél? Hátha ájuldozni kezd és bejönnek? . . . A rue Stockholmban? Hátha az asszony a keblére borul és az érzékek

láza győz? . . . Akkor hagyja el, hitványul, miután birta? »Itt nálam lesz legjobb«, gondolta magában. »Az inasom itt van közelben s ez elég ok, hogy ne engedjek neki . . . Ha pedig ájuldozni kezd, kéznél van kis uti patikám . . .«

Azzal megirt egy teljesen korrekt levélkét, melyben Alfred, ha el találja fogni, nem lel egyebet, mint egy természetes, bár kissé nagyon is bizalmas meghívást, hogy Hélène jöjjön el hozzá az albumokból jelmezt keresni ki a bálra. Igazolni ezt a meghívást azt írta, hogy az albumok igen nagyok és igen nehezen szállíthatók. Mikor elküldte ezt a levelet, elszomorodott. Egyszerre maga előtt látta Hélénet, a mint megőrül e soroknak. Már kétszer volt a rue Lincolnbeli lakáson és ilyenkor nem tudott hova lenni a boldogságtól. Mily csalódás várt most rá! »Ej«, gondolta magában Armand, »legyünk erősek! Egy hónap mulva Londonba megyek a saisonra. Mikor visszatérek, ők már a vidéken nyaralnak. Ez a csúf dolog tehát még jobban fog végződni a többinél. Szegény Alfred! . . . Még mindig van időm becsületes ember módjára eljárni . . .« Így gondolkozott, és nyomorult szivünk oly ügyes önmagának megcsalásában, hogy hitte is, a mit gondolt.

Másnap délután kettőre járt az óra, mikor Chazelné belépett abba a szalonba, a hol azelőtt való nap a férje beszélt s a kedvese gondolkodott. Kétségbeesés csapott volna le a lelkére, ha sejtette

volna, mik voltak azok a szavak és gondolatok; ő azonban nem tudott semmit, csak örült, hogy barátját olyan hosszú idő múlva viszontláthatja. Ez a negyvennyolcz óra végtelennek látszott neki. Mikor az inas előtt elhaladt, egy kis idegesség rázta meg, bár arca el volt fátyolozva és az az ember bizonynyal nem tudta kilétét. A viszontlátás öröme volt az erősebb, — az öröm és az aggodalom. Mert mióta elvesztette szerelmöknek mámoros bizonyosságát, mindig azon tépelődve vált el Armandtól: vajjon milyen lesz, mikor újra találkoznak?...

Most is, mialatt letette karmantyuját és felöltőjét, egyben boldog és nyugtalan volt. Levette fátylát is és csak ekkor mondta: »Jó napot«, fejét a fiatal ember vállára téve és fölnézve reá. Ez az egy pillantás elég volt, hogy meglássa Armand arcán az elkövetkező beszélgetés jósló jeleit. De Querne még nem szólt semmit és Hélène már tudta, hogy nem az albumok végett hívta őt ide és tegnapi mentsége, hogy nem jön, hazug ürügy volt, mert valami komoly dolog történt... De mi? Alig két napja, mikor a Jardin des Plantesban sétáltak, Armand enyelgőbb, kedvesebb és kevésbé zárkózott volt, mint máskor. Hélène szinte hangosan mert érezni előtte és most egyszerre megint megzavarja valami a bizalmasságot. Vajjon mi készül? Armand leültette őt és az üdvözlést nem viszonzta egyébbel, minthogy megczirógatta a haját; aztán beszélni kezdett, elmondta Alfred tegnapi

látogatását, és hogy Chazel meglepte őket a Jardin des Plantesban.

— »Ön mindig a szememre hányta, hogy szertelenül óvatos vagyok. Most láthatja, igazam volt-e, mikor mindig azt mondtam, hogy Alfred féltékenykedni fog. Mit mondott önnek az este?«

— »Semmit«, felelt az asszony.

Bár Alfred féltékenysége és a hazudság nyilvánvalósága súlyos következményekkel fenyegette, e pillanatban csak azt akarta tudni, hogyan védelmezte meg Armand szerelmét, — szerelmöket; és azt kérdezte:

— »Ön meg mit mondott neki?«

— »Ha csak magam forgok szóban«, válaszolt Armand, »elképzelheti, hogy nem álnokoskodtam volna ez őszinteséggel szemben. Én elvégre is megsértettem őt, neki joga van bármely elégtételre, és nekem nagy megkönnyebbülés lett volna, ha felajánlhatok neki mindent. De önről volt szó és én szavamat adtam neki, hogy ön között és közöttem soha sem volt egyéb barátságnál ...«

Elhallgatott egy kicsit, azután már izgatottabban beszélt tovább:

— »Minthogy pedig soha sem volt szokásunk se neki, se nekem, hogy kétféle becsületszavunk legyen, egy igazi, meg egy hamis, Alfred hitt nekem és egyelőre megnyugodott ...«

Hélène hallgatta és nézte, Armand pedig a

térdére könyökölve, állát a tenyerébe támasztva, a kandalló tűzébe bámult.

Az asszony eltöprengett magában: »Ha szakításra kerülne a dolog, vajjon szeretne-e engemet annyira, hogy elutazzék innen velem, nekem adni egész életét és elfogadni az enyémet? De mit akardhat mondani? ...«

Némán várta, mi következik most. Nem is sejtette, mi vár rá. Armand, hogy folytassa beszédét, erős hangsúlylyal ismételte az utolsó két szót:

— »Megnyugodott ... egyelőre. De a mi viszonyunk mostantól fogva fölöttebb nehéz ... Ne feledje, hogy az olyan embernek, a ki nem gyanakszik, a legrosszabb is kedvező bizonyság ... Ha azonban gyanakszik, épp az ellenkező áll elő ... Ugy-e igazam van?«

De Quernet bántotta Hélène folytonos hallgatása. Az asszony hátra támaszkodva ült a zsölylyében és két kezét a szék karján nyugtatta. Félig nyitott szájjal, szinte lihegve kémlelte, látszik-e kedvesének arcán csak egy szikrányi szerelmes indulat. De csak azt az elmélkedő szárazságot látta rajta, a melylyel az ember egy ügy részleteit szokta csoportosítani. Főleg hangja, minden legkisebb árnyéklatában ösmerős hangja, mely szívének legtitikosabb redőibe szokott hatni, — a hangja volt kegyetlenül kemény, szinte érczes. Hát ez megint egy epizódja az ő hosszú vértanuságának, hogy oda van lánczolva egy holt lélekhez, melyben az egy

rezdülést sem támaszt, a mi őt kínos vonaglásba dönti. De erre a kérdésre: »Ugy-e igazam van?« mégis felelt, nyugtalanságtól elfojtott hangon:

— »Maglehet . . . Ön jobban tudja ezt nálam.«
Aztán erejét megfeszítve kérdezte:

-- »És mi következik mindebből?«

— »Mindenekelőtt ígérje meg«, felelt Armand, »hogy nem veszi rossz néven, a mit mondani fogok . . . Higyje meg, nekem mindig legfőbb az ön érdeke . . . Ugy-e hiszi? . . .«

Miért hajtotta le Hélène ez egyszerű szavak hal'atára a fejét, mintha máris leolvasta volna amaz ajkról a szakítás végzetes igéit? Miért szeretett volna felkiáltani, mint a rémkorszakban, az az elítélt asszony: »Csak még egy pillanatig ne, hóhér ur!« Ó, miért van meg a szerető szivnek az a *second sight*ja, mely megkettőzi a boldogtalanságot, mert előre megmutatja?

— »Reá kell magunkat szánnunk, hogy elváljunk egy kis időre, míg Alfred gyanuja csillapszik«, folytatta a fiatal ember. »Mindössze négy-öt hónapról, vagy félévről van szó, nem többről . . . Én megkönnyitem önnek a dolgot. Elmegyek Párisból, bár megvallom, épp most igen alkalmatlan nekem . . . De az ön nyugalma az első . . .«

Még többet is beszélt. De Hélène nem hallgatta. Ő előtte nem a veszély lebegett. Törődött is ő a veszélylyel. Ő csak egy szerencsétlenséget ismert, hogy nem láthatja Armandt. Ez az ember

a négy-öt hónapos vagy féléves elválásról úgy beszélt, mintha a szép időt emlegetné, vagy egy új darabot, vagy egy látogatást. Neki oly egyszerűnek látszott, hogy ne legyen többé a városban, a hol Hélène van és hogy lemondjon mindennapi édes találkozásukról! Nem, ez az ember nem szereti őt.

— »És ön nekem ezt csak így nyugodtan adja tudtomra«, szólta az asszony. »De mi lesz belőlem, ha e távollét után ön nem fog többé engem szeretni? Mi marad nekem? ...«

— »Kérve kérem«, válaszolt Armand és türelmetlen volt, mert sejtette, hogy a beszélgetés más irányba térül, »kérem, ne zavarjuk össze a kérdéseket. Ebben a pillanatban férje féltékenységéről és az ön biztosságáról van szó ... Szükséges-e egy időre eltávolodnunk egymástól? Igen-e, vagy nem? Ezt kell eldönteni.«

— »És ha én más megoldást ajánlanék? A férjem féltékeny. Biztosságom veszedelemben forog. Akkor hát vigyen engemet magával. Inkább elvesztek mindent, csak hogy ön az enyém maradjon ...«

Miközben így beszélt, majd elnyelte a szemével Armandt. Ez embernek most végre csakugyan ki kellett tárnia a lelkét. Az asszony abban az állapotban volt, mint mikor mindent kockára teszünk, hogy az igazságot megtudjuk, fogjuk, szorítsuk, tapintsuk, akár csak valami tárgyat, ha bele halunk is! ...

— »Ön jobban tudja nálam, hogy ezt nem tehetem«, szólta de Querne. »S hogy miért nem? Ön megfeledezett fiáról. A feleséget el szabad venni a férjtől, de nem az anyát gyermekétől!«

— »Hát miért nem mondja meg nekem nyiltan, hogy nem szeret többé? Mire való ez a sok frázis, ez a kimélgetés? Azt hiszi talán, hogy nincs bátorságom a valóságnak szemébe nézni, akármi legyen is? . . . Esküszöm, Armand, sokkal kevésbbé lesz kegyetlen, ha ezt nekem mindjárt megmondja . . . Armand, mondja, hogy nem szeret engem már! Meg fogom érteni, nem neheztelek és elmegyek, egyedül, a fájdalommal . . . Ezt a fájdalmat ön okozta, öntől való lesz legalább ez is, — de ne hagyjon ebben a szörnyü bizonytalanságban, és ha szeret, ne beszéljen távozásáról ilyen hidegen, ilyen egykedvüen. Istenem, milyen kinokat szenvedek! . . .«

Ajka félretorzult, lélekzete rövid lett, szemébe könnyek, nagy, nehéz könnyek szöktek, aztán egyenkint alágördültek arczán, valóságos barázdákat hagyva maguk után.

»No, itt a sirás,« gondolta magában Armand, és a könnyek nem hogy megindították volna, hanem egész a haragig izgatták. Ez a szenvedés nem keltett benne rokonérzést, mint az Alfredé, talán a nem különbsége miatt; mert az asszony fájdalmát nem mindig értjük meg ugy mi férfiak, mint a férfiét. Néha pedig, mikor a kedvesünknek okoztunk gyötrelmet, gyávaságunk annyira megaláz önmagunk

előtt és annyira bánt, hogy nem birunk elérzékenyedni. De Querne fölállt és a szobában járkálva elgondolta magában: »Miért ne végeznék vele mindjárt?«

— »Igazán nem tudom, miért sir? ...« szólt aztán. »Abban a mit önnek mondtam, nem volt semmi, a miből ne sugárzott volna a legnagyobb szeretet ...«

Hogyne vette volna észre az asszony, hogy nem él többé evvel a szóval szerelem!

— »De mivel kívánja, hogy őszintén beszéljek, engedelmeskedem ... Az elválást nem csak ön miatt kívánom, hanem magamért is ... Hélène, mi közöttünk most olyan gát van, a melyet becsületes ember nem hághat át.«

— »Minő gát?« válaszolt Hélène és volt annyi ereje, hogy fölemelje, könnyes, sápadt arcját.

— »Egy férfi teljes bizalma«, felelt Armand érdesen. »Alfred, mikor itt volt, ezen a helyen, nem csupán féltékenységről beszélt, hanem azt is megmutatta, mily tisztelettel, mily barátsággal van irántam ... Gyanusított engemet és mégis nyílt szívvvel jött hozzám ... Ebben a szivben nincs semmi alacsonyság, semmi keserűség, de annál több nemes érzés, egyenesség, őszinte barátság ... Hélène én ezt az embert nem birom tovább csalni ... Szörnyen megvetném magamat ...«

— »Hát én?« kiáltott az asszony és most ő is fölkelt. Végképp kiforgatta őt magából és föl-

dühösítette, hogy kedvese a férjét magasztalja. »Vajjon nekem nem kellett megalkudnom mindezzel, mielőtt önhöz mentem? Vagy azt hiszi ön, hogy nekem már a véreben van a csalás és a hazugság? És habozott-e ön egy pillanatig is, azt kérve tőlem, hogy csaljam meg ezt a becsületes embert, ezt a bizó barátot, mikor engemet kívánt? ... Ó, akkor nem szégyellte magát miattam, de most szégyelli magát önmaga miatt! ... Megtiltom, hogy becsületről, megszegett esküről, megcsufolt barátságról beszéljen. Nincs joga hozzá, mert önre, érti? önre háramlik minden! Vagy nem ön könnyöngött nekem, hogy legyek az öné? Feleljen most ön is, igen vagy nem?«

— »Bocsánatot kérek«, válaszolt Armand. »Tekintsünk végig a törtéteken. Szerettük egymást. Ön tudtommal nem volt hajadon leányka. Én pedig nem voltam gyermek ifju. Nem akkor kezdtük az életet, mindketten tapasztaltak voltunk. Nem igaz? Tudtuk, mely utra térünk. Nekem kötelességem volt, hogy önt ne kompromittáljam. Hát beszéltem önről valaha bárkinek is a föld hátán? Kötelességem volt, hogy ne háborítsam nyugalmát. Most, hogy háborítom, megyek. Ami pedig az én lelkiismeretemet illeti, engedje meg, hogy magam ítéljem meg, mit parancsol nekem és mitől tilt el engem.«

— »És félév múlva nyugodtabb lesz a lelkiismerete?« vágott vissza Hélène. »Ej, legyen ön

logikus és őszinte, ön nem ideiglenes elválást, hanem szakítást akar . . . Ezt legalább mondja meg nyíltan, ha azt akarja, hogy tiszteljem.«

— »Hát akarom«, válaszolt durván a fiatal ember, kit a máskor oly szelid, oly alázatos asszony hirtelen föllázadása megdühösített.

— »És ön azt hitte, hogy azzal végezhet velem? Egyszerűen itt hagyott volna magamban, elutazott volna, irt volna nekem egynehány levelet azzal vége! . . . Szép frázisokat mondott volna. Tudtuk, mely uton járunk . . . Én nem voltam kisleány! . . . Mind a ketten tapasztaltak voltunk . . . Igazán szeretném tudni«, szólta az asszony, a növekvő düh fájdalmas gunyosságával, »igazán szeretném tudni, mit értett ön?«

— »Mire való volna az?« szólta Armand.

— »Én pedig tudni akarom«, kiáltott Hélène indulatosan; »legalább azt jogom van tudni, hogy mit gondol ön rólam.«

— »Ön olyan frázisok mondására kényszerít engem, a melyeket bánni fog. Most feleljen nekem ön is: hát azt hiszi, hogy én nem ismerem az ön multját?«

— »Az én multamat?« kérdezte Hélène és szinte megsemmisült az ámulattól; a mit a fiatal ember a leleplezés okozta ijedelemnek gondolt.

— »Bizonyítékokat akar ön?« szólta de Querne még keserűbben. »Hát elfeledte a de Varades urral való viszonyát?«

— »Ah!« kiáltott az asszony, »ez mégis becs-
telenség! . . . Varades? . . .«

Végigsimitotta a homlokát, mint a ki nem
tudja, hol van.

— »Könyörögve kérem, mondja, hogy nem
hiszi ezt! Édes szerelmem, mondd, hogy nem gon-
dolsz ilyet rólam . . . Ó, mondd, mondd, mondd.«

— »Én pedig hiszem«, válaszolt Armand.
Kedvesének sikoját nem engedte szívéhez
félni a multra való száraz, gonosz féltékenység,
mely valami szomorú anomália révén, mindig fáj-
dalmat okozott neki ez asszony mellett, bár nem
szerette ezt az asszonyt.

Hélène vérét megfagyasztotta ez a válasz.

— »Hát ha hitte, akkor mért nem szólt ne-
kem soha róla? Ha ez a gondolat uralkodott akkor
is önön, mikor azt kívánta, hogy legyek az öné;
ha úgy ítélte, hogy ezen a réven kevésbé terheli
a felelősség, miért nem kételkedett? Bizonyos volt
a dologban, látta? . . . És mellettem nem szólt
semmi, hogy hátha nem is igaz ez, — semmi,
éppen semmi? Hát tudja meg, hogy bűnös ember
az, aki elveszi egy nő szívét, és a saját szívében
ilyen gondolatokat rejteget.«

— »Ej! válaszolt de Querne és egyet vont a
vállán, »ön engemet nevetségesnek tartott volna,
ha nem akartam volna a kedvese lenni. A kedvese
voltam, és még egyszer mondom, nincs mit az
egymás szemére hánynunk, sem önnek, sem ne-

kem . . . Az ön multja az öné, és nekem épp úgy nincs jussom számadást kérni róla, mint a jövődjéről; a mi a jelent illeti, ösmerem önt annyira, hogy tudom, hogy nem olyan asszony, a ki két szeretőt tart egyszerre.«

— »Ez nagy kitüntetés!« szólt Hélène élhaló hangon.

Sápadt volt, mint a halál. Kedvesének önzése és érzéketlensége, oly iszoryattal bénította meg, hogy a könnyei is elapadtak. Most már csak egy vágya volt, hogy elmenjen ez embertől, s ne lássa többé ezt a szemet, ezt a száját! — ezt a száját, melyet ő annyira szeretett, s a mely neki annyit hazudott, mindig hazudott, mert Armand az első naptól fogva hitte azt róla, bizonyítékok nélkül.

Gépiesen felkötötte fátylát és fogta felöltőjét, karmantyuját.

— »Isten önnel«, szólt. Nem birt volna tovább beszélni, annyira fojtogatta a méltatlankodás.

Armand de Querne nem tartóztatta őt.

— »Isten önnel«, mondta ő is.

Hélène kiment a szobából. Armand némán kísérte ki az ajtóig. Mikor a fiatal ember visszatért a szalonba, ott már nem volt egyéb nyoma az ott lejátszódott tragikus jelenetnek, mint a félretaszított zsöllye, melyről Hélène hirtelen felugrott.

»Sokkal könnyebben történt meg, semmint hittem volna«, gondolta magában Armand. Persze, mikor az embernek módjában van őket sarokba

szoritani egy kis igazsággal . . . No de vége . . .«
Aztán egész hangosan mondta: »Vége« és hangjában benne volt az a megkönnyebbülés és az a bánat, mely a szerelmi szakításokkal együtt szokott járni. »Pedig igen csinos volt«, gondolkozott tovább. »Most pedig legyünk résen, mert hátha bosszút forral . . . Ej, nincs mitől tartani. Sohasem irtam neki tegeződő levelet . . . Palmyrenétől el fogom hozni holmijait és majd visszaadom neki, ha abban a periodusban leszünk, mikor azt mondja nekem: »Sokat szenvedtem ön miatt«, és a kebelében, az inge és a bőre közt már ott fogja rejtegetni utódom levelét . . .«

Azzal ismét leült a kandalló mellé és a vasal szikrákat vert ki az üszkökből.

— »Haj«, mondta magában, »az élet utó-ize nagyon keserű! . . .«

— Vége az első kötetnek. —

